

Opettajien ammattitaidon ja kansakoululaitoksen kehittämisen vuoksi –
Oululaisten kansakoulunopettajien opintomatkat vuosina 1875–1939

Oulun yliopisto
Historiatieteet
Historian pro gradu -tutkielma
25.2.2019
Teemu Hiltula

Sisällysluettelo

Johdanto	2
Johdatus aihepiiriin.....	2
Tutkimustilanne.....	3
Tutkimustehtävä.....	5
Käsitteet.....	7
Lähteet ja menetelmät.....	8
Historiallinen konteksti.....	10
1. Opintomatkojen kokonaismäärä, luonne ja kohteet	15
1.1. Oululaiset siirtyvät ajan kuluessa kokous- ja kurssimatkoista kuuntelumatkoihin.	15
1.2. Oululaisten kotimaan opintomatkat suuntautuvat lähinnä suurimpiin kaupunkeihin.....	25
1.3. Oululaiset vierailevat ulkomailla vain Pohjoismaissa ja Unkarissa.....	29
2. Opintomatkoilta tehdyt matkakertomukset apuna koululaitoksen kehittämisessä ...	36
2.1. Oululaiset tekevät paljon havaintoja oppiaineista ja opetusmetodeista.....	37
2.2. Oulussa halua kehittää erityis- ja jatko-opetusta.....	56
2.3. Oulussa tavoitteena saada parempia koulutiloja ja opetustarvikkeita.....	64
Loppulause	70
Lähteet	78
Liitteet	90

Johdanto

Johdatus aihepiiriin

Tutkimukseni aiheena on Oulun kaupungin kansakoululaitoksessa työskennelleiden opettajien tekemät opintomatkat Suomessa ja ulkomailla vuosivälillä 1875–1939. Tarkastelen työssäni kansakoulunopettajien opintomatkojen kohteita, lukumääriä ja sisältöjä. Aikaväliin sisältyy historiallisesti merkittäviä tapahtumia Suomessa, kuten venäläistämistoimet, itsenäistyminen, sisällissota ja uuden valtion rakentaminen. Suomalaisen yhteiskunnan modernisaatio teki kansalaisten sivistämisestä tarpeellisen, ja 1900-luvun alussa kansalaisyhteiskunnan laajeneminen vahvisti tätä. Kansakoululla oli äärimmäisen merkittävä rooli yhteiskunnan rakentamisessa.

Tutkimuskohteena Oulu on mielenkiintoinen. Nykyisin Oulu on Pohjois-Suomen merkittävin opiskelukaupunki ja asumiskeskus. Sellaiseksi sitä luonnehdittiin myös 1800- ja 1900-luvun taitteessa, sillä pohjoisen koulut keskittyivät sinne. Oulussa oli kansakoulujen lisäksi useita muita kouluja. Siksi on luonnollista tarkastella alueen tärkeintä keskusta. Tarkastelen tutkimuksessani koulutushistoriaa ja kansakoululaitoksen kehittymistä sekä paikallishistoriaa. Oululaisia voi kiinnostaa tämänkaltaisen tutkimus varsinkin, jos he ovat käyneet tutkimuksessa olevia kansakouluja tai ovat olleet mainittujen opettajien opetuksessa.

Tietysti nykyajalla on vaikutusta tutkimusaiheen valintaan. Koulutuspolitiikassa on aina kyse politiikasta ja arvovalinnoista, ei pelkästään varojen jakamisesta. Koulutushistoriaa tutkivien tulisikin tehdä tutkimusta, jota voitaisiin hyödyntää myös päätöksenteossa.¹ Oulun koulutoimen nykyiset ratkaisut, kuten vuokratilojen käyttö ja budjetin tiukentaminen, olivat läsnä myös vuosina 1875–1939. Koulutushistorioitsijan tehtävänä voikin olla muistuttaa päättäjiä aiemmin tehdyistä valinnoista ja niiden vaikutuksista.² Oma henkilökohtaista mielenkiintoa aiheeseen tuo aineenopettajataustani sekä kiinnostukseni itsenäistyneen Suomen identiteetin ja järjestelmien kehittymiseen. Nykyhetken opettajilla on myös tarvetta tehdä opintomatkoja täyttääkseen koulumaailman vaatimukset esimerkiksi digitaalisuuden kohdalla.

¹ Vinovskis 2014; Vehkalahti 2015.

² Vinovskis 2014.

Tutkimustilanne

Tutkimukseni on osa koulutushistorian tutkimusalaa. Oulun ja Suomen kansakoululaitosta ja opettajia käsittelevää tutkimusta löytyy runsaasti. Opintomatkoihin liittyvät tutkimukset painottuvat lähinnä ulkomaille tehtyihin matkoihin. Aiempaa tutkimusta, joka tarkastelisi kansakoulunopettajien kotimaisia opintomatkoja ja kouluttautumista tai oululaisten opettajien opintomatkoilua ei ole. Siksi tutkimuksellani on merkitystä.

Jussi Koiviston pro gradu -tutkielma *"Paljonhan siellä oli nähtävää" - Tampereen kansakoulun- ja oppikoulunopettajien ulkomaiset opintomatkat vuosina 1900–1930* (2009) tarkastelee Tampereen kansa- ja oppikoulunopettajien tekemiä ulkomaan opintomatkoja ja niiden vaikutuksia Tampereen kouluihin. Hyödynnän paljon samaa tutkimuskirjallisuutta kuin Koivisto, kuitenkin hänestä poiketen tarkastelen myös kotimaisia opintomatkoja, koska niilläkin oli merkittäviä vaikutuksia kansakouluihin ja opettajiin. Omat havaintoni tukevat pitkälti Koiviston tekemiä havaintoja. Koiviston mukaan tamperelaiset hakivat ulkomailta järjestelmällisesti uutta oppia ja kehittivät sen kautta Tampereen kansakouluja. Opintomatkoilun määrässä on selkeä ero autonomian ja itsenäisen Suomen ajan välillä. Tamperelaiset matkustivat lähinnä, jos saivat matka-apurahaa, mutta eivät omakustanteisesti. Matkat olivat lähinnä virallisia ja omakustanteisia matkoja tehtiin vähän myös Tampereella.³ Samat ilmiöt olivat nähtävissä myös oululaisten opintomatkoissa.

Marjatta Hietala on tutkinut helsinkiläisten opettajien ja yliopistoväen tekemiä opintomatkoja. Hietalan teos *Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet* (1992) kertoo helsinkiläisten kansakoulunopettajien ulkomaille tehdyistä matkoista. Hietalan artikkeli ”Tutkijoiden verkostoista yliopistojen vaihtosuhteisiin – kansainvälisten yhteyksien kehittyminen” (2003) kertoo yliopistojen opettajakunnan tekemistä opintomatkoista. Helsinkiläisten opettajien tekemillä opintomatkoilla oli merkittävä vaikutus koko Suomeen. Oululaiset opettajat tekivät paljon matkoja Helsinkiin ja olivat todennäköisesti tekemisissä näiden ulkomailla vierailleiden opettajien kanssa. Lisäkoulutusta saatiin Helsingistä, jossa yliopistojen opettajat

³ Koivisto 2009, 53-54.

tarjosivat sitä ja välittivät ulkomaille oppimaansa oululaisille. Hietalan teksteistä olen nostanut yhteneviä teemoja, jotka ilmenevät myös oululaisten matkoissa.

Myös Marjaana Niemi on tutkinut laajasti opintomatkailemista ja opettajien kansainvälisiä suhteita. Hänen artikkelinsa “Uudistuva kansakoulu. Opettajien kansainväliset yhteydet muutosvoimana” (1992) ja “Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä. Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle” (1999) ovat erinomaisia opintomatkojen tutkimista varten. Artikkelien perustana on ulkomaille suuntautunut opintomatkaileminen ja olen käyttänyt niitä hyväkseni eri maiden merkitysten arvioinnissa. Kuten Hietalan kohdalla, Niemen teksteistä on löydettävissä useita yhtymäkohtia oululaisten opettajien opintomatkoihin.

Oulun kaupunkiin ja sen kansakouluihin liittyvää tutkimusta on jonkin verran, jota olen voinut hyödyntää. Kustaa Hautalan *Oulun kaupungin historia* osat 4 (1976) ja 5 (1982) ovat toimineet yleisteoksina tarkasteltaessa Oulun kaupungin ja kansakoulujen kehittymistä. Pertti Huttusen teoksia *Oulun kaupungin kansakoulu 1874–1974; 1 & 2* (1974) olen käyttänyt kansakoulun kehityksen tarkasteluun sekä tarvittavan historiallisen taustan esittämiseen. Oulun yliopistossa on julkaistu muutama aiheeseen liittyvä opinnäytetyö, joita olen hyödyntänyt omassa työssäni. Yhtenä näistä on Juhani Pirttiniemen *Oulun kaupungin kansakoulunopettajisto 1874–1917* (1979), joka tarjoaa etenkin erinomaista määrällistä tietoa kansakoulunopettajista. Aiempaa tutkimusta löytyy myös eri oppiaineiden kehittämisestä, kuten esimerkiksi Eero Palolan tutkimuksessa *Kansakoulun voimistelunopetuksen synty ja kehittyminen Suomessa* (1989), mikä käsittelee liikunnan opetuksen kehitystä kansakoululaitoksessa.

Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirjat ja *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia I-III* -teokset sisältävät artikkeleita, joissa on käsitelty tutkimukselleni oleellisia asioita. Vuosikirjoja olen käyttänyt 1980- ja 2010-luvuilta. Artikkeleissa käsitellään esimerkiksi jatkokoulutusta,⁴ opettajien seminaareista saamia vaikutteita,⁵ yleisesti kansakoulunopettajien koulutusta⁶ ja Uno Cygnaeuksen vaikutusta opintomatkoihin⁷.

⁴ Henttonen 1985.

⁵ Kuikka 2010.

⁶ Henttonen 1985; Rinne 1986.

⁷ Halila 1985; Korpinen 2010.

Olen myös käyttänyt *Kasvatus ja aika* verkkojulkaisua, jonka artikkeleissa kerrotaan esimerkiksi kasvatustieteen kehityksestä.⁸

Aimo Halilan kaksiosaista *Suomen kansakoululaitoksen historiaa* (1949) olen käyttänyt kansakoulujärjestelmän historiallisen taustan selvittämiseksi. Halilan teokset kertovat kansakoululaitoksen keskeisimmät vaiheet kansakouluasetuksesta lähtien. Teoksissa kerrotaan myös yliopistollisten kurssien ja opettajien jatko-opinnoista sekä opettajien palkkauksesta. Halila on myös julkaissut artikkelin “Suomen kansakouluväen ulkomaisista opintomatkoista 1880- ja 1890-luvulla” (1985), jota olen hyödyntänyt ulkomaille tehdyn opintomatkoilun suhteen.

Tutkimustehtävä

Tavoitteenani on selvittää oululaisten kansakoulunopettajien tekemien opintomatkojen kohteita ja tarkastella, minne opintomatkoja tehtiin, miksi opintomatoille lähdettiin ja mitä opettajat ovat opintomatkoillaan havainnoineet. Tutkimuskysymyksinäni ovat seuraavat:

1. Minne ja mistä syistä oululaiset kansakoulunopettajat tekivät opintomatkoja?
 - Paljonko matkoja tehtiin eri kaupunkeihin ja eri syistä? Muuttuivatko kohteet ja syyt vuosikymmenien aikana?
 - Kuinka moni opettaja teki opintomatkoja?
 - Voiko oululaisten matkustamista verrata Suomen muihin kaupunkeihin?

2. Mitkä asiat nousevat esiin oululaisten opettajien matkakertomuksissa?
 - Ovatko oululaisten havainnot sidoksissa Suomen ja Oulun kansakoulujen yleiseen kehitykseen?
 - Tavoittelivatko opettajat jotain matkakertomuksillaan?
 - Oliko esimerkiksi piirijakoasetuksella, oppivelvollisuuslailla ja opetussuunnitelmien muutoksilla vaikutusta havaintoihin?
 - Onko opettajien tekemillä havainnoilla yhteyttä nykyisin kouluissa toteutettuun opetukseen?

⁸ Saari 2013.

Oulun sijainti pohjoisessa on varmasti vaikuttanut opintomatkojen määrään ja kohteisiin, joten olen pyrkinyt vertailemaan tehtyjä matkoja Helsingin ja Tampereen opettajien tekemiin matkoihin. Valitettavasti aiempaa tutkimusta kotimaassa tehdyistä opintomatkoihin ei ole, mutta vertailu ulkomaille tehtyihin matkoihin antaa riittävän yleistävän kuvan.

Tutkimukseni käsittelee vuosia 1875–1939. Aloituvuodeksi valikoitui vuosi 1875, jolloin oululaiset kansakoulunopettajat osallistuivat ensimmäisen kerran Suomen yleiseen kansakoulukokoukseen. Tutkimuksen päättäminen vuoteen 1939 on selitettävissä sillä, että opetustyö lakkautettiin talvisodan vuoksi Oulussa 4.12.1939 ja se jatkui vasta seuraavana keväänä. Lisäksi talvisodan syttymisen vuoksi useita opettajia lähti rintamalle eri tehtäviin.⁹ Oulun kaupungiksi käsitettiin 1900-luvun vaihteeseen asti pelkästään nykyinen keskustan alue. Kaupunkiin liitettiin vuoteen 1938 mennessä Tuiran, Toppilan, Mustasaaren, Hietasaaren, Välivainion, Koskelan ja Iskon alueet.¹⁰ Tarkasteltaviksi kouluiksi olen valinnut Oulun kaupunkikansakoulut, joihin sisältyvät myös apukoulu ja jatkokoulu. Ajanjaksolla toiminnassa olleita kouluja olivat Kajaanintullin, Heinätorin, Kirkkotorin, Aleksanterintorin, Tuiran ja Keskuskansakoulu.¹¹ Rajaaminen kaupunkikouluihin tekee tutkimuksesta vertailukelpoisen Suomen suurimpiin kaupunkeihin.

Ensimmäisessä pääluvussa korostuu määrällinen tutkimus, kun esitän siinä opintomatkoihin liittyviä lukumääriä. Toisessa pääluvussa käsittelen tarkemmin opettajien tekemien matkakertomusten sisältöä. Matkakertomusten sisällön yhdistän valtakunnallisiin ja Oulussa tapahtuneisiin muutoksiin kansakoululaitoksessa, esimerkiksi oppiaineiden ja koulutilojen kehittämisen kohdalla. Opintomatkat ovat konkreettinen tapa selvittää opettajien tiedon hankkimista. Matkoilla pyrittiin kehittämään niin omaa ammattitaitoa kuin kansakoululaitosta. Tämä tulee esiin opettajien tekemistä matkakertomuksista, joissa he kertovat kehitysideoita koulutyötä varten. Muita tiedon saamisen välineitä olivat esimerkiksi vieraskieliset ammattilehdet.¹²

⁹ Kujala 1990, 28; Syväoja 2010, 212.

¹⁰ Hautala 1976, 257-262; Hautala 1982, 170-171.

¹¹ Hautala 1982, 337-345.

¹² Niemi 1992, 120.

Käsitteet

Kansakoulu oli vuosina 1866–1977 Suomessa toiminut koulujärjestelmä, jonka peruskoulu myöhemmin korvasi. Kansakoulun tarkoituksena oli tarjota tavalliselle kansalle opetusta sen omalla kielellä ja siten saada suomea osaava virkakunta ja sivistyneistö.¹³ Kaupungeissa *alakansakoulut* olivat toimineet jo vuodesta 1866 lähtien kaksivuotisena pohjakouluna *yläkansakoululle*.¹⁴ Tarkastelen myös Oulussa toimineen *apukoulun* opettajien opintomatkoja. Apukoulu oli koulu lapsille, joiden kehitys oli viivästynyt.¹⁵ Lisäksi tutkimuksessani mainitaan *kokeiluluokka* ja *koeluokka* käsitteet. Oulussa kokeiluluokka oli vuonna 1919 perustettu luokka, jossa kokeiltiin uusimpia opetustapoja.¹⁶ Koeluokka oli puolestaan 1933 perustettu luokka, jossa pyrittiin huomioimaan oppilaiden yksilöllisyyttä ja sen opetusjärjestelmä sekä opettaja-oppilas suhde olivat ajalleen varsin kokeilevia.¹⁷ *Jatko-opetusta* tarjottiin kansakoulun suorittaneille oppilaille, jotka eivät jatkaneet opiskelua oppikoulussa. Myös *jatkokoulussa* pyrittiin tukemaan erityisesti oppilaiden vahvuuksia ja tämän lisäksi myös tarjoamaan ammatillista opetusta.¹⁸

Yhtenä olennaisimpana käsitteenä on *opintomatkat*. Lähdeaineistossa opintomatkan synonyyminä on käytetty *stipendimatkaa*, *kuuntelumatkaa* ja *opintoretkeä*. Näiden matkojen tarkoituksena oli tutustua, havainnoida ja mahdollisesti ottaa opiksi muiden kaupunkien ja maiden kouluoloista. *Kuuntelumatkoilla* seurattiin opetusta ja matkakertomuksissa kuvailtiin havaittuja käytäntöjä. *Kurssimatalla* tarkoitetaan opettajien tekemiä matkoja yliopistollisille loma-, kesä- ja jatkokursseille sekä muille kursseille, joihin anottiin matka-apurahoja tai virkavapautta. Kursseilla edistettiin muun muassa opettajien tietotaitoa ja pyrittiin edistämään työuraa. Käsite sisältää myös *kokousmatkat*, joita tehtiin erilaisiin kokouksiin, kuten pohjoismaisiin ja Suomen yleisiin kansakoulukokouksiin tai paikallisiin kokouksiin.

Kuuntelu- tai *matkakertomus* oli teksti, joka vaadittiin Oulussa 1920-luvulta lähtien matka-apurahan saaneelta ja matkan tehneeltä opettajalta. Kertomuksissa opettajat

¹³ Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 26.

¹⁴ Huuhka 1955, 40.

¹⁵ Suomisanakirja, elektr.

¹⁶ Matti Vilskan kirje kansakoulujen johtokunnalle Oulussa 11.9.1919. OkkT Db:1. OKA.

¹⁷ Hirsjärvi 1983, 202.

¹⁸ Jauhiainen 2002, 267-268.

kuvailivat esimerkiksi havaintojaan kouluista ja vertailivat eri opetusmetodeja Oulussa käytettyihin. Yhdistävänä tekijänä useille matkoille oli *matka-apuraha*, jota opettajat anoivat matkan toteuttamiseksi. Opettajat tekivät opintomatkoja myös ilman apurahoja. Esimerkiksi Suomen kansakoulukokouksiin osallistuttiin ilman apurahaa.

Lähteet ja menetelmät

Tutkimukseni päälähteenä toimivat Oulun kansakoulujen arkistot, jotka sijaitsevat Oulun kaupunginarkistossa. Arkistoja olen käyttänyt vuoden 1880 materiaalista alkaen ja niistä olen pystynyt todentamaan tehtyjä opintomatkoja. Materiaali sisältää muun muassa kansakoulun johtokunnan ja opettajakunnan kokousten pöytäkirjoja, kansakouluntarkastajan kirjeitä, tilikirjoja ja opettajamatrikkeleja. Opettajakunnan ja kansakoulun johtokunnan pöytäkirjoissa on mainintoja opettajien tekemistä matkoista ja niiden sisällöistä. Kaupunginarkistosta löytyy myös kokoelma Oulun kaupungin kansakoulunopettajien tekemiä matkakertomuksia. Arkistoidut kirjeet käsittelevät tehtyjä opintomatkoja sekä anottuja ja myönnettyjä apurahoja. Palkkakortit ja virkahakemukset taas taustoittavat sellaisia opettajien tekemiä opintomatkoja, joista ei välttämättä löydy tietoa muusta aineistosta. Näiden aineistojen pohjalta selvitin, minne opettajat tekivät matkansa ja mitä he havainnoivat näissä kohteissa.

Vuosilta 1875–1880 arkistosta ei löydy mainintoja opintomatkoista. Oululaiset opettajat kuitenkin osallistuivat kansakoulukokouksiin, joiden pöytäkirjoista olen selvittänyt niihin osallistuneet oululaisopettajat. Kokouspöytäkirjat löytyvät Oulun yliopiston kirjastosta. Kansakoulukokousmatkojen puuttuminen arkistoista selittyy sillä, että kokoukset järjestettiin kesäkuussa, jolloin opettajilla oli kesäloma. Opettajien omakustanteisilta matkoilta ei ole ollut velvoitetta kirjoittaa matkakertomusta, eivätkä kesällä tehdyt matkat näy arkistoissa, koska niille ei tarvinnut hakea virkavapaata.¹⁹ Opettajien lukumäärät olen saanut Oulun kaupungin vuosien 1918–1939 kunnalliskertomuksista, tutkimuskirjallisuuden ohella. Kunnalliskertomukset sijaitsevat Oulun yliopiston kirjastossa.

Olen käyttänyt lähteinä myös joitakin aikalaisteoksia. K. G. Aminoffin *Kansakouluasiain tietokirja: sisältää voimassa olevat asetukset, kiertokirjeet y.m.*,

¹⁹ Koivisto 2009, 37.

ennakkopäätöksiä, selityksiä ynnä kaavoja (1914) on yksi näistä. Toinen on J. O. Metsikön ja Niko Oksasen teos *Suomen kansakoulunopettajain liitto: piirteitä 50-vuotisesta toiminnasta* (1943). Teosten sisältö selventää esimerkiksi virkavapaiden myöntämisen syitä ja valtakunnallisen matkarahan suuruuden. Opettajien osallistuminen matkoille saattoi vaikuttaa urakehitykseen ja sen myötä palkkaan.²⁰

Yhdeksi lähdekriittiseksi ongelmaksi olen havainnut sen, että kansakoulujen arkistot eivät ole täysin kattavia. Dokumenteissa on mainintoja useammista matkakertomuksista kuin olen löytänyt arkistolähteistä. Matkakertomukset laitettiin usein kiertämään johtokunnan jäsenten kesken, ja osa on voinut jäädä jäsenten haltuun. Ennen toista maailmansotaa kerätty aineisto on voinut myös tuhoutua sodan aikana. Lisäksi kattavan opettajamatrikkelin teko aloitettiin Oulussa vasta vuonna 1893.²¹ Nähdäkseni ongelmat eivät ole niin painavia, etteikö tutkimukseni olisi luotettava. Olemassa olevien arkistojen perusteella voidaan tehdä ja muodostaa kattavia tuloksia oululaisten kansakoulunopettajien opintomatkoista.

Tutkimukseni sisältää määrällistä ja laadullista analyysia. Näitä voidaan käyttää samassa tutkimuksessa selittämään tutkimuskohdetta paremmin. Käytän siis niin sanottua mixed methods -menetelmää, jossa toinen metodi vaatii toisen riittävän tutkimustuloksen saamiseksi.²² Olen tyypitellyt aineiston eli yksinkertaistanut ja yleistänyt tiedon matkoista sekä teemoittanut ja taulukoinut sen yksityiskohtaisempaa tarkastelua varten.²³ Luvuilla tuon esiin eri paikkakuntien ja aikojen välisiä eroja ja yhteneväisyyksiä.²⁴

Laadullisella analyysillä olen analysoinut lähteiden sisältöä. Tämä on oleellista, koska tutkija ei voi yksistään tarkastella numeroita, vaan hänellä tulee olla ymmärrys niiden taustoista.²⁵ Systemaattisella havainnoinnilla olen analysoinut laadullista aineistoa.²⁶ Yleisesti olen pyrkinyt selvittämään ja selittämään tapahtunutta kehitystä Oulussa. Opettajilla oli osuutta kouluympäristön kehitykseen, joten olen pyrkinyt selventämään

²⁰ Aminoff 1914, 456-467.

²¹ Valta 1988, 2.

²² Floud 1979, 3; "Määrällinen analyysi". Koppa, elektr.; Tuomi & Sarajärvi 2018, 78.

²³ Floud 1979, 7-15; Floud 1979, 42-66; "Tyypittely". Koppa, elektr.

²⁴ Vilkkä 2007, 19-21.

²⁵ Floud 1979, 4; "Laadullinen analyysi". Koppa, elektr.

²⁶ Vilkkä 2007, 29.

sitä.²⁷ Olen pyrkinyt myös tekemään tutkimusta, jota voisi hyödyntää poliittisessa päätöksenteossa, mikä puolestaan nostaisi koulutushistorian asemaa.²⁸ Tieto menneisyyden teoista koulutuksessa, tai millä tahansa alalla, voi auttaa päätöksentekijöitä tekemään ratkaisuja, jotka ovat eduksi yhteiskunnalle.

Opintomatkoja aiemmin tutkineet ovat usein todenneet, kuinka vaikeaa on konkreettisesti osoittaa ja eristää ne vaikutukset, joita matkoilla oli yksittäisten henkilöiden työhön. Samoin on vaikeaa saada tietoon tarkkaa reittiä, miten uudet ideat kulkeutuivat päättäjille. Yhtenä mahdollisuutena on katsoa, miten opintomatkat ovat kytkeytyneet merkittäviin yhteiskunnallisiin muutoksiin.²⁹ Tällaisia muutoksia ovat esimerkiksi oppivelvollisuuslaki ja sen vaikutus Oulun kouluihin.

Historiallinen konteksti

1800-luvun alussa käytiin paljon keskustelua kaikkien yhteiskuntaluokkien lasten opettamisesta ja yhtenäisen kansakoulun perustamisesta. Kansanvalistusaatteen levitessä Suomessa 1800-luvulla alettiin kansansivistystä pitää välttämättömänä.³⁰ Tärkeä askel suomalaisen kansakoululaitoksen perustamiselle oli Aleksanteri II:n 1856 antama esitys suomalaisen yhteiskunnan kehittämisohjelmasta. Vuonna 1858 keisari hyväksyi senaatin esityksen, jolla kansakoulujen perustaminen valtion tuella tehtiin mahdolliseksi. Aleksanteri II:n käskyn yhtenä taustatekijänä oli Krimin sota, joka oli heikentänyt keisarikunnan taloudellista asemaa.³¹ Suomessa teollistuminen vaikutti puolestaan väestön kasvuun ja muuttoliike kaupunkeihin voimistui. Tämä näkyi myös Oulun kaupungin kasvussa. Kaupunkilaistuminen johti myös lukuharrastuksen kasvuun ja tämä lisäsi sivistyksen ja kansakoulun kysyntää.³²

Ensimmäinen merkittävä kansakouluun liittyvä opintomatka oli Uno Cygnaeuksen matka Suomessa ja ulkomailla vuosina 1858–59. Cygnaeus matkusteli kesällä 1858 Suomessa ja ulkomailla Ruotsin kautta Saksaan, Itävaltaan ja Sveitsiin. Cygnaeuksen tarkoituksena oli hankkia tietoa suomalaisen kansakoulujärjestelmän perustamiseksi ja

²⁷ Halila & Aurola 1986, 27.

²⁸ Vinovskis 2014, elektr.

²⁹ Niemi 1999, 21.

³⁰ Lahtinen 1949, 10; Sarjala 2001, 11-12.

³¹ Lindström 2001, 28; Kuikka 2010, 5; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 16-22.

³² Lindström 2001, 15-17; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 17.

kehittämiseksi. Matkansa jälkeen Cygnaeus laati ehdotuksen kansakouluista ja opettajankoulutuksesta.³³ Kansakoulun organisaatiolle malli tuli Sveitsistä, Saksasta saatiin esikuva havainnollistavasta opetuksesta ja käytännöllisyyden korostaminen tuli Saksan fröbeliläisistä lastentarhoista.³⁴

Suomen kansakoululaitoksen toiminta alkoi 11.5.1866. Ensimmäinen opettajaseminaari oli aloitettu vuonna 1863 Jyväskylässä, ja siellä koulutettiin sekä nais- että miesopettajia. Suomen kansakoulusta tuli erittäin moderni moniin muihin maihin verrattuna. Koulu ja kirkko oli erotettu toisistaan, opetusohjelma oli kattava ja opettajankoulutus oli perusteellisempi.³⁵ Oulussa kansakoulu aloitti toimintansa 1.9.1874 eli kahdeksan vuotta kansakouluasetuksen jälkeen. Kansakoululaitoksen tulo Ouluun kesti odotettua kauemmin, koska Oulussa toimi useita kouluja, joiden katsottiin jo täyttävän kansakoulun tehtävät. Lähialueen kunnista esimerkiksi Haapavedellä ja Rovaniemellä kansakoulut perustettiin jo vuonna 1870. Viivästymisen toiseksi syyksi on esitetty sitä, että johtokunnan ja ohjesääntöjen puuttumisen vuoksi toiminta saatiin käyntiin vasta vuonna 1874, vaikka tarkoituksena oli aloittaa jo vuonna 1871.³⁶

Alkuvaiheen kansakoulussa oli yhteinen alakoulu 6-10 -vuotiaalle tytöille ja pojille, josta he siirtyivät omiin yläkouluihinsa. Oli myös kouluja, joissa ala- ja yläkoulut olivat yhdistettyjä, mutta ne olivat vielä 1800-luvulla poikkeus.³⁷ Yleensä kansakoulunopettaja opetti yhdelle luokalle kaikkia aineita, joitain taitoaineita lukuun ottamatta. Kaupungeissa kansakoulusta tuli erityisesti työväestön lasten koulu.³⁸ Kansakouluikäisten määrä kasvoi Suomessa nopeasti, mutta koska kouluja ei ollut tarpeeksi, yhä useampi kansakouluikäinen jäi koulutuksen ulkopuolelle. Kaupungeissa lapsista yli kolme neljäsosaa kävi koulua, kun maaseudulla luku jäi alle viidesosan. Kaupunkien kansakouluissa oli kouluvelvollisuus, joka käsitti lapset, jotka eivät saaneet muuta opetusta.³⁹

Lindströmin mukaan lukuvuoden 1884–85 päättyessä kansakouluja oli Suomessa 633 ja oppilaita 23400. 1870-luvun alkuun verrattuna koulujen määrä oli nelinkertaistunut.

³³ Halila 1949a, 267-279; Kuikka 2010, 5-6; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22.

³⁴ Niemi 1992, 98-99.

³⁵ Halila 1949a, 366; Niemi 1992, 100; Kuikka 2010, 7; Buchardt et al. 2013, 14-15.

³⁶ Lahtinen 1949, 9-12; Hautala 1976, 530.

³⁷ Kiuasmaa 1982, 34; Kivinen 1988, 106.

³⁸ Numminen 2001, 109; Tuomaala 2003, 329; Koivisto 2009, 4.

³⁹ Halila 1949b, 368; Lindström 2001, 52; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 24.

Kaupungeissa samana aikana oppilasmäärä oli kasvanut 2000:sta yli 11000:een ja vuosisadan lopulla oppilaita oli jo 27000.⁴⁰ Oulun kansakouluun pyrki vuonna 1874 noin 300 lasta, joista kuitenkin voitiin kouluun ottaa vain 190 oppilasta. Rankka karsiminen johtui kansakoulun tilan puutteesta.⁴¹ Oulussa kaupungin alueellinen laajeneminen kasvatti oppilasmäärää entisestään.⁴² Samalla opettajien määrää jouduttiin lisäämään jatkuvasti. Koululaitoksen aloittaessa opettajia oli neljä, mutta 1900-luvulle tultaessa opettajia oli jo yli 30.⁴³

Vuonna 1898 voimaan tuli piirijakoasetus, joka velvoitti kunnat muodostamaan kansakoulupiirejä. Koulu piti perustaa piiriin, jos alueelta pyrki kouluun vähintään 30 lasta. Koulumatkat saivat olla korkeintaan viisi kilometriä. Asetus ohjasi koulujen sijoittamista lähes sadan vuoden ajan.⁴⁴ Kansakoulujen opetus oli erittäin heikkoa ennen piirijakoasetusta, sillä itsehallintoperiaate antoi vapauden opetuksen järjestämiseen.⁴⁵ Kouluilla ja opettajilla ei siis ollut velvoitetta tarjota parasta mahdollista opetusta. Piirijakoasetus arvioitiin jo säätämishetkellä pelkäksi välivaiheeksi ennen oppivelvollisuutta. Vuoteen 1906 mennessä kaikissa Suomen kunnissa oli vähintään yksi koulu, mikä edesauttoi koulutuksen juurtumista Suomeen. Piirijakoasetuksen myötä kansakouluun pääsi yhä suurempi osa kouluikäisistä. Voimakkain laajeneminen tapahtui kuitenkin siellä, missä oli jo ennestään kouluja.⁴⁶

Opetussuunnitelmat tehtiin ennen oppivelvollisuuslakia koulu- ja opettajakohtaisesti, mutta eri koulujen suunnitelmia yhdistivät valtakunnalliset ohjeet.⁴⁷ Oulussa ensimmäiset opetussuunnitelmat laati jokainen opettaja itse ja suunnitelmat hyväksyi johtokunta ja kansakouluntarkastaja. Opetussuunnitelmat olivat varsin epämääräisiä ja siksi vuonna 1879 kansakouluntarkastaja määräsi, että suunnitelmissa noudatettaisiin samoja kursseja kuin seminaarien mallikouluissa.⁴⁸ Vielä vuonna 1914 Oulun opetussuunnitelmat poikkesivat jonkin verran kansakouluasetuksesta, mutta vuoden 1918 lopulla suunnitelmat toteutettiin kuten muissakin Suomen kansakouluissa. Opetettävien asioiden tuli olla oppilaille tuttuja ja heitä kiinnostavia. Opetuksessa

⁴⁰ Kivinen 1988, 107; Lindström 2001, 40.

⁴¹ Lahtinen 1949, 22-23.

⁴² Liite 1. Oulun kaupungin kansakoulujen oppilas- ja opettajamäärät vuosina 1874–1940

⁴³ Lahtinen 1949, 23; Huttunen 1974a, 60-61.

⁴⁴ Huhka 1955, 38; Sarjala 2001, 12.

⁴⁵ Kivinen 1988, 107.

⁴⁶ Lindström 2001, 59-63; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 24.

⁴⁷ Kauranne 1985, 30; Kivinen & Kinos 1990, 110.

⁴⁸ Lahtinen 1949, 16; Hautala 1976, 531-532.

yritettiin luoda jatkuvuutta taito- ja lukuaineiden välille. Oulun ja oikeastaan koko Suomen kansakoululaitoksen ongelmana oli, että opetus oli sidottu tiukasti oppikirjoihin. Opetus ei ollut tarpeeksi yksilöllistä, eli osalle oppilaista opiskeltavat asiat olivat liian helppoja ja osalle liian vaikeita.⁴⁹ Vuonna 1925 tullut opetussuunnitelma oli ensimmäinen oppivelvollisuuslain aikainen suunnitelma. Koska kaupunkien kouluilla ei ollut omia suunnitelmia, niissä noudatettiin maalaiskoulujen opetussuunnitelmia.

Suomessa oppivelvollisuuslaki tuli voimaan vuonna 1921, mikä oli eurooppalaisittain varsin myöhään. Oppivelvollisuuslaissa määrättiin, että laki astui voimaan kaupungeissa 1.8.1931 ja maalaiskouluissa 1.8.1937 mennessä. Kuitenkin vaikeissa oloissa toimiville kouluille annettiin aikaa jopa vuoteen 1942 asti.⁵⁰ Oppivelvollisuuslain tavoitteena oli saada mahdollisimman moni lapsi suorittamaan vähintään kuuden vuoden oppikursseja vastaava koulusivistys. Äänioikeuden uudistus, kehittyvä talouselämä ja sisällissodan jakama kansakunta olivat tärkeitä syitä oppivelvollisuuden asettamiselle. Kaupunkeihin lailla oli pienempi vaikutus, koska kansakoulu oli jo vakiinnuttanut paikkansa niissä.⁵¹ Oppivelvollisuuslaki lisäsi jatko-opintoihin pyrkivien määrää ja ikäluokkia, joilla oli aiempaa laajempi koulutus. Tämä muodosti pohjan seuraavien ikäluokkien yhä korkeammalle kouluttautumiselle. Laista huolimatta kansakoulua käyvien lukumäärä ei kasvanut merkittävästi. 1930-luvun puolivälissä kansakoulun kävi lähes 80 prosenttia kouluikäisistä.⁵²

Kansakoulujen hallinto rakentui Suomessa siten, että korkeimmalla tasolla oli kansakoululaitoksen ylihallitus.⁵³ Oulussa kansakoulujen korkeimpana virkamiehenä oli kansakouluntarkastaja, joka seurasi kansakoulujen ja sen opettajien toimintaa. Kansakouluntarkastajan tehtävänä oli ilmoittaa haettavissa olevista valtion apurahoista kansakoulujen johtokunnalle ja opettajakunnalle. Kansakouluntarkastaja myös haki apurahoja Oulun kaupunginvaltuustolta ja suositteli opettajia apurahan saajiksi. Tarkastaja osallistui kansakoulujen johtokunnan ja opettajakunnan kokouksiin, joissa käytiin keskustelua matkaraha-anomuksista, mahdollisista virkavapaa-anomuksista ja

⁴⁹ Valta 1998, 46-59.

⁵⁰ Nurmi 1979, 60; Sarjala 2001, 13; Lindström 2001, 82-85.

⁵¹ Lindström 2001, 78-79; Kuikka 2010, 11; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 24; Jauhiainen 2011, 114.

⁵² Huttunen 1974b, 275; Lindström 2001, 96-97; Sarjala 2001, 12; Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 26.

⁵³ Halila 1949a, 367; Lindström 2001, 33.

koulujen kehityskohteista. Opettajakunnan kokouksissa esitettiin monia uudistuksia, joita kunta myöhemmin toteutti. Johtokunnan kokouksissa puolestaan tehtiin virallisia päätöksiä koskien koululaitosta.⁵⁴

⁵⁴ Hautala 1982, 336-337.

1. OPINTOMATKOJEN KOKONAISMÄÄRÄ, LUONNE JA KOHTEET

1.1. Oululaiset siirtyvät ajan kuluessa kokous- ja kurssimatkoista kuuntelumatkoihin

Oululaiset kansakoulunopettajat tekivät yhteensä yli 400 opintomatkaa vuosina 1875–1939. Eniten matkoja tehtiin erilaisiin kokouksiin, yhteensä 182 matkaa. Kuuntelumatkoille ja kursseille lähdettiin suurin piirtein saman verran koko ajanjaksolla, mutta huomioitavaa on, että kuuntelumatkojen määrä kasvoi merkittävästi 1920-luvulla.⁵⁵

Taulukko 1. Oululaisten kansakoulunopettajien opintomatkat ja niiden kohteet vuosina 1875–1939.⁵⁶

	1875–79	1880–89	1890–99	1900–09	1910–19	1920–29	1930–39	Yhteensä
Kokous	9	23	47	47	37	14	5	182
Kurssi	0	5	30	28	27	14	6	110
Kuuntelu	0	0	5	12	11	78	13	119
Tuntematon	0	0	4	0	0	0	0	4
Yhteensä	9	28	86	87	75	106	24	411

Lähde: Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

Kursseille tehtyjen opintomatkojen suurin suosio oli 1890-luvulta aina 1920-luvun alkuun asti. Helsingin yliopistossa järjestettiin vuonna 1894 ensimmäiset suomenkieliset lomakurssit, joihin oli saatu ajatus Englannista. Lomakurssien tarkoituksena oli tarjota yliopistollista opetusta osallistujan sivistystasosta riippumatta. Ruotsissa ensimmäiset lomakurssit oli järjestetty vuonna 1893, joten Suomi oli samassa kehitysvaiheessa. Halilan mukaan kurssien suosion vähenemiseen vaikutti se, että kansanvalistus ja opettajien jatko-opinnot saivat toimivampia muotoja.⁵⁷ Esimerkiksi seminaarien opetus parani hiljalleen. Jatko-opiskelun kautta opettajilla oli pieni mahdollisuus edetä urallaan, mutta opintoja käytiin lähinnä omiin tarpeisiin.⁵⁸

⁵⁵ Taulukko 1.

⁵⁶ Tarkemmat vuosittaiset lukumäärät liitteessä 2.

⁵⁷ Halila 1949b, 379-384; Högnäs 2001, 41.

⁵⁸ Rantala 2011, 277.

Kokousmatkoille osallistuminen osoitti opettajien omaa harrastuneisuutta ja kiinnostusta kansakoululaitoksen kehittämiseen. Kokoukset olivat laajempi ilmiö, mitä järjestettiin lähes kaikilla kehitettävillä aloilla. Opettajat ymmärsivät, että heidän tuli koko uransa ajan kehittää itseään. Opittua pyrittiin välittämään edelleen oppilaille ja virittämään heidän kiinnostustaan.⁵⁹ Opettajilla saattoi olla myös paineita pysyä mukana kansainvälisessä kehityksessä tai suorittaa jatko-opintoja. Hietalan mukaan Helsingissä saatettiin jopa pakottaa opettajia opintomatkoille.⁶⁰ Oulussa pakottamista ei ilmennyt. Toki ei ole varmuutta, miten matkalle lähtijöistä on päätetty, mutta lähteiden perusteella henkilöt ovat lähteneet omasta tahdostaan. Oululaisia opettajia ei havaintojeni mukaan kutsuttu vierailuille, mutta Ouluun kutsuttiin kuopiolaisia opettajia vastavierailulle.⁶¹

Uusien ajatusten tuominen kansakouluihin toteutui eri tavoilla: Voitiin lähteä opiskelemaan ulkomaille tai osallistua kansainvälisiin kokouksiin ja näyttelyihin. Erityisesti seminaarien opettajien ja seminaarista valmistuneiden kansakoulunopettajien ulkomaiset opintomatkat olivat tärkeitä, kun tieteellisen kirjaston palvelut olivat vielä heikot. Uutta tietoa saatiin myös tutkimuksista, kirjallisuudesta, aikakauslehdistä ja tilastoista, joita eri ammattiryhmät pyrkivät julkaisemaan, tai ottamalla yhteyttä ulkomaisiin instituutioihin.⁶²

1900-luvun alussa Suomen koulutoimen ylihallituksen tarkastuksen jälkeen Oulun kansakoululaitokselle suositeltiin matka-apurahojen myöntämistä, sillä matkojen katsottiin hyödyttävän opettajien ammatillista ja kansakoulun kehitystä.⁶³ Jos matkoja tehtiin ammattitaidon kehittämiseksi, tiedon hyödyntämisestä ei ole todisteita. Ahosen mukaan esimerkiksi Helsingissä saatu tieto saattoi jäädä käyttämättä, jos kaupungin talous ei antanut mahdollisuuksia toteutukseen.⁶⁴ Tämä on erittäin todennäköistä myös Oulun kohdalla.

⁵⁹ Nurmi 1979, 161-162; Henttonen 1985, 107-108; Hietala 1987, 359.

⁶⁰ Hietala 1992, 210.

⁶¹ Opettajakokousten ptk. 14.10.1927 § 6. OkkJ Cb:3. OKA.

⁶² Hietala 1987, 38; Ahonen 1992, 81-82; Korpinen 2010, 191.

⁶³ Suomen koulutoimen ylihallituksen edustajan A. J. Tarjanteen kirje Oulun kansakouluntarkastajalle 14.4.1909, n:o 1907. OkkT Ea:1. OKA.

⁶⁴ Ahonen 1992, 83-84.

Oulun kansakoulu kehittyi enimmäkseen muiden kaupunkien kansakoulujen mallien mukaisesti.⁶⁵ Matkoista tehdyt kertomukset, tutkimuksista laaditut yhteenvedot ja erilaiset selvitykset, joissa kuvailtiin tehtyjä toimenpiteitä, olivat keskeinen osa kansakoulupolitiikkaa ja koulujen kehittämistä. Näin toimittiin myös Oulussa. Kuitenkin 1920-luvulla oppilasmäärän hidaskasvu antoi kaupungille syyn lykätä koulujen uudistamista, eikä kaupunki kuunnellut opettajien ja johtokunnan esittämiä toiveita.⁶⁶

Ennen kuin kansakoululaitos aloitti toimintansa Oulussa, lehtori B. G. Hällfors teki matkan Suomen ensimmäiseen kansakoulukokoukseen vuonna 1869.⁶⁷ Hällfors toimi myöhemmin Oulun kansakoulujentarkastajana. Hällforsin opintomatka kansakoulukokoukseen on voinut olla yhteydessä Oulun kaupungin päätökseen perustaa kansakoululaitos. Tarkoituksena on voinut olla selvittää ja pohjustaa tätä päätöstä hankkimalla tietoa kansakoulujen toiminnasta.

Ensimmäiset oululaisten tekemät opintomatkat tehtiin keväällä 1875 eli samana lukuvuonna kuin kansakoululaitos perustettiin. Viisi oululaista opettajaa osallistui Suomen kolmanteen kansakoulukokoukseen. Huomioitavaa tässä on se, että lukuvuonna 1874–75 kansakoulussa oli töissä juuri viisi opettajaa.⁶⁸ Opettajien osallistumiseen on varmasti vaikuttanut tarve kehittää Oulun kansakouluja. Kansakoulukokoukset mahdollistivat tämän etenkin, kun opettajat pääsivät tapaamaan muita opettajia paikan päällä.

Suomessa järjestettyjen kansakoulukokousten sisältö oli vastaavanlaista kuin pohjoismaisissa kansakoulukokouksissa. Niemen mukaan kokouksien aikana opettajat osallistuivat keskusteluihin, kuuntelivat erilaisia esitelmiä ja kiersivät opetusväline- ja oppilastyönäyttelyissä. Kokouksissa ei kuitenkaan päässyt osallistumaan aitoihin opetustilanteisiin. Kotimaisissa koulukokouksissa opettajat pääsivät tutustumaan, mitä muissa kansakouluissa suunniteltiin ja kokeiltiin. Sisällöt koskivat kuitenkin usein maaseutukoulujen ongelmia. Koulukokouksiin osallistumisen tarkoituksena olikin ehkä

⁶⁵ Valta 1998, 56.

⁶⁶ Huttunen 1974b, 66; Niemi 1999, 19.

⁶⁷ Keskustelut Suomen ensimmäisessä julkisessa Kansakoulukokouksessa 11.-12.6.1869, 5.

⁶⁸ Keskustelut Suomen kolmannessa julkisessa Kansakoulukokouksessa 17.-19.6.1875, 9-11; Pirttiniemi 1979, 5-6.

ennemmin virkistää opettajia kuin kehittää opetusmetodeja. Usein kansakoulukokouksissa nimittäin tyydyttiin kertaamaan vanhoja asioita.⁶⁹ Kansakoulukokousten sisällöt kuitenkin kiinnostivat oululaisia opettajia, koska niihin osallistuttiin aktiivisesti. Kansakoulukokoukset järjestettiin myös usein kesälomien aikana, jolloin opettajilla oli paremmat mahdollisuudet osallistua niihin.

Oulusta tehtiin 1880-luvulla yhteensä 28 opintomatkaa.⁷⁰ Kahdeksantoista näistä matkoista tehtiin Suomen yleisiin kansakoulukokouksiin, jotka järjestettiin vuonna 1884 Sortavalassa ja vuonna 1887 Tammisaaressa.⁷¹ 1880-luvulla tehtiin myös ensimmäiset jatko-opintoihin liittyvät matkat, mitä varten opettajat Olga Slottsberg⁷², M. Thors⁷³ ja Hilma Möller⁷⁴ hakivat virkavapaata pystyäkseen jatkamaan opintojaan. Slottsberg oli näistä kolmesta opettajasta aktiivisin. Hän oli virkavapaalla neljä viikkoa keväällä 1885, 2-3 viikkoa vuonna 1887 ja määrittämättömän ajan vuonna 1888.⁷⁵ Thors piti kahden kuukauden pituisen virkavapaansa syksyllä 1886.⁷⁶ Mielenkiintoisin näistä opettajista on kuitenkin Möller, joka virkavapaansa aikana jatkoi opintojaan, mutta lisäksi kuunteli luentoja Helsingin kansa- ja tyttökouluissa vuonna 1887.⁷⁷ Mölleriä voidaankin pitää ensimmäisenä oululaisena kuuntelumatkan tehneenä opettajana.

Tukholmassa järjestettiin vuonna 1880 Pohjoismainen kansakouluopettajain kokous, johon osallistui viisi oululaista opettajaa. Oulun kansakouluissa oli tuolloin yhteensä 10 opettajaa eli merkittävä osa opettajista lähti tälle matkalle.⁷⁸ Kaiken kaikkiaan suomalaisia osallistui kokoukseen noin 200, kun vuonna 1874 Kristianiassa⁷⁹ järjestetyssä kokouksessa oli yhteensä vain kahdeksan suomalaisopettajaa. Oululaisten ohella Tukholmaan lähti opettajia Helsingistä, Turusta, Tampereelta, Viipurista ja

⁶⁹ Niemi 1992, 109-120.

⁷⁰ Taulukko 1.

⁷¹ Keskustelut Suomen kuudennessa julkisessa Kansakoulukokouksessa 16.-18.6.1884. Pöytäkirjan laatineet O. D. Forsström ja K. Raitio. Sortavalan kirjapaino, Sortavala; Keskustelut Suomen seitsemännessä yleisessä Kansakoulukokouksessa 16-18.6.1887. Pöytäkirjan laatinut A. G. Hovilainen. J. Simeliuksen perillisten kirjapaino osakeyhtiö, Helsinki.

⁷² Slottsberg toimi Kajaanintullin kansakoulussa opettajana vuosina 1874–1901 ja monissa muissa tehtävissä. Teki opintomatkoja vuosina 1875–1898. Mäkelä 2013, elektr.; Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁷³ Thors teki ainoan opintomatkinsa vuonna 1886. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁷⁴ Möller teki opintomatkoja vuosina 1887–1899. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁷⁵ Johtokunnan kokousten ptk. 12.12.1884 § 3. OkkJ Ca:1. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 8.8.1887 § 3. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 1.3.1888. § 3. OkkJ Ca:2. OKA.

⁷⁶ Johtokunnan kokousten ptk. 7.5.1886. § 4. OkkJ Ca:1. OKA.

⁷⁷ Johtokunnan kokousten ptk. 12.9.1887. § 5. OkkJ Ca:2. OKA.

⁷⁸ Johtokunnan kokousten ptk. 3.6.1880. § 7. OkkJ Ca:1. OKA; Pirttiniemi 1979, 5-6.

⁷⁹ Nykyisin Oslo.

Porista.⁸⁰ Tämä oli ensimmäinen oululaisten kansakoulunopettajien ulkomaille suuntautunut opintomatka. Suomalaisten määrään verrattuna oululaisia lähti suhteellisen paljon kokoukseen. Tämä osoittaa sen, että oululaiset halusivat kehittää kansakoululaitosta.

1890-lukua voidaan pitää oululaisten opintomatkojen ensimmäisenä aktiivisena kautena. Virassa olleiden opettajien lukumäärä liikkui 20-30 välillä.⁸¹ Opintomatkojen määrä kolminkertaistui edellisestä vuosikymmenestä.⁸² Opintomatkojen osallistumismäärää tosin nostaa oululaisten osallistuminen Suomen yleisiin kansakoulukokouksiin vuosina 1890, 1893, 1896 ja 1899. Vuodesta 1895 lähtien oululaisopettajat saivat apurahoja lomakursseille osallistumista varten.⁸³ Opettajat jatkoivat myös enemmän opintojaan, esimerkiksi vuonna 1896 opettajat saivat valita, osallistuvatko lomakursseille vai kansakoulukokoukseen.⁸⁴ Näiden yliopistollisten lomakurssien järjestäjänä oli Helsingin yliopisto.

1890-luvulla on nähtävissä opettajien kuuntelumatkojen lisääntyminen.⁸⁵ Näitä kuuntelumatkoja tekivät Lyydia Toppelius⁸⁶ vuonna 1891 Jyväskylän seminaariin ja Matti Pallari⁸⁷ Sortavalan seminaariin vuonna 1896.⁸⁸ Toppelius teki matkan omakustanteisesti, mutta Pallari sai matkaa varten 150 markkaa. Vuosina 1898–1899 apurahaa jaettiin 150 markkaa Miila Wahlgrénille,⁸⁹ Frans Albert Lundqvistille,⁹⁰ J. W. Hyhkölle⁹¹ ja Olga Nymanille.⁹² 1890-luvulla tehtiin myös ensimmäinen ulkomaille

⁸⁰ Niemi 1992, 108.

⁸¹ Pirttiniemi 1979, 5-6.

⁸² Taulukko 1.

⁸³ Johtokunnan kokousten ptk. 13.5.1895. § 5. OkkJ Ca:2. OKA.

⁸⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 27.5.1896. § 6. OkkJ Ca:2. OKA.

⁸⁵ Taulukko 1.

⁸⁶ Toppelius teki opintomatkoja vuosina 1887–1908. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁸⁷ Matti Pallari toimi Tuiran kansakoulun johtajaopettajana ja kansakoulujen johtokunnan sihteerinä. Teki opintomatkoja vuosina 1896–1911. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA; Hautala 1982, 335-336.

⁸⁸ Johtokunnan kokousten ptk. 1.9.1891. § 9. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 28.4.1896. § 5. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 27.5.1896. § 6. OkkJ Ca:2. OKA; Keskustelut Suomen kymmenessä yleisessä Kansakoulukokouksessa 15.–17.6.1896, 206.

⁸⁹ Johtokunnan kokousten ptk. 27.4.1898. § 5. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 31.5.1898. § 10. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 14.10.1898. § 4. OkkJ Ca:2. Opettajien matrikkeli 1893–1909. OkkJ Bc:1. OKA.

⁹⁰ Johtokunnan kokousten ptk. 31.5.1898. § 10. OkkJ Ca:2. OKA.

⁹¹ Johtokunnan kokousten ptk. 30.5.1899. § 6. OkkJ Ca:2. OKA; Opettajien matrikkeli 1893–1909. OkkJ Bc:1. OKA.; Bf:1a Opettajien matrikkeli 1892-1973. OkkJ Bf:1a. OKA; Yksityiset kirjeet 1898-1920. OkkT Ed:5a. OKA.

suuntautunut kuuntelumatka, jolle lähti Lundqvist⁹³. Hän vieraili vuonna 1891 Ruotsin kansakoulujen käsityöseminaareissa ja kansanopistoissa Tukholmassa, Göteborgissa, Nääsissä ja Stenttorpissa.⁹⁴

Opintomatkat kokouksiin ja kursseille pysyivät 1900-luvulla edellisen vuosikymmenen tasolla. Tähän on voinut vaikuttaa vuonna 1898 tehty asetus opettajakelpoisuudesta, joka korosti kokemuksen sijaan koulutuksen antamaa kelpoisuutta.⁹⁵ Kuuntelumatkoja tehtiin tällä vuosikymmenellä kaksitoista, edellisen vuosikymmenen viiteen verrattuna.⁹⁶ Harmillista 1900-luvun kuuntelumatkojen tarkastelussa on kuitenkin se, ettei yhdestäkään matkasta ole mainittu sen lopullista kohdetta. Opettajilta ei vielä vaadittu matkakertomusta tehdystä matkasta. Vaikka kuuntelumatkojen määrä lisääntyi, kaupungin jakamia stipendejä haki harva. Yleensä aktiivisimmat opettajat saivat matka-apurahan. Hakijoiden vähäiseen määrään on voinut vaikuttaa se, että kansakoulut eivät vielä olleet oppivelvollisuuskouluja ja opettajilla ei ollut samanlaista painetta kehittää opetustaan.

Vuonna 1907 järjestettiin ensimmäiset kansakoulunopettajien jatkokurssit ja vuonna 1912 Jyväskylässä aloitti kesäyliopisto. Ensimmäiselle jatkokurssille ei osallistunut oululaisia, mutta seuraavana vuonna matkalle lähti Jaakko Nokela⁹⁷. Yhteensä vuoden 1913 kursseille osallistui 67 suomalaista opettajaa. Kesäyliopistot tarjosivat yliopistotason opetusta vaatimuksineen ja käytäntöineen. Opettajina yliopistossa toimi Suomen arvostetuimpia asiantuntijoita. Kesäyliopistojen merkittävyyttä korostaa se, että siellä pystyi suorittamaan kasvatustieteen, psykologian ja erityispedagogiikan arvosanoja.⁹⁸ Tämä mahdollisti pätevyyden hankkimisen. Kesäyliopiston kurssien osallistujien analysoinnissa on sama ongelma kuin koulukokousten kohdalla. Opettajien ei välttämättä tarvinnut hakea virkavapaata tai matka-apurahaa lähteäkseen kursseille,

⁹² Johtokunnan kokousten ptk. 30.5.1899. § 6. OkkJ Ca:2. OKA; Opettajien matrikkeli 1893-1909. OkkJ Bf:1a. OKA; Opettajain matrikkeli 1892-1973. OkkJ Bf:1a. OKA; Yksityiset kirjeet 1898-1920. OkkT Ed:5a. OKA.

⁹³ Lundqvist teki opintomatkoja vuosina 1887-1899. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁹⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 20.4.1891. § 3. OkkJ Ca:2. OKA; Ca:2 Johtokunnan kokousten ptk. 11.12.1891. § 8. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 12.9.1893. § 5. OkkJ Ca:2. OKA.

⁹⁵ Rinne 1986, 186.

⁹⁶ Taulukko 1.

⁹⁷ Nokela teki opintomatkan vuonna 1911. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

⁹⁸ Opettajien matrikkeli 1892-1973. OkkJ Bf:1a. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 8.9.1908. § 71. OkkJ Ca:3. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 2.2.1909. § 9. OkkJ Ca:3. OKA; Aminoff 1914, 421; Halila 1949c, 100; Kantasalmi 2012, 263; Valtonen 2013, 172.

jolloin niitä ei näy arkistolähteissä. Pidempiin poissaoloihin tarvittiin taloudellista tukea, sillä usein opettajat maksoivat itse sijaisensa palkan.⁹⁹

1910-luvulla tapahtuu pieni lasku opintomatkojen lukumäärässä, mikä on selitettävissä ensimmäisen maailmansodan ja sisällissodan kautta. Mielenkiintoista on, että vuonna 1912 ei tehty yhtään opintomatkaa, vaikka hakemuksia tehtiin viisi ja kahdelle opettajalle myönnettiin apuraha matkaa varten.¹⁰⁰ 1910-luvulla kuuntelumatkojen järjestäminen alkoi olla järjestelmällisempää. Seminaarit alkoivat toimittamaan luetteloita aineista ja tunteista, joista voisi olla hyötyä opintomatkailijoille. Luettelon pohjalta kuuntelija pystyi laatimaan oman kuunteluohjelman, jonka seminaarin johtaja hyväksyi.¹⁰¹ 1910-luvulla näkyy merkittävä muutos opintomatkojen luonteen suhteen. Kuuntelumatkat kolminkertaistuivat edellisestä vuosikymmenestä, ja kokousmatkat menettivät suosiotaan.¹⁰²

Ensimmäinen maailmansota vaikutti enemmän Oulua isompien kaupunkien kansakouluihin. Esimerkiksi helsinkiläisten opettajien opintomatkailuun tarkoitettu 1500 markkaa lakkautettiin vuonna 1914 ja matkustaminen loppui.¹⁰³ Oulussa jatkettiin sodan aikana kotimaisia opintomatkvoja ja esimerkiksi vuonna 1915 Kaarlo Roine¹⁰⁴ ja Matti Pallari tekivät kuuntelumatkat eteläiseen Suomeen.¹⁰⁵ Molemmat saivat matkaansa varten 200 markkaa, joten maailmansodalla ei ollut välittömästi vaikutusta matkojen apurahoihin. Roineen tarkoituksena oli ollut käydä Turun saaristossa olevalla Nauvon saarella, mutta sotatilan takia tämä estettiin.¹⁰⁶ Opintomatkvoja tehtiin myös kursseille, kuten Helsingissä toukokuussa 1917 järjestetyille voimistelunopettajaliiton valmistelukursseille.¹⁰⁷ Muissa kaupungeissa tehtiin todennäköisesti myös enemmän kotimaan matkvoja sodan aikana. Sisällissodalla on selkeämpi vaikutus oululaisten

⁹⁹ Opettajakokousten ptk. 25.2.1922. § 7. OkkJ. OKA.

¹⁰⁰ Johtokunnan kokousten ptk. 24.5.1912. § 48. OkkJ Ca:4. OKA; Yksityiset kirjeet 1898-1920. OkkT Ed:5a. OKA.

¹⁰¹ Aminoff 1914, 420-421.

¹⁰² Taulukko 1.

¹⁰³ Hietala 1992, 214; Niemi 1992, 140.

¹⁰⁴ Roine teki opintomatkvoja vuosina 1898–1915. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

¹⁰⁵ Johtokunnan kokousten ptk. 29.5.1914. § 90. OkkJ Ca:4. OKA; Opettajien matrikkeli 1892-1973. OkkJ Bf:1a. OKA; Yksityiset kirjeet 1898-1920. OkkT Ed:5a. OKA; Johtokunnan kokousten ptk.

13.4.1915 § 49. OkkJ Ca:4. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 14.10.1915. § 159. OkkJ Ca:4. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 22.3.1916. § 46. OkkJ Ca:4. OKA.

¹⁰⁶ Kaarlo Roineen matkakertomus 28.9.1915 § 140. OkkJ Uf:1. OKA.

¹⁰⁷ Esim. Johtokunnan kokousten ptk. 8.5.1917. § 90. OkkJ Ca:5. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 19.5.1917. § 110. OkkJ Ca:5. OKA

matkoihin, sillä vuonna 1918 ei tehty yhtään opintomatkaa. Tuona vuonna myönnettiin apuraha vain yhteen opintomatkkaan, jonka Anna Vapaasalo¹⁰⁸ teki Tampereen, Turun ja Helsingin kaupunkien apukouluihin helmikuussa 1919. Vapaasalo esitteli huomioitaan kaupunkien apukoulujen järjestelyistä ja työtavoista. Matkan tarkoituksena oli laatia ehdotus Ouluun perustettavasta apukoulusta.¹⁰⁹

1920-luvulla opettajat tekivät yhteensä 106 opintomatkaa, mikä on huomattavasti eniten tarkastelujaksolla. Merkittävimpiä matkoja ovat opettajakunnan yhteiset opintoretket vuonna 1926 Raaheen ja Kuopioon sekä vuonna 1927 Tampereelle. 1920-luvulla kursseille ja kokouksiin liittyvien opintomatkojen lukumäärät vähenivät selvästi. Kummankin kohdalla matkoja tehtiin 14 kappaletta.¹¹⁰ Kokousmatkoista seitsemän tehtiin Turkuun vuoden 1929 yleiseen kansakoulukokoukseen. Matkalle haettua apurahaa perusteltiin Turussa järjestettävien muiden tapahtumien kautta. Kuuntelumatkojen lukumäärä puolestaan kasvoi seitsenkertaisesti.¹¹¹ Koulukokoukset olivat alkaneet menettää arvoaan. Kursseille ja kokouksiin tehtyjen matkojen vähentymiseen on voinut vaikuttaa opettajien parempi pohjakoulutus. Oulun läänissä ajanjaksolla 1897–1901 kymmenen prosenttia opettajista ei ollut suorittanut seminaarikurssia. 1920-luvulle tultaessa opettajina toimi pitkälti täysin päteviä opettajia ja vuonna 1931 asetettiin yhä tiukemmat kriteerit opettajavirkoihin pyrkiville.¹¹² Tätä vahvisti entisestään vuonna 1934 perustettu Jyväskylän kasvatustieteiden korkeakoulu, jonka myötä opettajankoulutus tuli ylioppilastasolle.¹¹³ Seminaarit tarjosivat yhä parempaa opetusta ja tehtävissä ei siten toiminut epäpäteviä opettajia. Oulussa viroissa on voinut olla samoja opettajia, jotka kävivät jo aiemmin kursseilla ja siksi täydentävälle koulutukselle ei ollut enää tarvetta.

1930-luvulla on nähtävissä opintomatkojen määrän hiipuminen. Tähän ovat syynä Suomeakin koetellut lamakausi sekä vuosikymmenen lopulla kiristynyt

¹⁰⁸ Vapaasalo oli opettajana Oulussa vuosina 1906–1923, joista kolme viimeistä vuotta apukoulussa. Lück 1938, 32-33.

¹⁰⁹ Johtokunnan kokousten ptk. 8.10.1918 § 147. OkkJ Ca:6. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 23.11.1918. § 191. OkkJ Ca:6. OKA; Opettajakokousten ptk. 12.3.1919. § 9. OkkJ Cb:2. OKA; Hautala 1976, 532.

¹¹⁰ Taulukko 1.

¹¹¹ Johtokunnan kokousten ptk. 25.9.1929. § 148; Liite 111 Opettajien matkaraha-anomus 13.9.1929. OkkJ Ca:17. OKA.

¹¹² Rinne 1986, 188-189.

¹¹³ Halila 1949b, 335; Rinne 1986, 122-133.

maailmanpoliittinen tila. Matkoja tehtiin 1930-luvulla kaiken kaikkiaan vain 24 kappaletta. Kursseille osallistuttiin enää vain kuusi kertaa ja kokouksiin viidesti. Kuuntelumatkoja tehtiin kolmetoista kappaletta. Vuonna 1931 tehtiin opettajakunnan opintomatka Viipuriin, mutta arkistomateriaalissa ei ole mainittu, kuinka monta opettajaa matkalle osallistui. Tampereen matkalle neljä vuotta aiemmin oli osallistunut kymmenen kansakoulunopettajaa ja vuonna 1926 Kuopioon matkasi yksitoista opettajaa.¹¹⁴ Osallistujien lukumäärä on voinut olla samaa luokkaa. Lamakausi näkyy erityisesti vuonna 1936, kun oululaiset eivät tehneet yhtään opintomatkaa. Ainoa viittaus opintomatkailuun oli Iida Tikkasen virkavapaa-anomus lisäopintojen jatkamista varten, mutta tämäkin anomus oli hylätty Tikkasen poismuuton vuoksi.¹¹⁵

Taulukko 2. oppilas- ja opettajamäärät Oulun kaupungin kansakouluissa 1874–1940.

Vuosi	Opettajien lukumäärä	Oppilaiden lukumäärä
1874–75	5	189
1884–85	17	798
1894–95	26	1159
1904–05	36	1426
1914–15	59	1766
1924–25	65	1762
1934–35	68	2162

Lähde: Oulun kaupungin kunnalliskertomukset v. 1918–1939; Pirttiniemi 1979, 5-6; Hautala 1982, 544; Valta 1998, 42-62.

Opettajaluetteloiden mukaan vuosina 1874–1917 Oulussa työskenteli kaikkiaan 110 kansakoulunopettajaa. Tähän on laskettu mukaan muutama väliaikainen opettaja ja osa sijaisopettajista on jätetty pois luettelosta.¹¹⁶ Kansakoulunarkistojen perusteella näistä 110:sta opettajasta 77 teki jonkinlaisen opintoihin tai kansakouluun liittyvän opintomatkan. Tämä tarkoittaa, että vuosina 1874–1917 70 prosenttia oululaisista opettajista olisi tehnyt opintomatkan. Verrattuna Helsinkiin, jossa vuosina 1902–1914 työskennelleistä kansakoulunopettajista runsas neljännes teki opinto- tai koulukokousmatkan ulkomaille, luku on huomattavan suuri.¹¹⁷ Vuosina 1918–1939

¹¹⁴ Liite 2. Opintomatkojen määrät ja tarkoitukset vuosittain 1869–1939.

¹¹⁵ Johtokunnan kokousten ptk. 19.5.1936. § 106. OkkJ Ca:24. OKA

¹¹⁶ Pirttiniemi 1979, 2.

¹¹⁷ Niemi 1992, 141-143.

puolestaan 72 oululaisopettajaa teki opintomatkan. Lukumäärällisesti ero ei ole merkittävä, mutta kuten taulukosta 2 nähdään, kansakoululaitoksen oppilasmäärän kasvaessa myös opettajien lukumäärä kasvoi, joten suhteutettuna kokonaislukuun itsenäisyyden aikana matkoilla kävi vähemmän opettajia.¹¹⁸ Tästä voi todeta, että pidempään opettajantyössä olleet opettajat osallistuivat opintomatkaille aktiivisesti.

Vuosina 1875–1939 opintomatkalle lähti varmuudella 136 opettajaa. Lukumäärä on todennäköisesti suurempi, sillä opettajakunnan opintoretkien kohdalla ei ole mainittu erikseen jokaista opettajaa. Miesopettajista matkoille lähti 34 ja naisopettajista 96, kuuden opettajan kohdalla en pystynyt varmistamaan sukupuolta. Naisopettajien lukumäärää voi selittää heidän sosiaalinen taustansa, sillä vain noin joka kolmas naisopettaja oli naimisissa.¹¹⁹ Naimattomuuden myötä naisopettajien ei tarvinnut jäädä kotiin hoitamaan perhettä ja he pystyivät siten matkustamaan vapaasti. Naisopettajien edustusta nostaa myös se, että 1890-luvun alussa Suomen kansakoulunopettajista hieman yli 40 prosenttia oli naisia, ja heidän lukumääränsä kasvoi vuosikymmenten edetessä. 1920-luvulla naisopettajat olivat enemmistössä maaseudun kouluissa. Aiemman tutkimuksen mukaan alakansakouluissa miesopettajia oli vähän, koska pienempien lasten opetus nähtiin naisten työnä.¹²⁰ Näin oli todennäköisesti myös Oulussa ja tämä selittäisi naisopettajien merkittävän enemmistön opintomatkailijoissa.

Opintomatkoihin lähtemistä tuettiin aina Suomen kansakoulujen ylihallinnosta asti, sillä opintomatkojen koettiin kehittävän opettajien ammattitaitoa ja edistävän kansakoulujen kehitystä. Matkojen kohteiden pohjalta voi todeta, että Oulun kansakouluja kehitettiin enimmäkseen ottamalla mallia muusta Suomesta. Määrällisesti eniten opintomatkoja tehtiin 1920-luvulla, jolloin myös matkojen kohteet siirtyivät kokous- ja kurssimatkoista kuuntelumatkoihin. Matkojen lukumäärien laskuun ja muutokseen vaikutti todennäköisesti opettajakunnan pätevytymisen. Prosentuaalinen lasku näkyy, kun matkoja tehneiden opettajien lukumäärää vertaa Oulun kansakouluissa tehtävissä olleisiin opettajiin. Selkeä enemmistö opintomatkoja tehneistä opettajista oli naisia. Tätä selittää naisopettajien suuri lukumäärä opettajan tehtävässä ja mahdollisesti heidän sosiaalinen taustansa.

¹¹⁸ Taulukko 2.

¹¹⁹ Pirttiniemi 1979, 41.

¹²⁰ Rinne 1986, 64; Ahonen & Rantala 1996, 62.

1.2. Oululaisten kotimaan opintomatkat suuntautuvat lähinnä suurimpiin kaupunkeihin

Rautateiden valmistuminen Ouluun asti mahdollisti opintomatkailun kotimaassa. Vuonna 1883 tehtiin lopullinen päätös Oulun radan rakentamisesta ja vuonna 1886 radalla aloitettiin yleinen liikenne. Radan myötä Oulu oli vihdoon ympärivuotisesti yhteydessä eteläiseen Suomeen. Vuonna 1903 valmistui rautatie Tornioon, joten kulkeminen Ruotsiin helpottui. Matkustajaliikenne jatkoi kasvua teollistumisen ja väkiluvun kasvun myötä aina 1930-luvun lamaan saakka. 1930-luvun aikana linja-autoliikennöinti järjestäytyi Oulussa ja vuonna 1939 alkoi säännöllinen lentoliikenne.¹²¹

Taulukko 3. Oululaisten kansakoulunopettajien opintomatkat kotimaan kaupunkeihin vuosina 1875–1939.¹²²

Kaupunki	Matkojen lukumäärä
Helsinki	125
Ei määritetty	90
Tampere	49
Raahe	48
Sortavala	40
Jyväskylä	31
Turku	24
Kuopio	21
Vaasa	16
Tammisaari	11
Hämeenlinna	7
Viipuri	7
Tornio	4
Perttula	3
Baxhaeka ¹²³	2
Kotka	2
Lauste	2
Mikkeli	2

¹²¹ Hautala 1976, 61-67; Hautala 1982, 22-32.

¹²² Liitteessä 3 on esitetty opintomatkat kaupunkeihin kymmenvuosittain.

¹²³ Kohde on arkistossa kyseisellä nimellä, mutta tarkempaa nimeä ei löydy.

Lepaa	1
Lohja	1
Naantali	1
Nummela	1
Pori	1
Yhteensä	490

Lähde: Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

Taulukosta 3 ja liitteestä 3 näkyy oululaisten opettajien kohdekaupungit Suomessa. Helsingin suosio korostui viimeistään 1900-luvulle tultaessa. 1890-luvun lähteistä merkittävässä osassa ei mainita kohdekaupunkia lainkaan, mutta oletettavasti näistä matkoista suurin osa on tehty Helsinkiin ja seminaarikaupunkeihin. Helsinki tarjosi aluksi oululaisille kansakoulunopettajille jatkokouluttautumisen mahdollisuuksia, mutta myöhemmin sinne lähdettiin kuuntelumatkoille.¹²⁴ Helsingin tarjonta oli kaikista monipuolisinta, sillä siellä opettajat pystyivät kouluttautumaan ja tutustumaan kouluoloihin. Lisäksi monet kansakoulunopettajia kiinnostavat kokoukset järjestettiin siellä. Helsingin kansakoululaitoksen kehityksellä oli merkitystä, koska esimerkiksi Helsingin ohjesääntö¹²⁵ toimi esikuvana muiden kaupunkien kouluille 1870-luvulla.¹²⁶ Helsingin kansakouluista oli helppo saada tietoa siitä, mitä muualla Suomessa tapahtui ja millaisia suunnitelmia niissä oli tekeillä. Helsingin merkitys Oulun kansakoulujen kehitykselle on suuri, koska Helsingin kautta saatiin lukuisia ulkomaalaisia vaikutteita.

Helsingin ja sitä kautta tulleiden kotimaisten ja ulkomaisten mallien vaikutus oli tärkeää myös esimerkiksi Tampereella. Tampere oli 1900-luvulta lähtien oululaisten yksi keskeisistä matkakohde. Koiviston mukaan Tampereella kehitettiin koululaitosta muiden kaupunkien mallien mukaan, kuten Oulussakin.¹²⁷ Tampereelta käytiin kuitenkin myös ulkomailla. Ajanjaksolla 1899–1914 Tampereella työskennelleistä 150:stä opettajasta 23 kävi ulkomailla ja he kehittivät matkojensa kautta kaupungin koululaitosta.¹²⁸ Todennäköisesti tämän vuoksi oululaiset halusivat tutustua Tampereen kouluoloihin. Matkojen määrää nostaa Tampereen kohdalla vuonna 1927 tehty

¹²⁴ Esim. Johtokunnan kokousten ptk. 3.5.1929. § 60.; Liite 42, Aina Mattila Oulun kansakoulunjohtokunnalle 25.4.1929. OkkJ Ca:17. OKA.

¹²⁵ Eräänlainen opetussuunnitelman esiaste.

¹²⁶ Niemi 1992, 101.

¹²⁷ Hietala 1992, 211; Valta 1998, 46; Koivisto 2009, 3.

¹²⁸ Koivisto 2009, 31.

opettajien virkistysmatka, jolle osallistui kymmenen oululaista. Tampere pystyi sikäläisten opettajien tekemien ulkomaisten opintomatkojen ansiosta olemaan esikuva ja kiinnostava kohde muiden kaupunkien opettajille.¹²⁹ Turku oli suosittu matkustuskohde 1910-luvulta lähtien. Turkuun tehtiin yhteensä 24 matkaa, kaikki ajanjaksolla 1910–1939. Turun kohdalla lukumäärä nousee vuoden 1929 kansakoulukokouksen takia.¹³⁰

Yllättäen kolmanneksi suosituin kohde oli Raahe, mutta tämä selittyy vuonna 1926 tehdyllä opettajakunnan yhteisellä opintoretkellä. Raahen matkalle osallistui yhteensä 40 opettajaa ja kansakouluntarkastaja. Raahessa opettajat vierailivat seminaarissa ja harjoituskoulussa seuraamassa opetusta.¹³¹ Opintoretken ohella opettajat tekivät vuosina 1910–1929 yhteensä seitsemän opintomatkaa Raaheen. Määrä on varsin pieni siihen nähden, että Raahe oli Oulua lähin seminaarikaupunki. Toinen Oulun lähellä sijainnut seminaari oli Torniossa, jonne opettajat tekivät 1900-luvulla neljä matkaa. Torniossa toimi alakansakouluseminaari, joka perustettiin vuonna 1921.¹³² On mahdollista, että opettajat ovat tehneet omakustanteisia matkoja Raaheen ja Tornioon juuri niiden läheisen sijainnin vuoksi. Tällöin opettajien matkoista ei ole jäänyt merkintöjä arkistoihin.

Jyväskylä ja Sortavala olivat 1800-luvulla oululaisten suosituimpia matkakohteita.¹³³ Jyväskylän suosioon vaikutti sinne vuonna 1863 perustettu kansakouluseminaari. Jyväskylässä järjestettiin viisi ensimmäistä Suomen kansakoulukokousta, mikä selittää kaupungin suosiota. Jyväskylän seminaarin opettajat ja sieltä valmistuneet opettajat tekivät paljon ulkomaanmatkoja. Uno Cygnaeus seminaarin johtajana valitsi itse ulkomaille lähtevät opettajat ja osoitti heille sopivat opiskelu- ja kuuntelupaikkakunnat.¹³⁴ Tämä lisäsi todennäköisesti oululaisten kiinnostusta matkustaa Jyväskylään. Sortavalaan oululaiset opettajat matkustivat niin ikään kansakoulukokouksen vuoksi vuosina 1884, 1890 ja 1896. Sortavalassa tarjottiin

¹²⁹ Kansakoulujentarkastaja Kuosmanen Otto Erkkilälle Tampereelle 8.4.1927. No 49. OkkT Db:2. OKA; Koivisto 2009, 55.

¹³⁰ Johtokunnan kokousten ptk. 25.9.1929. § 148; Liite 111, Opettajien matkaraha-anomus 13.9.1929. OkkT Ca:17.

¹³¹ Kansakouluntarkastaja Kuosmanen kirje Opetusministeriön retkeilylautakunnalle 24.3.1926 no 86. OkkT Db:2. OKA; Kansakouluntarkastaja Kuosmanen kirje Opetusministeriön retkeilykuraattorille Opetusministeriöön 1.4.1926 No 90. OkkT Db:2. OKA.

¹³² Kuikka 2010, 11; Paksuniemi 2012, 93.

¹³³ Liite 3. Matkojen lukumäärät kaupunkeihin kymmenvuosittain vuosiväillä 1869–1939.

¹³⁴ Iisalo 1969, 16-21; Korpinen 2010, 189-190; Kuikka 2010, 6-8.

käsityönopettajien virkoja varten kursseja, joihin oululainen K. Tötterman osallistui 1890-luvulla.¹³⁵ Sortavalassa opettajilla oli myös mahdollisuus kuunnella opetusta seminaarissa ja suorittaa mallikoulunopettajien käytännölliset kokeet.¹³⁶ Seminaarien opettajilta saatiin tietoa kansainvälisistä muutoksista kasvatusalalla. Seminaareissa oululaiset saivat olla tekemisissä kasvatustieteen keskeisten vaikuttajien kanssa ja saivat heiltä tietoa koulutusalan ulkomaista vaikutteista.

Pienempiä paikkoja, joihin tehtiin yksittäisiä matkoja, olivat muun muassa Naantali, Lohja, Lauste ja Perttula. Pienempien paikkakuntien valikoituminen johtui yleensä siitä, että niillä oli tarjottavana jotain erityistä kansakoulunopettajille. Esimerkiksi 1920-luvulla tutustuttiin Lausteessa kasvitarhoihin¹³⁷ ja Perttulan tylsämielistenlaitokseen.¹³⁸ Näiden matkojen taustalla oli Ouluun vuonna 1920 perustettu apukoulu.

Isompia kaupungeja, joihin tehtiin vain vähän matkoja, olivat Vaasa, Viipuri ja Hämeenlinna. Vaasassa järjestettiin vuonna 1899 kansakoulukokous, mutta sen lisäksi sinne tehtiin vain kaksi opintomatkaa 1910-luvulla. Viipuriin tehtiin yhteensä seitsemän matkaa vuosina 1910–1939 ja Hämeenlinnaan myös seitsemän vuosina 1920–1939.¹³⁹ Hämeenlinnan seminaari oli kiinnostava, koska siellä käytetyssä opetussuunnitelmassa painotettiin maanviljelyä edistäviä asioita ja siellä annettiin ohjeita kotiseutuopetuksen opettamiseen eri paikkakunnilla.¹⁴⁰ Kuopion kanssa tehtiin 1920-luvun jälkipuoliskolla yhteistyötä, kun Kuopioon matkusti vuonna 1926 11 opettajaa, jotka tutustuivat Kuopiossa kouluoloihin, opetukseen ja rakenteilla olevaan koulutaloon. Seuraavana vuonna kuopiolaisia opettajia ja Kuopion kansakouluntarkastaja saapuivat vuorostaan Ouluun.¹⁴¹ Opettajakunnan yhteiset opintoretket ovat varsin mielenkiintoisia, mutta valitettavasti lähteissä ei kerrota niistä enempää. Opintoretkeilyn tarkoituksena on todennäköisesti ollut virkistäytyminen. Opintoretket ovat voineet myös olla

¹³⁵ Johtokunnan kokousten ptk. 30.9.1890. § 4. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 18.12.1890. § 3. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 4.2.1892. § 4. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 8.7.1893. § 3. OkkJ Ca:2. OKA.

¹³⁶ Johtokunnan kokousten ptk. 12.1.1894. § 7. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 27.5.1896. § 6. OkkJ Ca:2. OKA.

¹³⁷ Johtokunnan kokousten ptk. 5.12.1923. § 188; Liite 125, Tuomikoski ja Hieta johtokunnalle 7.11.1923. OkkJ Ca:11. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 5.12.1923. § 189. OkkJ Ca:11. OKA.

¹³⁸ Johtokunnan kokousten ptk. 24.2.1926. § 29. OkkJ Ca:14. OKA; Palkkakortit 1892-1932. Okk Gc:1a. OKA.

¹³⁹ Liite 3. Matkojen lukumäärät kaupungeittain kymmenvuosittain vuosiväillä 1869–1939.

¹⁴⁰ Kauranne 1985, 44-45.

¹⁴¹ Kansakoulujentarkastaja Kuosmasen kirje O.A.F. Lönnbohmille Kuopioon 3.4.1926 No 92. OkkT Db:2. OKA; Opettajakokousten ptk. 14.10.1927. § 6. Okk Cb:3. OKA.

vähävaraisille opettajille taloudellinen tapa tutustua muihin kaupunkeihin ja matkalle on voinut olla pienempi kynnyks lähteä, kun osallistujia on ollut isompi joukko.

Yksi keskeinen kotimaan opintomatkojen mahdollistaja oli matkustajaliikenteen kehittyminen. Rautatien valmistumisen Ouluun helpotti matkustamista Etelä-Suomeen. Oululaisten matkakohteet valikoituivat kaupunkien tarjonnan perusteella ja siten oli tyypillistä, että kohdekaupungeissa oli joko yliopisto, seminaari tai erityinen kansakoulu. Eniten oululaiset tekivät opintomatkoja Helsinkiin. Erikoista on, että oululaiset opettajat eivät lähteiden perusteella vierailleet paljoa Raahen ja Tornion seminaareissa, vaikka ne olivat Oulua lähimmät seminaarikaupungit.

1.3. Oululaiset vierailevat ulkomaille vain Pohjoismaissa ja Unkarissa

Aiempi tutkimus opintomatkoihin keskittyy lähinnä ulkomaille kohdistuneisiin opintomatkoihin. Oulusta ulkomaille tehtyjen opintomatkojen lukumäärä pysyy tarkasteltuna vuosikymmeninä viidestä kuuteen.¹⁴² Oululaisten opettajien opintomatkat suuntautuivat pelkästään muihin Pohjoismaihin, Budapestiin vuonna 1928 tehdyn kokousmatkan ollessa poikkeus.¹⁴³ Oululaiset opettajat matkustivat todella vähän ulkomaille verrattuna Helsinkiin tai Tampereeseen.¹⁴⁴ Ulkomaille suuntautuneet opintomatkat alkoivat lisääntyä Suomessa vähitellen 1840-luvulta lähtien. Etenkin lyhyet opinto- ja kulttuurimatkat yleistyivät 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Vuosisadan vaihteessa tapahtunut liikennevälineiden ja -yhteyksien kehittyminen ja erilaisten apuraha myöntävien järjestöjen perustaminen edesauttoi ulkomaisen opintomatkailun käynnistymistä. Maailmansotien välisenä aikana liikenneyhteydet paranivat entisestään ja Suomesta pääsi laivalla useammin ja nopeammin ulkomaille. Tämä johti väestön liikkuvuuteen.¹⁴⁵

Taulukko 4. Oululaisten kansakoulunopettajien opintomatkat ulkomaan kaupunkeihin vuosina 1875–1939.

Kaupunki	Matkojen lukumäärä
----------	--------------------

¹⁴² Liite 3. Matkojen lukumäärät kaupunkeihin kymmenvuosittain vuosiväillä 1869–1939.

¹⁴³ Taulukko 4.

¹⁴⁴ Hietala 1992, 219; Koivisto 2009, 96.

¹⁴⁵ Niemi 1999, 16; Lindström 2001, 15; Hietala 2003, 129.

Tukholma, Ruotsi	15
Kööpenhamina, Tanska	6
Budapest, Unkari	2
Göteborg, Ruotsi	2
Kristiania, Norja	2
Haaparanta, Ruotsi	1
Helsingborg, Ruotsi	1
Näås, Ruotsi	1
Sigtuna, Ruotsi	1
Stenttorp, Ruotsi	1
Uppsala, Ruotsi	1
Yhteensä	33

Lähde: Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

Vaikka Oulusta ei tehty paljoa ulkomaille suuntautuneita opintomatkoja, maailmansodan vaikutus näkyi, kun vuoden 1915 jälkeen ei enää pyydetty matka-apurahaa ulkomaille.¹⁴⁶ Koiviston mukaan sodan vaikutus näkyi Tampereella, kun opettajien ulkomaan opintomatkat loppuivat kokonaan. Tampereella vuodelle 1915 myönnetyt apurahat käytettiin kotimaan matkailuun.¹⁴⁷ Todennäköisesti Suomessa opintomatkojen teko keskittyi sodan aikana pelkästään kotimaahan. Tampereella innokkuus lähteä opintomatkaille laski 1920-luvulla. Tähän on voinut vaikuttaa kouluopetuksen vakiintuminen ja uudistusinnon laantuminen.¹⁴⁸ Todennäköisesti edellä mainitut muutokset Oulussa vaikuttivat oululaisten opettajien opintomatkailuun. Suomalaisille opettajille tarjoutui paljon mahdollisuuksia tutustua ulkomaiden kasvatus- ja kouluoloihin. Kielitaidottomat tai ulkomaanmatkailuun tottumattomat opettajat eivät kuitenkaan välttämättä uskaltaneet käyttää tilaisuutta hyväkseen.¹⁴⁹ Luultavasti tämä näkyy myös oululaisten opettajien kohdalla. Ulkomaan opintomatkailuun varattiin Oulussa vuosittain jonkin verran matka-apurahaa, mutta se käytettiin useimmiten kotimaan matkailuun.

¹⁴⁶ Johtokunnan kokousten ptk. 9.3.1915. § 30. OkkJ Ca:4. OKA.

¹⁴⁷ Koivisto 2009, 38.

¹⁴⁸ Koivisto 2009, 53.

¹⁴⁹ Syväoja 2004, 90.

Yleisesti Pohjoismaissa suhtauduttiin ulkomaisiin esikuviin positiivisesti. Muita maita seuratessaan Pohjoismaat toteuttivat paljon tärkeitä uudistuksia. Suomessa ulkomaisista ideoista haluttiin omaksua ne, jotka olivat osoittautuneet toimiviksi ja arvioitiin sopivan suomalaisiin kansakouluihin. Saatettiinpa matkakertomuksissa myös todeta, etteivät Suomen olot jääneet jälkeen vierailukohteista.¹⁵⁰ Tätä kuvastavat esimerkiksi kommentit saksalaisten koulujen kovasta kurista, tiukasta järjestyksestä ja opettajakunnan miesvaltaisuudesta. Suomen kansakoululaitos oli muita Pohjoismaita modernimpi, mutta silti suomalaisilla opettajilla oli paljon opittavaa pohjoismaisilta kollegoiltaan. Esimerkiksi apukoulujen ja erityisopetuksen suhteen Suomi oli Ruotsia jäljessä.¹⁵¹ Suhtautuminen pohjoismaiseen yhteistyöhön oli ristiriitaista. Autonomian ajan hallinto oli tunnustanut ulkomaisten vaikutusten tärkeyden ja koulukokoukset olivat sallittu tapa ylläpitää suhteita muihin maihin, mutta samalla esimerkiksi vuoden 1900 Pohjoismaisen kansakoulukokouksen järjestäminen Helsingissä estettiin senaatin toimesta.¹⁵²

Kuten taulukosta 4 nähdään, oululaiset opettajat tekivät ulkomaisia opintomatkoja lähinnä Pohjoismaihin, erityisesti Ruotsiin. Tehdyistä 33:sta opintomatkasta Ruotsiin kohdistui 23. Tukholmassa järjestettiin vuosina 1880 ja 1910 Pohjoismainen kansakoulukokous, joihin Oulusta osallistui molemmilla kerroilla viisi opettajaa. Etenkin vuoden 1910 kokous herätti oululaisissa kiinnostusta, kun apurahahakemuksen oli tehnyt yhteensä viisitoista opettajaa.¹⁵³ Tukholmassa järjestettiin myös muita kansakoulunopettajia kiinnostaneita kokouksia, kuten vuonna 1928 Pohjoismainen naisten raittiuskongressi, johon Aili Paasikangas¹⁵⁴ osallistui ilman apurahaa.¹⁵⁵ Kokousmatkojen suosion lasku näkyy myös ulkomaan matkoissa, kun vuoden 1935 kansakoulukokoukseen lähti Oulusta vain Hanna Hieta¹⁵⁶.¹⁵⁷ Tyyne Nikkinen¹⁵⁸ ja toinen opettaja osallistuivat vuonna 1937 Pohjoismaiseen apukoulukongressiin

¹⁵⁰ Niemi 1999, 11; Niemi 1992, 165-167; Ahonen 1992, 83.

¹⁵¹ Hietala 2003, 132.

¹⁵² Niemi 1992, 108-109.

¹⁵³ Johtokunnan kokousten ptk. 3.6.1880. § 7. OkkJ Ca:1. OKA; Ca:4 Johtokunnan kokousten ptk. 20.5.1910. § 53. OkkJ Ca:4. OKA; Kansakoulujen johtokunnalle myönnettyt anniskeluyhtiön voittovarojen tili 1910-1917. OkkJ Gaa:1. OKA.

¹⁵⁴ Paasikangas teki opintomatkoja vuosina 1919–1930. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

¹⁵⁵ Hakemukset 1937-1939. OkkJ Egl:4. OKA.

¹⁵⁶ Hanna Hieta aloitti opettajana Oulun kansakoulussa vuonna 1909. Teki opintomatkoja vuosina 1911–1929. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

¹⁵⁷ Opettajakokousten ptk. 18.10.1935. § 3. OkkJ Cb:4. OKA.

¹⁵⁸ Nikkinen aloitti työt Oulun kansakoulussa vuonna 1917 ja apukoulussa vuonna 1925. Teki opintomatkoja vuosina 1917–1939. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

Sigtunassa, jonka yhteydessä he tekivät opintomatkan Tukholman päiväkouluun ja Uppsalan Riekombergin tylsämielisten lasten laitokseen.¹⁵⁹ Kokous- ja kurssimatkojen yhteydessä saatettiin käydä myös kouluissa. Niemen mukaan Pohjoismaisten kansakoulukokousten anti oli merkittävämpi erityisesti maalaiskouluille, mutta kaikille antoisaa olivat keskustelut kollegoiden kanssa ja sitä kautta saadut vaikutteet.¹⁶⁰ Oululaiset hyötyivät kokousmatkoista todennäköisesti molemmilla tavoilla.

Oululaisista F. A. Lundqvist teki ensimmäisen ulkomaan kuuntelumatkan Ruotsin käsityöseminaareihin. Lundqvist vieraili matkallaan Tukholmassa, Göteborgissa, Nääsissä ja Stenttorpissa. Göteborgin kansakoulut olivat uudenaikaisia ja Nääs oli erityisesti tunnettu käsityöopettajaseminaaristaan.¹⁶¹ Myös Tampereelta tehtiin matkoja Tukholmaan metalli- ja käsitöiden opetuksen järjestämisen vuoksi vuosina 1906–1907.¹⁶² Oulussa oltiin paikoittain opetuksen kehittämisessä Tamperetta ja mahdollisesti muita suurempia kaupunkeja edellä. Ainoan matkan Haaparantaan teki Aili Paasikangas vuonna 1929 tutustuakseen Haaparannan ja Tornion seminaareihin.¹⁶³ Haaparannan vähäinen näkyvyys arkistomateriaalissa voi johtua läheisestä sijainnista, koska matkaa varten ei välttämättä tarvinnut hakea virkavapaata tai apurahaa. Vuonna 1933 kansakouluntarkastaja Aarno Saarensivu¹⁶⁴ teki matkan Ruotsiin ja Tanskaan, missä hän tarkasteli työviikkojen¹⁶⁵ käyttöä kansakoulunopetuksessa.¹⁶⁶ Ruotsissa hän vieraili Tukholmassa, Göteborgissa, Helsingborgissa ja Tanskassa Kööpenhaminassa. Matkan jälkeen Saarensivu esitteli havaintojaan Kööpenhaminan vapaa luokista¹⁶⁷ ja muista Skandinavian koulujen uudistuksista.¹⁶⁸

¹⁵⁹ Tyyne Nikkisen selostus Pohjoismaisesta apukoulukongressista Sigtunassa 29. heinäk. – 3. elok. 1937. Ei pvm. Okk Ea:5. OKA.

¹⁶⁰ Niemi 1992, 109-116.

¹⁶¹ Johtokunnan kokousten ptk. 20.4.1891. § 3. OkkJ Ca:2. OKA; Yksityiset kirjeet. OkkT Ed:5a. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 11.12.1891. § 8. OkkJ Ca:2. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 12.9.1893. § 5. OkkJ Ca:2. OKA; Halila 1985, 70-71.

¹⁶² Koivisto 2009, 39-40.

¹⁶³ Hakemukset 1937-1939. Egl:4. OKA.

¹⁶⁴ Saarensivu toimi Oulun kansakouluntarkastajana vuosina 1930-1935

¹⁶⁵ Työviikoilla keskityttiin tiettyyn aiheeseen, jonka käsittelyssä oppilaat täyttivät vihkojaan leikekuvilla ja teksteillä. Työmuoto jakoi yhtäläisyyksiä nykyisin käytetyn ilmiöopetuksen kanssa.

¹⁶⁶ Johtokunnan kokousten ptk. 2.3.1933. § 18. OkkJ Ca:21. OKA; Opettajakokousten ptk. 5.5.1933. § 2. Okk Cb:4. OKA.

¹⁶⁷ Vapaa luokissa oppilaat saivat liikua luokassa vapaasti, opetus oli ryhmä- ja yksilöopetusta, joskus perinteistä luokkaopetusta hyödyntäen. Opetusmetodia muokattiin sen mukaan, mikä toi parhaimman oppimistulokseen.

¹⁶⁸ Kauranne 1985, 35.

Vuonna 1905 Kööpenhaminassa järjestettiin Pohjoismainen kansakoulukokous. Tähän kokoukseen osallistui viisi oululaista opettajaa.¹⁶⁹ Heidän lisäksi oululaisista vieraili Tanskassa edellä mainittu kansakouluntarkastaja Saarensivu ja yksi opettaja. Norjaan tehtiin opintomatkoja Oulusta vain kansakoulukokoukseen. Vuonna 1920 kokoukseen osallistui kansakouluntarkastaja Matti Vilksa¹⁷⁰ ja opettaja Hanna Pääsky.¹⁷¹ Suomalaiset vierailivat Norjassa muuten esimerkiksi Kristianiassa, Hamarissa ja Trondheimissa, ja myös Tromssan kansakoulunopettajaseminaari kiinnosti suomalaisia opettajia.¹⁷² Erikoista on, etteivät oululaiset tehneet arkistojen perusteella yhtään matkaa Tromssaan, mutta tämä tosin voi selittyä liikenneyhteyksien puutteella.

Unkarissa vierailivat vuonna 1928 Hanna ja Hugo Hieta¹⁷³, jotka osallistuivat Budapestissä järjestettyyn suomalais-ugrilaiseen kulttuurikokoukseen. Suomalais-ugrilaiset kulttuurikokoukset olivat kansakouluväen yksi keskeisimpiä yhteydenpitotapa ulkomaihin.¹⁷⁴ Hiedat eivät kuitenkaan avanneet lähteissä kokouksen sisältöä ja kokemuksia. Oulun kansakouluun liittyvistä arkistoista ei löytynyt tietoa Pohjoismaiden ja Unkarin lisäksi muista matkakohteista.

Oulusta ei tehty lainkaan opintomatkoja Saksaan. Tämä oli erikoista, sillä Uno Cygnaeus oli vakuuttanut, että suomalaisten seminaariopettajien ja opiskelijoiden oli tutustuttava saksalaisiin seminaareihin ja harjoituskouluihin.¹⁷⁵ Oululaiset saivat kuitenkin vaikutteita saksankieliseltä alueelta kansakoulujen opetussuunnitelmien ja virallisten opetusta koskevien ohjeiden kautta.¹⁷⁶ Muita Saksasta tulleita vaikutteita oli esimerkiksi Mannheimissa toteutettu rinnakkaisluokkajärjestelmää, jossa oppilaat oli ryhmitelty lahjakkuuden ja suorituskyvyn mukaan. Tämä kiinnosti Suomessa, koska Suomessa alettiin kokeilla 1800-luvun lopulla heikkolahjaisten apuluokkia ja

¹⁶⁹ Johtokunnan kokousten ptk. 30.5.1905. § 39. Ca:3. OKA.

¹⁷⁰ Vilksa toimi Oulun kansakouluntarkastajana vuosina 1918-1922. Hautala 1982, 336.

¹⁷¹ Johtokunnan kokousten ptk. 20.4.1920. § 86; Oulun Kaupunginvaltuuston kirje johtokunnalle 17.4.1920. OkkJ Ca:8. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 1.6.1920. § 138. OkkJ Ca:8. OKA

¹⁷² Halila 1985, 71.

¹⁷³ Hugo Hieta aloitti opettajana Oulun kansakoulussa vuonna 1907. Teki opintomatkoja vuosina 1919–1935. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

¹⁷⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 13.2.1928. § 29. OkkJ Ca:16. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 9.5.1928. § 46; Liite 30, Hugo Hiedan hakemus kansakoulunjohtokunnalle 9.5.1928. OkkJ Ca:16. OKA; Opettajakokousten ptk. 20.9.1928. § 5. OkkJ Cb:3. OKA; Metsikkö 1943, 163.

¹⁷⁵ Halila 1985, 64.

¹⁷⁶ Kauranne 1985, 31-32.

erityislahjakkaiden omia luokkia.¹⁷⁷ Todennäköisesti oululaiset ovat tutustuneet näihin tietoihin apukoulua suunniteltaessa.

Mielenkiintoista oli, että oululaiset kansakoulunopettajat eivät tehneet lainkaan opintomatkoja myöskään Venäjälle. Ainoa Oulun kansakoulussa vaikuttanut opettaja, joka oli tehnyt opintomatkan Venäjälle, oli vuonna 1930 kansakouluntarkastajana aloittanut Aarno Saarensivu. Hän oli tehnyt opintomatkan Venäjälle yliopiston matkapurahalla vuonna 1910 ja yksityisillä varoilla Moskovaan vuonna 1910.¹⁷⁸ Venäjämysteisyys saattoi aiheuttaa epämiellyttävän tunnelman työympäristössä. Ehkä siksi Venäjä ei ollutkaan erityisen suosittu matkakohde oululaisten mielestä. Venäjän anti saattoi olla myös varsin vähäistä tai oululaisten opettajien kielitaito oli puutteellista. Toinen Venäjään liittyvä asia oli oululaisten opettajien opintomattojen loppuminen Sortavalaan 1900-luvulle tultaessa, mihin saattoi vaikuttaa toisen sortokauden toimet. Sortavalan seminaari oli sortokauden aikana painostuksen alla ja sen opetussuunnitelmaan lisättiin vuonna 1916 venäjän kielen, Venäjän historian ja maantiedon oppitunteja.¹⁷⁹ Jos oululaisilla ei muutenkaan ollut kiinnostusta Venäjän kouluoloihin, venäläistämistoimet todennäköisesti vähensivät niitä entisestään.

Muiden maiden suoranainen vaikutus Oulun kansakouluihin on vaikeammin todettavissa. Baltian maiden kanssa suhteita ylläpiti Suomen kansakoulunopettajien liitto. Ensimmäinen kansakoulunopettajien liiton retki tehtiin Tallinnaan vuonna 1919, vuonna 1922 osallistuttiin Baltian maiden opettajainkokoukseen ja toisen kerran Tallinnassa käytiin vuoden 1923 Baltian maiden opettajainkokouksessa.¹⁸⁰ Viron kanssa yhteistyötä ja siten myös opintomatkailua harrastettiin molemminpuolisilla vierailuilla vuosina 1934–1939.¹⁸¹ On mahdollista, että oululaisia opettajia osallistui näille matkoille, mutta valitettavasti arkistolähteistä tätä ei voi todentaa. Metsikkö kuitenkin viittaa siihen, että Oulusta oltiin mukana toiminnassa jollain tapaa.

Muiden kaupunkien opettajat ja yliopistoväki tekivät jonkin verran opintomatkoja Englantiin ja Ranskaan. Belgiaan matkoja tehtiin 1900-luvun puolella ja Hollantiin

¹⁷⁷ Halila 1985, 75.

¹⁷⁸ Palkkakortit 1892-1932. Okk Gc:1a. OKA.

¹⁷⁹ Ketola 2007, 185; Kuikka 2010, 10.

¹⁸⁰ Metsikkö 1943, 126-127.

¹⁸¹ Metsikkö 1943, 163-166; Metsikkö 1943, 198-199.

tehtiin muutamia yksittäisiä matkoja. Maailmansotien välisenä aikana Ranska ja Sveitsi olivat suosittuja kohteita. Jyväskylän seminaarin kasvatusopin ja psykologian lehtori Kaarle Oksala hyödynsi jonkin verran yhdysvaltalaisia ajatuksia ja amerikkalainen vaikutus näkyi Suomessa kansankirjastojen kautta. Yliopistoväen pisimmät opintomatkat tehtiin aina Aasiaan asti.¹⁸² Oululaiset opettajat ovat mahdollisesti saaneet näiden edellä mainittujen maiden vaikutteita vieraillessaan eri kaupungeissa, mutta tämän todentaminen on todella haastavaa käyttämäni lähdeaineiston pohjalta.

Oululaiset opettajat tekivät lähteiden perusteella ulkomaan opintomatkoihin vain muihin Pohjoismaihin ja Unkariin. Matkoja ei tehty lainkaan Saksaan, Venäjälle tai muualle maailmaan. Erityisesti Saksan puuttuminen kohdemaista on erikoista, koska sieltä otettiin muuten runsaasti vaikutteita Suomen kansakoululaitokseen. Toisaalta näiden maiden kehityksestä oululaiset saivat tietoa kotimaan opintomatkoilla. Oululaisten vähäisestä ulkomaan matkustamisesta kertoo se, että matkoille myönnettyjä matkapurahoja käytettiin lähinnä kotimaan opintomatkoihin. Ulkomaille tehtyjen opintomatkojen lukumäärä pysyi tarkastelujaksolla noin viidessä per vuosikymmen ja opintomatkat olivat enimmäkseen kokousmatkoja.

¹⁸² Halila 1985, 69-70; Kauranne 1985, 32-34; Ahonen 1992, 80; Hietala 2003, 133.

2. OPINTOMATKOILTA TEHDYT MATKAKERTOMUKSET APUNA KOULULAITOKSEN KEHITTÄMISESSÄ

Oululaisten tekemät matkakertomukset olivat enimmäkseen informatiivisia ja niiden sisällöllä oli pyrkimys kehittää kansakoululaitosta. Kertomuksissa käsiteltiin oppiaineisiin, opetusmenetelmiin, erityisopetuksen järjestämiseen ja koululaitoksen kehittämiseen liittyviä asioita. Halilan mukaan suomalaisten opettajien matkakertomukset sisälsivät parhaimmillaan materiaalia opetussuunnitelmiin ja olivat pituudeltaan jopa 200 sivuisia. Huonoimmillaan niissä kerrottiin vain paikkakunnista, matkan hankaluuksista ja koti-ikävästä.¹⁸³ Oululaisten matkakertomukset edustivat siis Halilan parempaa esimerkkiä. Opettajat hankkivat matkoiltaan tietoa koulujen kehityksestä ja laativat sen pohjalta parannusehdotuksia kouluihin. Helsingissä opintomatkan tehnyttä velvoitettiin jättämään matkakertomus tai esittelemään havaintojaan opettajankokouksissa.¹⁸⁴ Säännöllisesti matkakertomuksia alettiin kirjoittaa Oulussa 1910-luvulla ja velvoite niiden laatimiseen tuli 1920-luvulla. Matkakertomuksia on kuitenkin vähän suhteessa matkojen määrään. Esimerkiksi ulkomaille tehdyistä 33 matkasta on vain neljä kertomusta.

Oululaiset pitivät matkoja tärkeinä ja ovat ilmaisseet tämän matkakertomuksissaan. Matkat vastasivat usein opettajien omia toiveita, olivat virkistäviä ja antoivat paljon uutta intoa ja ideoita työhön.¹⁸⁵ Toisaalta opettajat saattoivat ajatella, että heiltä odotettiin tällaisia mainintoja. Muutaman kertomuksen kohdalla oli selkeää kritiikkiä muita kaupunkeja kohtaan, mikä on tulkittavissa Oulun kouluolojen korostamisena. Myös negatiivisista kokemuksista voitiin ottaa oppia, miten ei ainakaan kannattanut toimia omassa työssä.¹⁸⁶ Opintomatkat saattoivat oululaisten mielestä tarjota enemmän kuin kymmenet samoja asioita käsittelevät kirjat.¹⁸⁷ Matkoilla saatettiin myös tavata muiden kaupunkien opettajia. Esimerkiksi Aina Mattila oli tavannut viipurilaisen opettajan, joka oli kertonut Mattilalle piirustuskursseista. Mattila oli toivonut tämän jälkeen Ouluun samanlaisia kursseja, koska niiden avulla voitiin tukea kyseisen aineen

¹⁸³ Halila 1985, 68.

¹⁸⁴ Niemi 1992, 145; Hietala 1992, 238.

¹⁸⁵ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

¹⁸⁶ Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

¹⁸⁷ Kansakouluntarkastaja Saarensivun matkakertomus 18.3.1933. OkkT Db:3. OKA.

opettamista.¹⁸⁸ Vaikutteiden saaminen mahdollisti opettajien oman opetuksen reflektoinnin ja siten voitiin myös tarkastella, oliko opetus ajan tasalla.

Aina matkoilta ei tehty matkakertomusta, vaan oululaiset opettajat kertoivat havainnoistaan opettajakunnan tai kansakoulujen johtokunnan kokouksissa ja esille tulleista asioista käytiin keskustelua.¹⁸⁹ Erityisesti kurssimatkoista pidettiin esitelmiä. Esimerkiksi vuonna 1935 Aimo Leinonen piti esitelmän työkirjakursseista. Tämän esitelmän innoittamana opettajakunta päätti järjestää Oulussa työkirjakurssit seuraavana kesänä.¹⁹⁰ Muita opettajien pitämiä esitelmiä olivat esimerkiksi opetukseen ja kasvatukseen liittyvät alustukset ja keskustelut, näytetunnit, oppilastöiden esittely sekä musiikki- ja lausuntaesitykset. Näiden esitysten tarkoituksena oli antaa uusia ideoita opettajille. Opettajakunnan kokouksissa pantiin alulle useita kouluihin liittyviä uudistuksia ja kansakoulujen johtokunta puolestaan hyödynsi usein opettajakunnan asiantuntemusta.¹⁹¹ Oululaisten näytetunnit ja esitelmät olivat esitysten kohdalla merkittävämmässä roolissa, kuin opintomatkat. Tampereellakin esitykset perustuivat luettuihin artikkeleihin ja opettajakirjastojen aineistoon.¹⁹² Opintomatkojen vaikutus kansakoululaitoksen kehittämiseen onkin todennäköisesti ollut välillistä.

2.1. Oululaiset tekevät paljon havaintoja oppiaineista ja opetusmetodeista

Tässä alaluvussa tarkastelen oululaisten tekemiä havaintoja oppiaineista ja opetusmetodeista. Käsiteltävät oppiaineet nousivat esiin matkakertomuksista ja olen jakanut ne kahteen tarkasteltavaan ryhmään: taito- ja lukuaineisiin. Taitoaineisiin kuuluvat koulupuutarhat, käsityöt, liikunta, musiikki sekä piirustus. Lukuaineisiin kuuluvat lukeminen ja kirjoitus, laskento sekä havainto-oppi, johon sisältyy luonnontieteet, historia ja maantiede. Erikoista on, etteivät oululaiset opettajat kiinnittäneet huomiota uskonnon opetuksen järjestämiseen. Aiemman tutkimuksen mukaan ennen toista maailmansotaa taitoaineiden osuus kasvoi Suomessa. Tähän vaikutti etenkin harjoitus- ja taitoaineiden opettajien järjestäytyminen ja virkojen

¹⁸⁸ Johtokunnan kokousten ptk. 6.3.1930. § 42. OkkJ Ca:18. OKA.

¹⁸⁹ Esim. Johtokunnan kokousten ptk. 14.11.1922. § 215. OkkJ Ca:10. OKA; Hautala 1982, 337.

¹⁹⁰ Opettajakokousten ptk. 18.10.1935. § 7. OkkJ Cb:4. OKA.

¹⁹¹ Esim. Opettajakokousten ptk. 15.10.1920. § 1. OkkJ Cb:2. OKA; Lahtinen 1949, 26; Pirttiniemi 1979, 62.

¹⁹² Koivisto 2009, 52.

vakiintuminen.¹⁹³ Myös oululaisten opettajien matkakertomukset painottuvat taitoaineisiin.

1900-luvun alun opetussuunnitelmat pohjautuvat pitkälti Uno Cygnaeuksen ajatuksiin ja hänen ulkomailta saamiinsa vaikutteisiin. Liikunnassa korostettiin luonnollista liikkumista, kuten juoksemista. Musiikin opetuksessa opettajien tuli osata soittaa ja laulaa. Käsiyöt pyrkivät antamaan oppilaille opetusta, joka hyödytti heitä myöhemmin käytännön elämässä. Piirustuksen opetusta käytettiin muiden oppiaineiden apuna.¹⁹⁴

Helsingissä tehdyillä päätöksillä oli suuri vaikutus koko muuhun Suomeen. Helsingin ensimmäisen kansakouluntarkastajan Zacharias Cleven laatimia ohjesääntöjä noudatettiin yleisesti muissakin kaupungeissa. Cleve karsi ohjesäännöissään erityisesti käytännöllisen työn minimiin. Lukuaineiden kohdalla tarkastaja suosi havainnollisen ja helppotajuisen opetuksen käyttöä. Esimerkiksi luonnontieteissä tätä toteutettiin kokeiden avulla ja matematiikassa tavallisen elämän esimerkeillä.¹⁹⁵ Cleven jälkeen Helsingin kansakouluntarkastajaksi tuli vuonna 1871 Viktor Öhberg, joka laati vuonna 1886 kokonaan uuden opetussuunnitelman. Suunnitelmassa korostettiin, kuinka opettajien olisi hyvä opetella oppikirjojen sisältöjä ulkoa ja toistaa niitä opetuksessa. Opettajien tuli välttää oppikirjojen ulkopuolisen tiedon käyttämistä. Niemen mukaan Öhbergin tausta-ajatuksena oli se, että oppikirjojen valvominen oli helpompaa kuin opettajien. Tällä tavalla hän kitki uudistusmieliset opettajat, jotka olisivat tuoneet omia ajatuksiaan esiin.¹⁹⁶

Kuten taulukosta 5 on nähtävissä, valtakunnallisesti suurimmat muutokset viikkotuntimäärissä ajalla 1866–1924 tapahtuivat lukemisessa ja kirjoittamisessa sekä historiassa, mitkä menettivät paljon tunteja. Ainoastaan maantieto ja matematiikka hyötyivät suunnitelmista, sillä ne olivat ainoat aineet, joiden opetukseen lisättiin viikkotunteja.¹⁹⁷ Maantiedon lisäämisen on voinut vaikuttaa halu korostaa itsenäistä Suomea. Kansakoulussa vähennettiin ylipäätään tuntimääriä, koska kasvatustieteen kehittyessä liian rankat kouluviikot nähtiin haitallisiksi oppilaille.

¹⁹³ Kiuasmaa 1982, 196; Henttonen 1985, 123; Kauranne 1985, 61.

¹⁹⁴ Wuolio 1970, 26-27; Autio & Niskanen 1986, 33-49; Kosonen 2012, 71-85.

¹⁹⁵ Niemi 1992, 101-102.

¹⁹⁶ Niemi 1992, 103-106.

¹⁹⁷ Taulukko 5.

Taulukko 5. Eri oppiaineiden suositellut viikkotuntimäärät Suomen kansakouluissa eri vuosina.

Oppiaine	1866		1881		1898		1924	
	3.-4. lk.	5.-6. lk.	3.-4. lk.	5.-6. lk.	1.-2. lk.	3.-4. lk.	3.-4. lk.	5.-6. lk.
Uskonto	6	6	6	6	5	5	4	4
Äidinkieli (lukem. ja kirj.)	12	7	12	7	10	6	9	5
Maantieto	2	1	2	1	2	1	3	2
Historia ja yhteiskuntaoppi	2	5	2	5		3		2
Matematiikka	4	3	4	3	4	4	4	4
Luonnontiedollinen aineryhmä		2		2		2		4
Kuvaamataito		2		2	2	2	2	2
Musiikki (laulu)	2	2	2	2	2	2	2	2
Liikunta	3	3	3	3	2	2	2	2
Käsityöt (tekstiili- ja tekninen työ)	5	5	5	5	4	4	4	4
Yhteensä luokat 3-6	36	36	36	36	30	30	30	31

Lähde: Halila 1949b, 235; Kauranne 1994, 54; Nilivaara 1994, 39.

Oulun kansakoulujen opetussuunnitelmissa huomattavimmat muutokset tehtiin voimistelun ja käsitöiden kohdalla. Merkittävää kehitystä tapahtui myös piirustuksen opetuksessa 1900-luvun alussa.¹⁹⁸ Ensimmäisen maailmansodan aikoihin Oulussa luovuttiin niukasta ja kaavamaisesta opetussuunnitelmasta kansakouluntarkastajan ehdotuksesta. Opetussuunnitelmissa tai -menetelmissä ei ero Oulun ja Helsingin välillä ollut suuri.¹⁹⁹ Oulussa vuosina 1910–1940 kansakoulujen tuntijaot eivät olleet Huttusen mukaan uusimpien suositusten mukaisia, koska oululaiset olivat haluttomia sopeutumaan uusiin periaatteisiin, kuten toiminnalliseen opetustapaan.²⁰⁰ Matkakertomuksista kuitenkin näkee, että yksittäiset oululaiset pyrkivät kehittämään opetustaan myös tuolloin.

Koulupuutarhat

¹⁹⁸ Lahtinen 1949, 18.

¹⁹⁹ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA; Huttunen 1974b, 275-276.

²⁰⁰ Huttunen 1974b, 81.

Oulussa ja muualla Suomessa oli tyytymättömyyttä ja ihmettelyä kansakoulujen hyödyistä, sillä kansakoulu nähtiin liian akateemisena. Kouluihin laitettiin paljon verorahoja, joten väestö halusi vastineeksi jotain konkreettista. Toiveena oli jopa pienentää kansakoulun saamia varoja ja saada kansakoulu nojaamaan enemmän käytännön työhön.²⁰¹ Koulupuutarhojen nousukausi tapahtui 1900-luvun alussa, jolloin viljelemisen pohjoisraja siirtyi ylemmäksi ja kansakoulut pystyivät yhä laajemmin viljelemään eri kasveja. Koulupuutarhat olivat koe- ja näytemaita, joissa testatut kasvit ja viljelytekniikat levisivät koteihin ja hyödyttivät näin koko kansakuntaa. Kasvitarhatoiminta oli erityisen suosittua pula-aikana ja sotien jälkeisenä aikana.²⁰² Koulupuutarhat saivat laajaa suosiota, sillä ne toivat koulutyöhön myös käytännöllisyyttä.

Oululaisten ensimmäiset matkakertomukset koulupuutarhoista tehtiin Tanskasta vuonna 1905. Matkakertomuksen mukaan Pohjoismaissa oli kiinnostusta saada kaupunkien kansakouluihin omia koulupuutarhoja ja esimerkkinä käytettiin Kööpenhaminaa, missä puutarha oli toteutettu vähäisillä kustannuksilla.²⁰³ Maininta vähäisistä kuluista on selkeä tehokeino, jolla on voitu ajaa puutarhojen saamista Ouluun. Päätäjien on voinut olla helpompi hyväksyä koulupuutarhat, jos niistä ei aiheutunut suuria kuluja. Tämä osoittaa sen, että oululaisilla oli selkeää kiinnostusta koulupuutarhatoimintaa kohtaan. Oulun opettajakunta teki vuonna 1907 ehdotuksen opettajan lähettämisestä eri kaupunkien koulupuutarhoihin ja tutustumaan niiden järjestys- ja työtapoihin. Ensimmäinen matka toteutui kuitenkin vasta kesällä 1911, kun Matti Pallari teki matkan Tampereen koulupuutarhoihin, joista hän antoi selostuksen muulle opettajakunnalle. Vuosina 1912 ja 1913 Oulussa järjestettiin valtakunnallinen koulupuutarhakurssi Laanilan kansakoululla.²⁰⁴ Oulussa ensimmäinen koulupuutarha aloitti toimintansa 3.6.1912. Puutarhanhoitoon liittyviä töitä tehtiin päivässä pari tuntia ja loppuaika käytettiin leikkimiseen tai retkeilyyn. Esimerkiksi vuosina 1920–1922 opetusryhmät

²⁰¹ Kalervo 1913, 71.

²⁰² Halila 1949b, 194-198; Laaksoharju 2012, 65-66.

²⁰³ Himmelroosin, Tornbergin, Okkosen, Masalin ja Woutilan matkakertomus Kööpenhaminan koulukokouksesta vuodelta 1905. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁰⁴ Opettajakokousten ptk. 4.4.1907. § 2. OkkJ Cb:1. OKA; Opettajakokousten ptk. 7.12.1911. § 7. OkkJ Cb:1. OKA; Kalervo 1913, 205.

tekivät retkiä Hietasaareen ja Oulun lähimetsiin.²⁰⁵ Oulu oli siis valtakunnallisesti koulupuutarhatoiminnan kärkijoukkoa järjestettyjen kurssien ja toiminnan perusteella.

Oulussa kasvitarhojen toiminta lisääntyi 1920-luvun alkupuolella, mistä kertoo Erkki Tuomikosken²⁰⁶ ja Hugo Hiedan vuonna 1923 tekemä matka Tampereen, Turun, Helsingin, Hämeenlinnan ja Jyväskylän kansakoulujen oppilaskasvitarhoihin, Lepaan kasvitarhakouluun ja Lausteen orpolan kasvitarhoihin. Matkalla havainnoitiin erityisesti kasvitarhan muodostamiseen liittyviä asioita, kuten mitä kasveja viljeltiin, kuinka suurella alueella ja millaisessa maastossa, mukana olleiden ihmisten määrää ja työajan pituutta.²⁰⁷ Oulussa oli toiminnassa mukana enemmän oppilaita kuin suuremmissa kaupungeissa. Hautalan mukaan vuonna 1917 mukana oli 300-400 oppilasta. 1920-luvulla koulukasvitarhoja hoitivat puutarhatyöhön pätevöityneet opettajat. Sota-aikana koulukasvitarhojen hyöty moninkertaistui entisestään.²⁰⁸ Oulun maaseutumaisuudella on voinut olla oma vaikutuksensa siihen, että koulupuutarhatoiminta oli niin aktiivista, koska tietotaitoa oli helppo saada lähialueelta.

Käsityöt

Käsityö oli pakollisena oppiaineena pelkästään maaseudun kansakouluissa. Kuitenkin myös kaupunkikansakouluissa oli mahdollisuus opiskella ainetta. Oulussa vakinaistettiin jo vuonna 1888 veistonopettajan toimi.²⁰⁹ Yleisesti veistonopettajan virka vakiintui useissa kaupungeissa vasta 1920-luvun lopulla. Tällä on voinut olla merkittävä vaikutus tehtyihin matkoihin ja havaintoihin. Oululaisten havainnot oppiaineesta painottuvat pelkästään veistonopetukseen.

Suomen koulutoimen ylihallituksen tarkastettua Oulun kansakoulut vuonna 1907 tehtiin huomio, että olisi hyvä saada tyttöjen käsitöiden opettaja tutustumaan oppiaineessa tapahtuneisiin uudistuksiin.²¹⁰ Huomion jälkeen ensimmäinen opintomatka tehtiin

²⁰⁵ Kalervo 1913, 152; Päiväkirja koulupuutarhasta kesällä 1921-1922. OkkJ Ac:3. OKA; Hautala 1982, 348.

²⁰⁶ Tuomikoski oli opettajana Oulussa vuosina 1920–1955. Teki opintomatkvoja vuosina 1923–1931. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA. “Tuomikoski, Erkki” Kirjasampo, elektr.

²⁰⁷ Erkki Tuomikosken ja Hugo Hiedan matkakertomus 7.11.1923. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁰⁸ Hautala 1982, 348.

²⁰⁹ Hautala 1976, 532; Lindström 2001, 40-41.

²¹⁰ Suomen koulutoimen ylihallituksen edustajan A. J. Tarjanteen tarkastus Oulun kaupungin kansakouluissa 14.4.1909 n:o 1907. OkkT Ea:1. OKA.

vuonna 1913, jolloin opettajat Väinö Oksa²¹¹ ja Maria Tilvis²¹² tutustuivat usean kaupungin kansakoulujen tapaan järjestää käsitöiden opetusta ja heidän kertomuksiensa sisältö päätettiin ottaa huomioon käsityön opetuksen järjestämisessä.²¹³ Oksa kiinnitti erityisesti huomiota piirustusten käyttöön veistonopetuksessa. Vaasassa opetus oli hänen mielestään erittäin vanhanaikaista. Tampereella opetus oli melko hyvää, mutta Oksan mielestä siinä oli parantamisen varaa. Jyväskylässä ja Helsingissä opetus oli Oksan mielestä hyvällä mallilla ja erityisesti hän kehui Helsingin laitteita. Oksan näkemys oli, että Oulussa oltiin veistonopetuksessa muita kaupunkeja jäljessä.²¹⁴ Oululaisopettajilla oli tietysti omat syynsä nostaa esiin juuri tiettyjä havaintoja kertomuksissa. Laitteisiin liittyvät havainnot ovat mielestäni tulkittavissa siten, että Ouluun toivottiin parempia välineitä. Oulun vertaaminen muihin kaupunkeihin oli myös oleellinen tehokeino.

Hanna Hieta pohti vuonna 1921 Kallion kansakoulussa käytyään, että leikkikalujen valmistus käsitöissä voisi kehittää Suomen leikkikaluteollisuutta ja vähentää ulkomailta tuotuja leluja.²¹⁵ Hiedan huomio on erittäin laajamittainen ja todella käytännönläheinen, mikä toisaalta kuvastaa käsityön opetuksen tavoitteita. Veistonopettaja Erkki Tuomikoski kiinnitti huomiota vuonna 1931 Helsingissä uusien mallien suunnitteluun ja oppilaiden oman suunnittelun tukemiseen. Helsingissä työkalut olivat hyvässä kunnossa, niitä uusittiin vuosittain, kalustonhoitaja hoiti niitä eikä oppilailta vaadittu maksua materiaaleista. Turussa veistonopetuksen ryhmät jakaantuivat kahteen eri saliin ja veistonopettajan apuna oli luokanopettaja. Ilmeisesti kaikki turkulaisopettajat eivät olleet Tuomikosken mukaan tyytyväisiä tähän ratkaisuun. Myös Turussa työkalut olivat uusinta uutta ja toimivat sähköllä. Tämä näkyi Tuomikosken mukaan myös työn tuloksissa. Turussa ja Tampereella oppilaat saivat työvälineet ilmaiseksi.²¹⁶ Tuomikosken tekemät huomiot ilmaisista materiaaleista ja välineistä kertoo todennäköisesti siitä, että Oulussa näistä perittiin oppilailta korvausta ja Tuomikoski on ehkä halunnut muutosta tähän. Tuomikosken vertailujen perusteella veistonopetus oli Oulussa 1930-luvulla suurimpien kaupunkien tasolla. Ehdotetuista hankinnoista ei ole

²¹¹ Oksa teki opintomatkoja vuosina 1902–1913. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²¹² Tilvis teki opintomatkan vain vuonna 1913. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²¹³ Opettajakokousten ptk. 10.9.1913. § 4. OkkJ Cb:1. OKA.

²¹⁴ Oksan matkakertomus 12.11.1913. OkkJ Uf:1. OKA.

²¹⁵ Hanna Hiedan matkakertomus 12.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²¹⁶ Johtokunnan kokousten ptk. 27.5.1931. § 86. Liite 66: Erkki Tuomikosken matkakertomus. OkkJ Ca:19. OKA.

mainintoja arkistoissa, mutta todennäköisesti saavuttaakseen valtakunnallisen tason Oulun koulut saivat uusia laitteita.

Liikunta

Oulussa voimistelun opetusta tarjottiin tytöille vasta vuonna 1891, kun pojille sitä oli tarjottu kansakoulun aloittamisesta alkaen. Opetuksen aloittamiseen johti kouluylivaltuutuksen tekemä tarkistusmatka, jonka aikana ilmeni, että Oulun kansakoulujen suurimpana epäkohtana oli tyttöjen liikunnan laiminlyöminen.²¹⁷ Suomessa jotkut kansalaiset pelkäsivät, että koulujen voimistelu johtaisi pakolliseen sotilaspalvelukseen, koska siinä oli paljon sotilaskasvatukseen liittyviä piirteitä. Lisäksi ruumiillista työtä tekevän kansan rasittaminen liikunnalla nähtiin turhana. Yleisesti voimistelu otettiin kuitenkin vastaan innostuneesti muun opetuksen rinnalle.²¹⁸

1900-luvun alussa voimistelunopetuksessa suurin ongelma Suomessa oli voimistelutilojen ja -välineiden puutteellisuus. Kansakouluissa oli myös liian vähän päteviä liikunnanopettajia. Suomen itsenäistyttyä voimistelukeskeisen opetuksen rinnalle nostettiin enemmän urheilumuotoihin painottuvampaa opetusta. Tähän vaikutti voimakkaasti suomalaisten kansainvälinen menestys urheilussa.²¹⁹ Vuonna 1918 ehdotettiin, että venäjän kielen opetuksen vähennyttyä kouluissa sen tilalle lisättäisiin koululiikuntaa, joka sisältäisi muun muassa marssiharjoituksia ja sotilasleikkejä. Koululiikunnassa oli vielä 1920-luvulla jonkin verran piirteitä sotilaskasvatuksesta, joskin vähenevässä määrin.²²⁰

Vuonna 1912 perustettu Suomen voimisteluopettajaliitto pyrki heti perustamisensa jälkeen kehittämään leikkikenttätoimintaa ja jäsentensä jatko- ja täydennyskoulutusta. Oulussa leikkikenttätoiminnan järjestämisestä alettiin keskustella vuonna 1917. Keskusteluun saattoi johtaa Lauri Pihkalan vierailu Oulussa, minkä aikana hän piti esitelmän leikkikentistä.²²¹ Kansakoulujen johtokunta päätti esittää leikki- ja urheilulautakunnan perustamista, jossa olisivat edustettuina kansa- ja oppikoulut sekä Oulun urheiluseurat. Kaupunginvaltuusto oli pyytänyt johtokuntaa keskustelemaan

²¹⁷ Lahtinen 1949, 17; Valta 1998, 40.

²¹⁸ Wuolio 1970, 31.

²¹⁹ Palola 1989, 45.

²²⁰ Tähtinen 2011, 195-196.

²²¹ Opettajakokousten ptk. 21.11.1916. § 8. Cb:2. OKA; Kiuasmaa 1982, 193-194.

urheiluseurojen kanssa ja lähettämään ehdotuksen leikkikentistä suunnitelman toteuttamiseksi. Pyynnön jälkeen johtokunta perusti välittömästi toimikunnan, koska se halusi saada leikki- ja urheilutoimintaa jo tulevana kesänä.²²² Toimikuntaan valittiin Esteri Aarnio²²³, joka sai matka-apurahan Helsingissä järjestettäviä leikkikenttätöiminnan johtajakursseja varten. Aarnio järjesti kurssin käytyään leikki-iltoja, kuten johtokunta oli toivonut.²²⁴ Tarkempaa tietoa Aarnion osuudesta iltojen järjestämisessä ei kuitenkaan löydy.

Samalle johtajakurssille osallistui myös Laura Luukinen²²⁵, joka jätti matkakertomuksen matkastaan ja järjestämästään toiminnasta. Luukinen toteutti Helsingistä saamiaan oppeja leikki-iltojen muodossa. Illat järjestettiin 6.6.–24.8.1917 välisenä aikana Heinätorin kansakoululla. Alun perin toimintaan oli ilmoittautunut peräti 60 lasta, mutta paikalle saapui 25. Illoissa harrastettiin leikkiharjoituksia, viestijuoksua, pallo- ja laululeikkejä sekä annettiin terveysohjeita. Ryhmä teki myös retkiä esimerkiksi Hietasaareen ja kävi uimassa uimahuoneella. Luukisen mukaan lasten ja opettajien innostus aiheeseen oli suurempi kuin fasiliteetit antoivat myöten. Luukinen olikin toivonut, että kaupunginvaltuusto jatkaisi leikkitoiminnan tukemista ja että Ouluun saataisiin varusteltu leikkipaikka seuraavaksi kesäksi.²²⁶ Luukisen kertomus on hyvä esimerkki siitä, mitä opettajat yleensä kertomuksillaan tavoittelivat. Tässä kertomuksessa on korostettu leikki-iltojen suosiota ja samalla moitittu huonoja välineitä, joihin on toivottu parannusta.

Vuonna 1925 Suomen kansakoulujen opetussuunnitelmakomitea esitti toiveen liikunnan lisäämisestä, minkä toivottiin parantavan oppilaiden vireyttä ja edistävän sen kautta myös opetusta. Kouluhallitus määräsi tämän ehdotuksen seurauksena vuonna 1925 kouluja hankkimaan opetusvälineitä ja rakentamaan piholle leikkikenttiä ja voimisteluvälinekatoksia. Ennen tätä liikuntatunnit oli pidetty luokkatiloissa ja liikuntatelineitäkin oli vain suurimpien koulujen piholla.²²⁷ Tämä kehitys näkyy oululaisten matkakertomuksissa. Esimerkiksi Hilja Taimen kertomuksen mukaan

²²² Johtokunnan kokousten ptk. 8.5.1917. § 90. OkkJ Ca:5. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 24.5.1917. § 121. OkkJ Ca:5. OKA.

²²³ Aarnio teki opintomatkan vain vuonna 1917. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²²⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 19.5.1917 § 110. OkkJ Ca:5 OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 2.7.1917. § 137. OkkJ Ca:5. OKA.

²²⁵ Luukinen teki opintomatkan vain vuonna 1917 Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²²⁶ Laura Luukisen matkakertomus syksyllä 1917. OkkJ Uf:1. OKA.

²²⁷ Palola 1989, 45; Tähtinen 2011, 209; Syväoja 2004, 78.

vuonna 1921 Helsingin alakansakouluissa ei ollut ollenkaan erillistä voimistelun opetusta, vaan liikunta koostui luokkahuoneessa ja eteishallissa leikkimisestä tuntien alussa.²²⁸ Kuitenkin jo vuonna 1923 kuudessa Helsingin kansakoulussa järjestettiin Väinö Koukkarin²²⁹ matkakertomuksen perusteella voimisteluesityksen harjoittelua sekä hiihto-, luistelu-, juoksu- ja kolmiottelukilpailuja. Koukkarin mukaan Turussa oli erinomaiset voimistelusalit jo ennen vuotta 1923.²³⁰ Aina Borgin²³¹ ja Tyyne Nikkisen kertomuksen mukaan muiden kaupunkien apukouluissa pyrittiin välttämään kilpailuja ja ennemmin kasvattamaan yhteishenkeä. Toki myös perinteisiä kilpalajeja harrastettiin.²³² 1930-luvun alussa Eeva Lyly²³³ kertoi, että Tampereella oli laitettu voimistelutelineitä pihoille ja liikuntavarusteita lainattiin tarvittaessa opetusta varten.²³⁴ Oululaiset tutustuivat uudistuksiin niiden tulovaiheessa, mikä kertoo halusta kehittää oppiainetta Oulussa. Tiloihin ja välineisiin liittyvät havainnot olivat keskiössä, mutta opettajat korostivat myös liikunnan terveydellisiä hyötyjä.

Musiikki

Vuoden 1916 opetussuunnitelma oli ensimmäinen, joka ohjasi myös laulunopetusta. Oululaisen Lyydi Mannermaan²³⁵ mukaan tätä toteutettiin muualla Suomessa laulamalla opittuja lauluja retkillä, leikeissä ja muun opetuksen lomassa. Vastavuoroisesti näitä lauluja opittiin leikkimisen ja liikunnan kautta.²³⁶ 1900-luvulla kaavalaulua ja musiikkioppia alettiin vähentämään, koska oppilaat eivät pitäneet niistä. Musiikkioppia alettiin opiskella lauletuista lauluista, mutta tietyt virret ja isänmaalliset laulut pitivät paikkansa kouluissa.²³⁷

Vuonna 1921 Hilja Taimi²³⁸ kertoi opintomatkaltaan, että Helsingin alakoulun luokissa oli soittokone, harmoni ja piano, sillä opettajat opettivat itse luokilleen laulua. Hän

²²⁸ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²²⁹ Koukkari aloitti opettajana Oulun yläkansakoulussa vuonna 1919 ja teki opintomatkoja vuosina 1921–1927. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²³⁰ Väinö Koukkarin matkakertomus 19.2.1923. OkkJ Uf:1. OKA.

²³¹ Borg aloitti opettajana Oulun apukoulussa vuonna 1924. Teki opintomatkoja vuosina 1926–1931. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²³² Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

²³³ Lyly teki opintomatkoja vuosina 1919–1930. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²³⁴ Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

²³⁵ Mannermaa teki opintomatkoja vuosina 1912–1921. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²³⁶ Lyydi Mannermaan matkakertomus 16.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA; Kosonen 2014, 45.

²³⁷ Somerkivi 1985, 26.

²³⁸ Taimi toimi alakansakoulun johtajaopettajana ja teki opintomatkoja vuosina 1919–1925. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

havaitti, että laulunopettajan kannatti olla ammattiopettaja. Jyväskylässä ja Tampereella opetus oli Taimen mukaan samanlaista kuin Oulussa.²³⁹ Väinö Koukkarin vuonna 1923 tekemä opintomatka Helsinkiin keskittyi laulunopetukseen, missä oli taitavia opettajia ja joiden opetustavoissa oli paljon opittavaa. Kansakoulunopettajien keskinäisissä metodeissa oli eroavaisuuksia, joista merkittävin oli nuottien käyttö. Jotkut opettajista laulattivat oppilaita nuoteista, toiset taas korvakuulolta. Yhteistä kaikissa kansakouluissa oli hengitys- ja äänenmuodostamisharjoitukset sekä laulettavan tekstin lausumisharjoitukset. Turussa laulunopetus ei Koukkarin mukaan ollut yhtä hyvällä tasolla kuin Helsingissä. Lauluopetuksen hengitysharjoituksiin oli kiinnittänyt huomiota myös Tampereella vuonna 1927 vierailut Hanna Palo^{240, 241}. Edelleen 1930-luvulla oululaisia kiinnosti Tampereen kansakoulujen luokissa olleet harmonit.²⁴² Oulussa ei ehkä vielä ollut vakiintunut lauluharjoitusten käyttö opetuksessa, minkä vuoksi niihin kiinnitettiin paljon huomiota. Taimen maininta, että laulunopettajan kannattaisi olla ammattilainen, on mielenkiintoinen. Taustalla on voinut olla hänen oma koulutuksensa laulunopettajana tai yleinen havainto opetuksen vaihtelevasta tasosta Oulussa. Havainnot harmoneista ovat viittaus siihen, että opettajien mielestä soittovälineitä ei ollut tarpeeksi koulujen tarpeisiin. Ensimmäinen urkuharmonit hankittiin Ouluun jo 1900-luvun alussa, joten on erikoista, että harmoneista on mainittu vielä vuonna 1930.

Piirustus

Piirustuksen tuli hyödyttää käytännön elämää. Tämä näkyikin piirustuksen opetuksessa 1800-luvulla, jolloin se toimi läheisesti mittausopin ja käsitöiden apuvälineenä. Esimerkiksi käsitöissä oppilaiden tuli osata piirtää yksinkertaisia rakennuksia ja huonekaluja. 1900-luvun alussa Suomessa piirustuksen opetus koostui pääasiassa geometrinen kuvien piirtelystä.²⁴³ Ennen 1910-lukua piirustuksen kasvatuksellisenä tavoitteena oli oikean ja tarkan havaitsemisen kehittäminen. Aina 1930-luvulle asti korostettiin piirustuksen hyötyä todellisuuden hahmottamisessa. Opetuksessa korostettiin ryhmitöitä ja piirtämistä hyödynnettiin myös muissa oppiaineissa. Vuonna 1929 Toivo Salervo julkaisi piirustusopetusjärjestelmän, joka määritteli piirustuksen

²³⁹ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁴⁰ Palo teki opintomatkoi vuosina 1927–1929. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²⁴¹ Väinö Koukkarin matkakertomus 19.2.1923. OkkJ Uf:1. OKA; Hanna Palon matkakertomus 11.5.1927. Liite no 42 § 74/1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁴² Johtokunnan kokousten ptk. 6.3.1930 § 42. Liite 31: Aina Mattilan matkakertomus. OkkJ Ca:18. OKA.

²⁴³ Niemi 1992, 145-146.

tehtäväksi taiteen ymmärtämisen. Kuitenkin myös oppilaiden oman ilmaisun merkitys tuotiin esiin.²⁴⁴

Vuonna 1905 oululaiset opettajat huomioivat Pohjoismaisessa kansakoulukokouksessa, että Tanskassa arvostettiin piirtämistä ja oppilaat harrastivat sitä myös muiden aineiden yhteydessä. Matkakertomuksessa mainittiin myös suomalaisesta professori Ruinista, joka oli luennollaan korostanut, että taiteen pitäisi olla myös tavallisen kansan nautittavissa.²⁴⁵ Tämä toteutui erityisesti käytännöllisyyteen liittyvällä taiteella. Esimerkiksi vuonna 1911 ilmestyneessä A. Kohosen *Piirustusopetus* -oppaassa kehoitettiin tekemään koristekuvia käsitöissä tehtyihin tuoleihin. Käytännöllisyys näkyi vielä vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelmassa muun muassa teollisessa piirtämisessä ja koristesommittelussa.²⁴⁶ Opettajien mainintojen perusteella Oulussa todennäköisesti toteutettiin piirustuksen opetusta käytännöllisyyden kautta. Tämä sitoisi Oulun myös valtakunnalliseen kehitykseen.

Piirustuksen opetukseen liittyviä opintomatkoja tehtiin Oulusta vähän. Ensimmäinen matka tehtiin vuonna 1919, kun Juho Kuusisto osallistui piirustuskurssille Torniossa. Vuonna 1906 perustettu Suomen Piirustusopettajayhdistyksen tavoitteena oli järjestää tällaisia kursseja etenkin 1910-luvulla.²⁴⁷ Ennen oppivelvollisuuslakia kouluylivaltuutuksen tarkastus nosti esiin piirustuksen opetukseen liittyviä asioita Oulussa. Kansakoulujen luokat soveltuivat piirustuksen opetukseen, vaikka opetustaulut olisivat voineet olla suurempia. Opetuksessa käytettiin askartelua paljon, mutta oppilaille tuli antaa enemmän aikaa mielikuva- ja muistipiirtämistä varten.²⁴⁸ Todennäköisesti oululaisten olematon opintomatkailu ja tutustuminen piirustuksen opetukseen oli johtanut kouluylivaltuutuksen huomioihin, mutta tarkastuksen jälkeen Oulusta lähetettiin opettajia tutustumaan piirustuksen opetukseen.

Vuonna 1921 Hilja Taimi havaitsi opintomatkallaan, että piirustusta käytettiin Helsingissä, Jyväskylässä ja Tampereella havainto-opissa, lukuharjoituksissa ja

²⁴⁴ Autio & Niskanen 1986, 40-41.

²⁴⁵ Himmelroosin, Tornbergin, Okkosen, Masalin ja Woutilan matkakertomus Kööpenhaminan koulukokouksesta vuodelta 1905. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁴⁶ Autio & Niskanen 1986, 60-66.

²⁴⁷ Johtokunnan kokousten ptk. 1.9.1919 § 137. OkkJ Ca:7. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 23.10.1919 § 229. OkkJ Ca:7. OKA; Kiuasmaa 1982, 187-188.

²⁴⁸ Valta 1998, 59.

uskonnontunneilla.²⁴⁹ Muiden kaupunkien opettajien piirustustaito herätti ihastusta Aina Mattilassa vuonna 1938. Hämeenlinnassa opettajakokelaat piirsivät liitutauluille kuvia, jolloin erillisille opetustauluille ei ollut tarvetta. Hämeenlinnassa piirrettiin jo toisella luokalla järjestelmällisesti muotoja ja esineitä, kun Oulussa oppilaat piirsivät vielä muistista. Mattilan kommenttien perusteella Hämeenlinnan ohjattu toiminta oli kehittävämpää, koska se valmisteli yläkansakouluun, jossa tarvittiin kokemusta muodoista ja opettajan piirustuksista oli enemmän hyötyä lapsille kuin pelkällä kerronnalla.²⁵⁰ Oululaiset opettajat ottivat siis selkeästi vinkkejä muiden paikkakuntien piirustuksen opetuksesta. Erityisesti opettajat ovat havainnoineet piirustuksen käyttämistä muissa oppiaineissa.

Lukeminen ja kirjoittaminen

Vuonna 1921 Hilja Taimen mukaan äidinkielen painotus oli johtanut Helsingissä hyviin tuloksiin kirjallisissa harjoituksissa. Jyväskylässä saatiin myös kirjallisissa harjoituksissa erinomaisia tuloksia, sillä opetuksessa käytettiin siellä irtokirjaimia.²⁵¹ Sen tarkemmin Hilja Taimi ei avaa kertomuksessaan irtokirjaimien käyttöä opetuksessa, joten on mahdollista, että kyseistä metodia on käytetty myös Oulussa. Hanna Hiedan matkakertomuksen mukaan Helsingissä oppilaat saivat joidenkin opettajien opetuksessa valita itse ainekirjoitusaiheensa. Kielioppia ei opetettu erikseen, vaan se sisällytettiin kirjoitusharjoituksiin. Oppilaat korjasivat toistensa virheitä ja opettajat keskittyivät auttamaan tiettyjä oppilaita.²⁵² Opettaja on todennäköisesti korjannut heikompien oppilaiden tekstejä ja käynyt henkilökohtaisesti heidän kanssaan läpi virheitä. Oululaisten havainnot Helsingistä ovat sidoksissa siellä tehtyihin uudistuksiin 1900-luvun alussa. Helsingissä korostettiin tarinoiden, kirjeiden ja hakemusten kirjoittamista.²⁵³ Havaintojen perusteella oululaisopettajien mielestä Oulussa oppilaiden taso on ollut heikompi ainakin kirjallisissa harjoituksissa.

Vuoden 1925 opetussuunnitelman takia myös kaupunkilaislapset lukivat peltotöitä tekevästä isästä, lehmiä lypsävästä äidistä ja ikäisistään, jotka olivat apuna kodin

²⁴⁹ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵⁰ Aina Mattilan matkakertomus 18.12.1938. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵¹ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵² Hanna Hiedan matkakertomus 12.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵³ Niemi 1992, 148-149.

askareissa.²⁵⁴ Luultavasti Oulussa tämä ei kuitenkaan ollut ongelma, koska Oulun lähialueet olivat maaseutumaisia vielä tuolloin. Väinö Koukkari teki vuonna 1927 opintomatkan Helsingin suomenkielisiin kansakouluihin, joissa hän seurasi äidinkielen opetusta. Helsingissä äidinkielessä toteutettiin puheharjoituksia, ja lukutaito oli hänen mukaansa hyvällä tasolla. Kirjoitustehtävien virheet korjasi nyt opettaja, kun ennen sen olivat tehneet oppilaat. Jos oppilas teki virheen lukuharjoituksissa, huusi muu luokka yhteen ääneen ”Virhe!”, tai lukivat sanan oikein.²⁵⁵ Hanna Palo oli samana vuonna havainnut, että opettajan persoonan esille tuomisella oli positiivinen vaikutus muun muassa kieliopin tekemiseen oppilaita kiinnostavaksi.²⁵⁶ Palo tarkoitti tällä todennäköisesti sitä, että opetuksesta tuli parempaa, kun opettaja oli aidosti kiinnostunut aiheesta ja läsnä. Koukkarin ja Palon havainnot keskittyvät erityisesti opetuksen toteuttamiseen ja oppiaineen tekemiseen mielenkiintoiseksi.

1930-luvulla opettajien havaintojen mukaan Helsingin ja Tampereen kansakoulujen kirjoituksen ja lukemisen opetus oli samanlaista kuin Oulussa toiselta luokalta lähtien. Oppilaat joko kopioivat tekstejä taululta tai kirjoittivat tarinoita. Ainoat erot opetuksessa olivat mustekynän käyttö Helsingissä ja Tampereella jo ensimmäisellä luokalla sekä Hämeenlinnassa käytetyt kapeampiriviset paperit, jotka opettajat olivat kokeneet paremmiksi lapsille. Tampereella lukutaito oli yleisesti parempi kuin Oulussa, mutta käytetyt opetusmenetelmät olivat samoja. Vuonna 1939 Edit Haapala teki opintomatkan Helsinkiin, jossa hän huomasi, että lukemisessa opettajat käyttivät samoja metodeja kuin Haapala itse.²⁵⁷ Oulussa oltiin päästy 1930-luvun lopulla lukemisen ja kirjoittamisen opetusmenetelmissä muun Suomen tasolle.

Havainto-oppi

Havainto-opissa opetussuunnitelma pohjautui lapsen lähipiiriin, jonka pohjalta tehtiin havaintoja. Tuttujen aiheiden kautta opittiin luontoon, maantietoon ja historiaan liittyviä asioita. Esimerkiksi apukouluissa havainto- ja kotiseutuopetuksessa lähdettiin liikkeelle oppilaiden omasta lähipiiristä ja laajennettiin hiljalleen yhä laajemmalle.²⁵⁸ Havainto-

²⁵⁴ Kotkanoja-Kesonon 1988, 38.

²⁵⁵ Väinö Koukkarin matkakertomus 26.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵⁶ Hanna Palon matkakertomus 11.5.1927. Liite no 42 § 74/1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵⁷ Johtokunnan kokousten ptk. 6.3.1930. § 42. Liite 31 Aina Mattilan matkakertomus. OkkJ Ca:18.

OKA; Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA; Edit Haapalan matkakertomus keväällä 1939. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁵⁸ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

oppi oli monialaista ja esimerkiksi 1930-luvulla historian opetusta käytettiin Oulussa perustana maan- ja luonnontiedon opetukselle.²⁵⁹

Kööpenhaminan vuoden 1905 koulukokouksessa oululaiset kävivät seuraamassa luentoa historian opetuksen järjestämisestä. Luennolla kehoitettiin aloittamaan opetus oppilaille tutuista henkilöistä sekä tapahtumista ja oppikirjat suositeltiin rakentamaan yhden tarinan ympärille, jotta niitä olisi helpompi seurata. Opetuksen tuli olla yhteydessä historiallisen tutkimukseen. Hallitsijoiden ja sotien sijaan tuli keskittyä kansojen ja sivistyksen kehitykseen, joka liittyi läheisesti isänmaallisuuden herättämiseen ja arvostamiseen. Maaseudun kansakoulujen opetussuunnitelmat olivatkin kansallista identiteettiä korostavia ja ne painottivat kotiseutua ja isänmaan historiaa.²⁶⁰ Vuoteen 1927 mennessä Oulussa historian opetuksessa käytiin asioita yhdistelemällä niitä oppilaiden aiempaan tietämykseen.²⁶¹ Opetusmenetelmät olivat samoja, mitä oli esitetty Kööpenhaminassa vuonna 1905. Samantapaista metodia toteutetaan nykyisin esimerkiksi alakoulun historiassa, jossa lähdetään liikkeelle oman perheen historiasta. Harmillisesti oululaiset eivät kertomuksissaan kuitenkaan kerro enempää historian opetukseen liittyviä asioista.

Vuonna 1921 Hilja Taimen mukaan Helsingissä havainto-oppi oli hyvin monipuolista opetusvälineiden ja -tavan kautta. Jyväskylässä havainto-oppia toteutettiin pitkälti kirjallisuudesta nostetuilla asioilla. Tampereella oppiaineen tarkoitus oli yhdistetty erityisesti luonnontieteellisen pohjakäsityksen luomiseen.²⁶² Valtakunnallisesti erityisesti luonnontieteissä, kuten fysiikassa, kemiassa ja maantieteessä käytettiin 1900-luvun alussa paljon havaintovälineitä ja erilaisia kuvataulusarjoja. Väinö Koukkari havainnoi tätä samaa omalla matkallaan vuonna 1927, jolloin hän kertoi maantiedon opetusvälineistä, kuten karttojen, varjokuvien, kuvataulujen ja havaintoesineiden käytöstä muualla Suomessa. Lisäksi joissakin kouluissa hyödynnettiin aiheeseen sopivia filmejä.²⁶³ Koukkarin tekemät havainnot ovat sidoksissa valtakunnallisen kehityksen kanssa.

²⁵⁹ Arola 2007, 34-35; Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶⁰ Himmelroosin, Tornbergin, Okkosen, Masalin ja Woutilan matkakertomus Kööpenhaminan koulukokouksesta vuodelta 1905. OkkJ Uf:1. OKA; Arola 2007, 36-41.

²⁶¹ Väinö Koukkarin matkakertomus 26.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶² Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶³ Syväoja 2004, 80; Väinö Koukkarin matkakertomus 26.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

Hanna Hieta oli havainnut vuonna 1921 Tampereella käytettävän maantiedon opetuksessa todella käytännönläheisiä metodeja. Tamperelaiset pojat olivat tehneet kesällä säähavaintoja ja sademittauksia sekä tutkineet tuulen suuntaa ja voimakkuutta. Hieta oli epäileväinen tällaisten tieteellisten tehtävien tarpeellisuudesta, kun kyseessä oli rahvaan kasvat²⁶⁴. Hiedan kommentti on todella erikoinen, koska hän teki paljon opintomatkoja ja oli selkeästi kiinnostunut koululaitoksen kehittämisestä. Kyseiseen kommenttiin on toki voinut vaikuttaa kansakoululaisten vähäinen jatkokouluttautuminen. Tieteellisten kokeiden teko oli ehkä Hiedan mielestä turhaa, koska sitä ei hyödynnetty myöhemmin elämässä ja se vei aikaa käytännön opetuksesta. Yleisesti oululaiset opettajat pitivät havainto-oppia tärkeänä, koska se ylläpiti oppilaiden mielenkiintoa. Esimerkiksi Helsingissä vuonna 1927 vierailleet Aili Paasikangas ja Hilja Pohjola²⁶⁵ pohtivat tätä, kun heidän seuraamallaan uskonnon tunnilla opettaja vain puhui ja puhui. Tämä johti siihen, että oppilaat eivät olleet kovin aktiivisia.²⁶⁶ Tällä kommentilla on mahdollisesti yritetty antaa vinkkejä muille oululaisopettajille, jos he kokivat oppilaiden olevan epäaktiivisia tunneilla.

Laskento

Oululaiset opettajat tutustuivat jo vuonna 1905 Kööpenhaminassa pidetyllä luennolla laskennon opettamiseen jokapäiväisten esimerkkien kautta ja muiden oppiaineiden hyödyntämiseen laskennossa. Kertomuksen mukaan samalla tunnilla kannatti käsitellä samanlaisia esimerkkejä ja aiheita, etteivät oppilaiden ajatukset sekoittuisi.²⁶⁷ Vuonna 1921 Helsingissä, Jyväskylässä ja Tampereella laskennon opetuksessa käytettiin havaintovälineenä niin sanottua laskulautaa, joita oli Oulussa vain apukoulussa. Muuten opetus oli Hilja Taimen mukaan samanlaista kuin Oulussa ja kursseissa oli vain vähäisiä eroja.²⁶⁸ Laskuja havainnollistettiin peleillä, askartelulla tai laskemalla eläinten osia.

Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen kertomuksen mukaan muiden kaupunkien apukouluissa kirjoista laskemiseen uhrattiin vain vähän aikaa, koska oppilaiden ei uskottu tulevaisuudessa toimivan työssä, jossa tarvittaisiin kynää ja paperia.²⁶⁹ Oulussa oli

²⁶⁴ Hanna Hiedan matkakertomus 12.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶⁵ Pohjola teki opintomatkoja vuosina 1908–1927. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

²⁶⁶ Aili Paasikankaan ja Hilja Pohjolan matkakertomus 24.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶⁷ Himmelroosin, Tornbergin, Okkosen, Masalin ja Woutilan matkakertomus Kööpenhaminan koulukokouksesta vuodelta 1905. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶⁸ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁶⁹ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

1920-luvun lopulla laskennossa pitkälti samanlaiset metodit kuin muualla. Esimerkiksi laskusääntöjä opiskeltiin esimerkkien kautta.²⁷⁰ Koneellista laskua harjoitettiin paljon ja opetusvälineinä käytettiin liitu- ja helmitaulua, myös laskulauta oli löytänyt paikkansa Oulun kansakouluissa.²⁷¹ Vuonna 1930 Aina Mattilan mukaan suuremmissa kaupungeissa pystyttiin jakamaan jokaiselle oppilaalle oma oppikirja, mikä säästi aikaa, koska tällöin laskuja ei tarvinnut kirjoittaa taululle, toisin kuin Oulussa.²⁷² Lähteiden perusteella oululaiset opettajat hyödynsivät matkoilla tekemiään havaintoja ja kehittivät opetusta. Paljon huomiota saivat myös opetusvälineisiin liittyvät asiat, joihin erityisesti toivottiin parannuksia.

Opetusmetodit

Ennen 1880-lukua koulujen opetusmetodeina olivat pitkälti toistaminen ja ulkoa opettelu, joita vahvistettiin ruumiillisella kurittamisella. Useissa kasvatusopillisissa näkemyksissä pidettiin kovaa kuria tärkeänä kasvatusmenetelmänä. Kuria tarvittiin, jotta ihmisen vietit ja vaistot saataisiin taltutettua. Tästä syystä opettajan tuli olla ankara. Aiemman tutkimuksen mukaan ankaruuteen vaikutti myös se, ettei opettajilla ollut ammatillista koulutusta tai identiteettiä, kuten myöhemmin.²⁷³ 1890-luvun monet pedagogiset aatteet tulivat Suomeen useiden vuosien viiveellä, mutta käytännön koulutyössä oltiin muita maita edellä. 1900-luvun alussa ajateltiin, että kasvatustieteen ja pedagogisen tiedon hyödyntämiseksi oli hylättävä menneet ajattelutavat.²⁷⁴ Herbartilainen metodi korosti oppilaiden omia kokemuksia ja asetti järjen kautta saadut ratkaisut oleellisemmiksi kuin havainnot ja kokeet. Metodi oli suosittu 1940-luvulle asti, mutta samalla kehittyi myös muita metodeja. Kasvatustiede ja sen suuntaukset muokkasivat 1900-luvulla koulujen tiloja ja käytäntöjä. Sen vaikutuksen näkee opetussuunnitelmissa, koulujen arvioinnissa sekä opettajan toiminnassa.²⁷⁵

Etenkin 1920- ja 1930-luvuilla alettiin kehittää oppilaiden yksilöllisyyteen ja itsenäiseen opiskeluun liittyviä työtapoja, esimerkiksi työkirjojen avulla. Samoin empiiriseen

²⁷⁰ Väinö Koukkarin matkakertomus 26.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁷¹ Aili Paasikankaan ja Hilja Pohjolan matkakertomus 24.5.1927. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁷² Oulun kansakoulun johtokunnan ptk. 6.3.1930. § 42. Liite 31 Aina Mattilan matkakertomus. OkkJ Ca:18. OKA.

²⁷³ Ojakangas 2004, 186-187; Ahonen 2011, 239.

²⁷⁴ Niemi 1992, 136; Ojakangas 2004, 188; Saari 2013, elektr.

²⁷⁵ Saari 2013, elektr.

oppimiseen liittyvät menetelmät alkoivat saada suosiota.²⁷⁶ Oulussa oltiin kiinnostuneita muiden kansakoulujen käyttämistä menetelmistä. Oululaisilla opettajilla oli vapaat kädet toteuttaa opetusta parhaalla näkemällään tavallaan.²⁷⁷ Opettajat sovelsivat opettajajohtoista opetusta ja opettajan toimimista ohjaajana. Tätä ilmeni myös Helsingissä, jossa opettajakeskeisen opetuksen rinnalla oli pyrkimys aktivoida oppilaita. Tarkoituksena oli tukea lasten yksilöllistä oppimista ja kasvattaa heistä yhteiskunnalle hyödyllisiä aikuisia.²⁷⁸

Lilli Holmström ja Lyydi Mannermaa tekivät vuonna 1913 opintomatkan, jonka matkakertomuksessa he kertovat tarkastelleensa pääasiallisesti opetusmenetelmiä, mutta opettajat kertoivat todellisuudessa varsin vähän suoraan menetelmiin liittyviä asioita.²⁷⁹ Todennäköisesti opetusmenetelmiin liittyvät asiat on sisäistetty, vaikka niistä ei kerrottu mitään. Tässä onkin yksi esimerkki siitä, että matkakertomusten pohjalta esitettyjen asioiden toteuttamista on vaikea arvioida. Holmström ja Mannermaa ovat voineet nähdä matkallaan lukuisia opetusmetodeja, mutta eivät ole kirjoittaneet niitä kaikkia ylös ja silti he ovat voineet hyödyntää niitä.

Tulevaa oppivelvollisuuslakia varten Ouluun perustettiin vuonna 1919 kokeiluluokka, jossa kokeiltiin uusia opetustapoja. Esimerkiksi luonnontieteessä pyrittiin oppilaissa herättämään kiinnostusta tutkia luontoa, oppia viljelemään ja käyttämään hyödyksi luonnon antimia. Kasviopissa käytiin läpi hyödyllisiä kasveja, kuten marjoja, sieniä ja lääkekasveja. Luonnontieteissä opetus pohjautui oppilaiden havaintoihin ja tehtyihin kokeisiin. Laskennossa harjoiteltiin mahdollisimman paljon käytännön elämään liittyviä laskuja. Ylipäättään oppiaineiden sisällöt olivat erittäin käytännönläheistä.²⁸⁰ Oulussa valmistauduttiin selkeästi huolella oppivelvollisuuden tuomiin uudistuksiin. 1920-luvulta lähtien opettajien matkakertomuksissa todetaan yhä useammin, etteivät Oulussa käytetyt opetussuunnitelmat tai -menetelmät erityisemmin poikenneet muista kaupungeista. Tähän on varmasti vaikuttanut oppivelvollisuuslaki ja Helsingin kansakoulujen ohjesääntöjen käyttö koko maassa.

²⁷⁶ Somerkivi 1985, 19; Saari 2013, elektr.

²⁷⁷ Valta 1998, 37.

²⁷⁸ Valta 1998, 59; Niemi 1992, 171; Tähtinen 2011, 197.

²⁷⁹ Lilli Holmströmin ja Lyydi Mannermaan matkakertomus 12.11.1913. § 137. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸⁰ Valiokunnan esitys kokeiluluokkien toiminnasta 6.10.1919. OkkT Db:1. OKA.

Vuonna 1921 Hilja Taimi ei huomannut lukemisen opetuksessa erityisemmin eroavaisuuksia Helsingin ja Oulun välillä. Taimen kiinnosti ääniliikkeellisen metodin käyttö, jossa ajatuksena oli, että äänne esitettiin lapsille tutulla tavalla, esimerkiksi kertomalla tarinaa, joka sisälsi lapsille tuttuja luonnonääniä. Taimen mukaan tätä metodologia käyttäneiden luokkien lukutaito oli parempi.²⁸¹ Lyydi Mannermaa piti vuonna 1921 tekemällä opintomatallaan erikoisena liikkuvaa tuntia, jossa opetettiin oppilailta heikommin onnistuvia aineita.²⁸² Väinö Koukkari havaitsi omalla opintomatallaan vuonna 1923 Helsingissä ja Turussa hyväksi menetelmäksi, että opettajat käyttivät havainnollista ja lapsentajuista opetustapaa, mutta toisaalta hänen mielestään opettajien käyttämä metodi oli liian vapaa, minkä vuoksi asioissa ei menty pintaa syvemmälle ja tiedot jäivät oppilaille irrallisiksi. Tuolloin kouluissa suosittiin vielä loogista etenemistä, missä lasten psyykkisiä ominaisuuksia ei huomioitu.²⁸³ Mannermaan ja Koukkarin esittämät havainnot ovat käytössä nykyisinkin koulumaailmassa.

Kansakouluntarkastaja Saarensivu piti vuonna 1933 opintomatansa jälkeen esitelmän työviikkojen käytöstä Ruotsissa ja Tanskassa. Keskustelun myötä ilmeni, että Oulussa oli käytetty aiemmin työviikkoja opetuksessa, mutta ei yleisesti tai säännöllisesti. Työviikkometodissa oppilaat tekivät vihkoja, joita täytettiin viikon aikana opetukseen liittyvillä asioilla, kuten kuvilla ja kirjoituksilla. Oululaiset opettajat olivat nähneet vihkojen käytöstä olevan yleistä hyötyä opetuksessa.²⁸⁴ Tarkastajan toinen havainto oli, että Oulussa oltiin opetusmenetelmissä monessa kohdassa jäljessä naapurimaita, mutta hiljalleen saavuttamassa niitä. Tämä näkyi erityisesti työvihkojen kohdalla, mutta myös ryhmäopetuksen käytössä. Ryhmäopetus toi yksitoikkoisiin tunteihin uutta, kun oppilaat saivat tehdä yhdessä tehtäviä ja esitellä tuotoksiaan koko luokalle. Tarkastajan mielestä Oulun kansakoululaitoksen vankan perustan ja itsenäisen aseman päälle oli hyvä rakentaa uutta.²⁸⁵ Ensimmäinen havainto on erinomainen esimerkki koululaitoksen uudelleen keksimistä asioista. Jos tietynä aikana jokin asia ei toimi, saattaa se myöhemmin olla yleisesti toteutettu opetustapa. Tätä samaa voi havaita, kun verrataan tämän tutkimuksen esittämiä havaintoja nykyaikaan.

²⁸¹ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸² Lyydi Mannermaan matkakertomus 16.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸³ Väinö Koukkarin matkakertomus 19.2.1923. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸⁴ Opettajakokousten ptk. 5.5.1933. § 2. OkkJ Cb:4. OKA.

²⁸⁵ Kansakouluntarkastaja Saarensivun matkakertomus 18.3.1933. OkkT Db:3. OKA.

1930-luvun alussa Oulussa toteutettiin samoja opetusmetodeja ja -suunnitelmia kuin muualla Suomessa. Esimerkiksi Turun ja Helsingin opetussuunnitelmat ja menettelytavat eivät poikenneet Eeva Lylyn mukaan pääpiirteissään Oulusta ja Hilda Koukkarin mukaan esimerkiksi kieliopin opetuksessa käytettiin samoja metodeja.²⁸⁶ 1930-luvun lopulla Turussa käytettiin myös pitkälti samoja oppikirjoja kuin Oulussa. Myöskään Hämeenlinnassa ei ollut oppituntien sisällöissä ja menetelmissä eroavaisuuksia Ouluun nähden.²⁸⁷ Hämeenlinnassa vierailut Aina Mattila mainitsi erikseen koulun käyttämistä havainnollistavista, syvällisistä ja tavalliseen elämään liittyvistä opetustavoista. Näin heikkolahjaisimmatkin oppilaat pysyivät mukana ja asioissa edettiin pienissä erissä. Havainnollistavan opetuksen käyttäminen ja oppilaiden omatoimisuus antoivat luokkiin pirteyttä ja elämää. Katri Varstaan pysyvimmän vaikutuksen oli puolestaan tehnyt opettajien oma persoonallisuus ja kiinnostus omaan työhönsä.²⁸⁸

Oululaisilla opettajilla oli selkeästi kiinnostusta seurata uusia pedagogisia ajatuksia ja he pyrkivät pitämään Oulun kansakouluja ajan tasalla. Oululaisopettajien havainnot painottuvat oppivelvollisuuslain jälkeiseen aikaan. Valtakunnallisella tasolla opetuskäytäntöihin liittyvät havainnot menettivät merkitystään, kun koulut saivat päteviä opettajia, opetusvälineitä päivitettiin ja tilat saatiin kelvokkaiksi.²⁸⁹ Oululaiset tekivät runsaasti mainintoja välineiden puutteellisuuksista ja korostivat mielenkiintoisia opetusmetodeja. Todennäköisesti välineisiin liittyvillä havainnoilla on pyritty varmistamaan edes joidenkin opetusvälineiden uusiminen.

Oululaisten opettajien matkakertomukset olivat informatiivisia ja niiden pyrkimys oli antaa kehitysideoita kansakoululaitokselle. Matkakertomuksia on tehty todella vähän matkojen määrään suhteutettuna. Matkoista pidettiin usein esitelmiä opettajakunnan tai kansakoulujen johtokunnan kokouksissa. Matkakertomusten ja esitelmien pohjalta tehtiin paljon uudistuksia, joten opintomatkoilla oli käyttöarvoa. Oululaiset opettajat tekivät havaintoja erityisesti taitoaineiden opetuksen järjestämisestä, lukuaineiden kohdalla kiinnitettiin huomiota havainnollistavaan opetukseen ja käytännönläheisyys oli

²⁸⁶ Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA; Hilda Koukkarin matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸⁷ Aino Keskitalon matkakertomus 23.4.1938. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸⁸ Aina Mattilan matkakertomus 18.12.1938. OkkJ Uf:1. OKA; Katri Varstan matkakertomus elokuussa 1940. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁸⁹ Hovi et al. 1989, 60; Hovi et al. 1989, 83.

keskeisin havaintokohde. 1920-luvulta lähtien Oulussa käytetyt opetusmenetelmät olivat havaintojen perusteella pitkälti samoja kuin muualla Suomessa, mutta pohjoismaisesta kehityksestä oltiin jäljessä.

2.2. Oulussa halua kehittää erityis- ja jatko-opetusta

Tässä alaluvussa käsittelen matkakertomuksissa esiintyviä havaintoja Oulun kansakoulun erityis- ja jatko-opetuksesta sekä niiden kehittämistä. Tällaiselle opetukselle oli tarvetta, sillä kansakoulujen opetusohjelmat olivat joillekin oppilaille aivan liian laajoja ja raskaita, minkä vuoksi he jäivät toistuvasti luokalle. Mannheimissa tehtiin vuonna 1901 kouluorganisaation uudistus, jossa jaettiin heikoimmat oppilaat apukouluun, keskitason oppilaat harjoitusluokkiin ja normaalitasoiset normaaliluokkiin. Suomessa erityiskoulujen perustamiseen vaikutti uudistuksen ohella myös 1800-luvun puolivälissä alkanut kansanterveysliike. Kouluissa huomattiin, ettei kehityksestä viivästyneitä oppilaita voitu pitää samalla luokalla tavallisesti kehittyvien kanssa. Erityiskoulujen perustamiseen vaikutti myös se, että varakkaamman luokan nähtiin vieroksuvan kansakouluja, joiden luokissa oli erityisopetusta tarvitsevia oppilaita.²⁹⁰

Suomen ensimmäiset erityiskoulut perustettiin 1860-luvulla ja ne oli tarkoitettu kuuroille ja sokeille. Vielä 1920-luvulla erityisopetus oli varsin vaatimatonta ja painottui lähinnä aistivammaisiin.²⁹¹ Helsingissä alettiin kehittää käytöshäiriöisten oppilaiden opetusta 1890-luvun lopulla, mutta Suomen ensimmäinen apukoulu perustettiin Viipurissa 1890-luvun alussa.²⁹² Viipurin apukoulun merkitys Oulun apukoululle oli todennäköisesti pieni, koska mainintoja siitä ei ole. Helsingissä opettajat ehdottivat vuonna 1894 apukoulun perustamista, mutta sitä ei nähty tarpeelliseksi vähäisen oppilasmäärän takia. Opettajat ratkaisivat tilanteen siirtämällä apukoulua tarvitsevat oppilaat samalle luokalle.²⁹³ Helsinkiin perustettiin vuonna 1903 apukoulu, josta tuli Suomen muiden kaupunkien apukoulujen mallilaitos. Apukoulun opetusmenetelmiin haettiin vinkkejä Norjan kansakoulujen erikoisluokista ja saksalaisista apukouluista. Myös Tampereelta lähdettiin Ruotsiin, Tanskaan ja Saksaan

²⁹⁰ Niemi 1992, 150-151; Tuomaala 1999, 161-162.

²⁹¹ Saine 2011, 199.

²⁹² Ahonen 1992, 7; Niemi 1992, 124.

²⁹³ Niemi 1992, 125.

hakemaan neuvoja.²⁹⁴ Apukouluja oli vain Suomen suurimmissa kaupungeissa, ja jos oppilaalla ei ollut mahdollisuutta käydä apukoulua, voitiin hänet vapauttaa koulunkäynnistä. Ennen oppivelvollisuuslakia olikin tavallista, että erityisoppilas ei käynyt koulua lainkaan.²⁹⁵ Ulkomaiset vaikutteet levisivät Ouluun opettajien vieraillessa Helsingissä ja Tampereella.

Oulussa oli kokeiltu jo vuonna 1896 heikkolahjaisille ja käytöshäiriöisille tarkoitettua luokkaa, mutta kokeilu jäi lyhyeksi, koska luokka oli liian vaikeasti hallittava. Vuosina 1907 ja 1912 yritettiin perustaa tuloksetta apukoulu.²⁹⁶ Vuoden 1905 pohjoismaisessa kansakoulukokouksessa oululaiset kävivät seuraamassa esitelmää oppilaiden jakamisesta ryhmiin kehitystason mukaisesti. Esitelmässä todettiin parhaaksi sijoittaa heikkokyykyiset oppilaat omiin kouluihinsa, joissa luokkakoot olisivat 10-20 oppilasta. Heikkokyykyiset oppilaat veivät paljon opettajan aikaa ja muiden oppilaiden opetus kärsi tästä. Opettaja saattoi joutua käsittelemään samaa asiaa monta kertaa tunnin aikana ja tämä väsytti normaalisti eteneviä oppilaita.²⁹⁷ Koulukokouksen esitelmä pohjautui todennäköisesti Mannheimin uudistukseen.

Vuonna 1913 Lilli Holmström ja Lyydi Mannermaa olisivat opintomatkinsa aikana voineet havainnoida myös apu- ja jatkokouluja, jos olisivat tienneet Ouluun suunnitteilla olevista kouluista.²⁹⁸ Vuonna 1915 Oulun kansakouluntarkastaja oli pyytänyt Kaarlo Roinetta tutustumaan opintomatallaan myös Helsingin kaupungin kasvatustiloihin. Roine oli todennut, että kasvatustiloissa opetettiin tavallisen kansakoulun asiat, mutta lisänä oli erilaisiin ammatteihin tutustumista.²⁹⁹ Ilmeisesti vuonna 1913 apukouluun liittyvän tiedon hankkiminen ei ollut vielä oleellista, vaikka Ouluun oli suunniteltu apukoulua aiemmin. Vuonna 1915 tarkastajan pyynnön taustalla oli mahdollisesti pohjatiedon hankkiminen apukouluista.

Lokakuussa 1918 Oulun kansakouluntarkastaja oli ehdottanut, että kaupunginvaltuustolta haettaisiin apurahaa apukoulujen järjestämistä ja työtapoihin

²⁹⁴ Niemi 1992, 150-153; Koivisto 2009, 42.

²⁹⁵ Kivirauma 2012, 345-346.

²⁹⁶ Lahtinen 1949, 21-22.

²⁹⁷ Himmelroosin, Tornbergin, Okkosen, Masalin ja Woutilan matkakertomus Kööpenhaminan koulukokouksesta vuodelta 1905. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁹⁸ Lilli Holmströmin ja Lyydi Mannermaan matkakertomus 12.11.1913 § 137. OkkJ Uf:1. OKA.

²⁹⁹ Kaarlo Roineen matkakertomus 28.9.1915 § 140. OkkJ Uf:1. OKA.

tutustumista varten. Apukoulujen järjestämistä ei voitu ryhtyä suunnittelemaan ennen kuin oli saatu perusteellista tietoa niistä kaupungeista, joissa apukouluja oli toiminnassa. Kaupunginvaltuusto myönsi pyydetyn apurahan erittäin nopeasti.³⁰⁰ Matkalle lähti Anna Vapaasalo, joka piti maaliskuussa 1919 esitelmän, jonka myötä apukouluihin liittyvät kysymykset päätettiin siirtää apukouluvaliokunnan pohdittavaksi. Vapaasalon matkakertomusta käytettiin apukoulun järjestämistä koskevassa esityksessä, jonka kaupunginvaltuusto hyväksyi vuonna 1920 ja apukoulu aloitti toimintansa lokakuussa.³⁰¹ Aiempien tutkimusten mukaan apukoulun perustamisvuosi oli myöhäinen muihin kaupunkeihin verrattuna, mutta toisaalta tämän ansiosta voitiin ottaa oppia muista kaupungeista.³⁰² Erikoista on, että Vapaasalon matkakertomusta ei ole arkistoitu kansakoulujenarkistoon. Apukoulun järjestäminen on erinomainen esimerkki siitä, miten opintomatkoja saatettiin hyödyntää suunnittelussa ja koulujen kehittämisessä. Tästä syystä on mahdollista, että Vapaasalon kertomus onkin arkistoitu jonnekin muualle.

Aluksi Oulun apukoulussa toimi vain yksi opettaja, mutta jo syksyllä 1921 koulussa aloitti toinen opettaja. Apukoulun maineesta kertoo se, että kaupunkilaiset ja kaupunginvaltuusmiehet pitivät koulua eräänlaisena rangaistuslaitoksena. Apukoulun oppilaat olivat kehityksessään vähintään kaksi vuotta jäljessä ja tylsämielisiä lapsia³⁰³ apukouluun ei otettu ollenkaan.³⁰⁴ Oppilas siirrettiin apukouluun luokanopettajan, kansakoululääkärin ja vanhempien yhteisen keskustelun myötä. Apukoulun opetus oli erittäin käytännönläheistä ja esimerkiksi tytöt saivat talousopetusta neljä tuntia viikossa. Vuonna 1925 apukouluun päätettiin perustaa viides vuosiluokka, koska moni apukoulun käynyt oppilas oli avuton työelämässä ja kansakoulussa muita oppilaita jäljessä. Vuonna 1932 pohdittiin valtakunnallisesti oppivelvollisuusikärajan korottamista kahdella vuodella.³⁰⁵ Tähän on voinut olla syynä se, että moni apukoulun oppilas ei läpäissyt koulua ennen kuin oppivelvollisuusiän aikana. Tällaisissa tapauksissa oppilas olisi todennäköisesti kuulunut johonkin muuhun kouluun, missä hänen oppimistaan olisi voitu tukea paremmin. Apukoulujen toimintaa oli pakko kehittää, sillä

³⁰⁰ Johtokunnan kokousten ptk. 3.10.1918. § 141. OkkJ Ca:6. OKA; Johtokunnan kokousten ptk. 8.10.1918. § 147. OkkJ Ca:6. OKA.

³⁰¹ Opettajakokousten ptk. 12.3.1919. § 9. OkkJ Cb:2. OKA; Hautala 1982, 345.

³⁰² Huttunen 1974b, 276; Hautala 1976, 532.

³⁰³ Tylsämielisenä pidettiin lasta, joka ei osannut puhua selvästi. Merimaa 2011, 176.

³⁰⁴ Lahtinen 1949, 22; Hautala 1982, 345.

³⁰⁵ Opettajakokousten ptk. 11.5.1932. § 4. OkkJ Cb:4. OKA.

oppivelvollisuuslain yhteydessä oli vähintään 10000 asukkaan kaupunkeja velvoitettu järjestämään apukouluja heikkokykyisille lapsille. Tämä laki astui voimaan lukuvuonna 1938–39.³⁰⁶

Apukoulunopettajat Aina Borg ja Tyyne Nikkinen tekivät vuonna 1926 matkan Tampereen ja Helsingin apukouluihin sekä Perttulan tylsämielisten kasvatuslaitokseen. Opettajien mielestä Tampereen koulu kasvatti oppilaita elämää varten. Tamperelaisten opettajien into työhön oli tarttunut myös oppilaisiin ja heidän välilleen oli syntynyt erityinen suhde. Borgin ja Nikkisen mukaan opettajan innokkuudella työhönsä ja opetettavaan aineeseen voi olla merkittävä vaikutus oppilaisiin. Tampereella esimerkiksi käytettiin lukemisessa metodia, jossa oppilaat lukivat tunnilla muihin kouluaineisiin liittyviä tekstejä. Tämä piti oppilaat vireinä ja uusi asia ruokki kiinnostusta. Toisaalta tutun asian toistaminen saattoi johtaa kyllästymiseen ja siten negatiivisiin oppimiskokemuksiin.³⁰⁷ Tällaista monialaista opetusta toteutetaan nykyisin peruskoulussa ja opettajien persoonalla on aina ollut tärkeä rooli opetustyössä.

Helsingissä apukoulu puolestaan toimi Borgin ja Nikkisen mielestä supistettuna kansakouluna, jossa oli korostetusti askartelua ja käsitöitä. Helsingissä noudatettiin pitkälti samoja periaatteita kuin Tampereella. Oululaiset mainitsivat helsinkiläisten opettajien ulkomaille tehtyjen opintomatkojen vaikuttaneen opetustyöhön. Tampereen ja Helsingin apukoulunopettajat olivat sitä mieltä, että lapsi tuli siirtää mahdollisimman aikaisin sopivaan ympäristöön, mikä turvaisi kehityksen. Siirtämisellä voitiin mahdollistaa oppilaille onnistumisen kokemuksia ja opetuksesta tuli mielekkäämpää.³⁰⁸ Tällä opettajat ovat ehkä halunneet korostaa sitä, että apukoulua tarvitsevat oppilaat tulisi siirtää aiemmin tarvitsemaansa opetukseen.

Borg ja Nikkinen olivat kuulleet paljon hyvää Perttulan kasvatuslaitoksesta, joka oli ensimmäinen tylsämielisille tarkoitettu opetuslaitos Suomessa ja jonka perustaja oli oululaissyntyinen opettaja. Itse kouluun pääseminen vaati kahden vuoden läsnäoloa koulussa, joista ensimmäinen vuosi oli lastentarhamainen ja toinen vuosi valmisteli koulunkäyntiä varten. Kehityskykyiset oppilaat siirtyivät sen jälkeen vähitellen

³⁰⁶ Lahtinen 1949, 22; Hautala 1982, 345.

³⁰⁷ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

³⁰⁸ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

varsinaiseen kouluun. Koulussa oli liikkuvat luokat, joita Borg ja Nikkinen olivat myös toivoneet Ouluun. Oppilaita voitiin siirtää taitotasoaan vastaavaan ryhmään eri oppiaineissa. Perttulasta oululaisten mieleen jäi erityisesti se, että oppilaat saivat kokea onnistumista. Useimmat Perttulan opettajat olivat tehneet opintomatkoja ulkomaisiin laitoksiin ja tuoneet sieltä opetustapoja ja -välineitä mukanaan, mikä nosti sen arvoa matkakohteena.³⁰⁹ Borgin ja Nikkisen havainnot liikkuvista luokista ja Perttulan opettajien ulkomaiset vaikutteet ovat mielenkiintoisia havaintoja, koska ne antavat erinomaisen kuvan siitä, miten matkojen kautta saatettiin tehdä kehitysehdostuksia kouluihin.

Vuonna 1931 Viipuriin tehdyn opettajien opintoretken yhteydessä kansakouluntarkastaja Saarensivu ja opettaja Borg olivat vierailleet Viipurin kansakoulun heikkolahjaisten luokalla. Keskustelu vierailun sisällöstä johti ehdotukseen, että seuraavana lukuvuonna Oulun suurimmilla kansakouluilla otettaisiin käyttöön kokeiluluokka. Luokalle otettaisiin oppilaita, joiden lukuaineiden arvosanat olivat alle kuuden, mutta jotka eivät olleet tarpeeksi vajaakykyisiä apukoulua varten.³¹⁰ Tämän perusteella Oulussa oli tavoitteena tarjota apukoulun rinnalla myös muuta erityisopetusta.

Vuonna 1933 kansakouluntarkastaja Saarensivu vieraili muutamassa Ruotsin ja Tanskan apukoulussa ja kasvatuslaitoksessa. Göteborgin apukouluista havainnot keskittyivät pitkälti siihen, että apukoulun oppilaiden lukumäärä oli suhteutettuna sama kuin Oulussa. Tarkastaja oli myös kiinnostunut niin sanotusta ”psykopaattiluokasta”. Tarkastaja oli saanut muissa kouluissa positiivisia kokemuksia tästä luokkajärjestelystä, mutta Göteborgissa negatiivisia.³¹¹ Hän ei kuitenkaan avaa näitä kokemuksia sen tarkemmin. Lukumäärien mainitseminen oli ehkä osoitus apukoulun merkittävydestä Oulussa.

Apukouluihin liittyvän opintomatkailun edistäjänä toimi vuonna 1926 perustettu Suomen apukouluyhdistys, jonka johtokuntaan kuuluivat aikanaan Oulun

³⁰⁹ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

³¹⁰ Heikkolahjaisten lasten luokkia alustavasti suunnittelemaan valitun toimikunnan kokousten ptk. 4.5.1931. § 2. OkkJ Ccg. OKA.

³¹¹ Kansakouluntarkastaja Saarensivun matkakertomus 18.3.1933. OkkT Db:3. OKA.

kansakouluntarkastajina olleet Risto Kuosmanen³¹² ja Aarno Saarensivu. Hautalan mukaan tämä oli osoitus siitä, että Oulussa oltiin erittäin kiinnostuneita apukouluasiasta.³¹³ Yhdistys yritti saada matka-apurahoja apukoulunopettajille, jotta he voisivat osallistua kokouksiin ja kursseille.³¹⁴ Oulussa kuitenkin lähes kaikki apurahahakemukset hylättiin ilman erityistä syytä. On toki mahdollista, että kaupungin apurahoja myönnettiin vain niitä henkilökohtaisesti hakeneille opettajille, eikä järjestöille. Yhdistyksen keskeinen vaikutuskeino olivat erilaiset kurssit, kuten esimerkiksi vuonna 1935 järjestetty kurssi, jonka aikana oli tarkoitus käydä läpi älykkyyskokeiden tekoa. Hautalan mukaan älykkyystutkimuksia oli kuitenkin alettu toteuttaa Oulussa jo vuonna 1931.³¹⁵ Samanlaisia kursseja järjestettiin myöhemminkin ja apukouluyhdistys tiedusteli osallistumisista ja kertoi kirjeissä kurssien sisällöistä. Oululaiset eivät osallistuneet aktiivisesti näille kursseille tai se ei ainakaan tule esiin lähdeaineistoista.

Apukouluyhdistys pyrki saamaan suomalaisia opettajia myös kansainvälisiin kokouksiin, kuten vuonna 1937 Sigtunaan.³¹⁶ Oulusta kokoukseen lähti Tyyne Nikkinen ja toinen opettaja, jonka nimeä ei ole mainittu. Nikkisen matkakertomuksen keskeisin huomio oli se, että Oulussa oppilaiden siirtäminen kansakoulusta apukouluun ja opetussuunnitelmat noudattivat samoja periaatteita, kuin kokouksessa esitetty ruotsalainen mietintö. Mietinnön ehdotus kahdeksanvuotisesta koulusta kiinnosti oululaisia, sillä Oulussa kaikki oppilaat eivät saaneet suoritettua kansakoulukurssia edes supistettuna. Nikkinen kertoi, että Ruotsissa apukoulujen älykkyystaso oli korkeampi kuin Suomessa, koska kaikista heikkotasoisimmille lapsille oli omat laitoksensa. Tämä jaottelu helpotti koulutyötä ja tuotti parempia oppimistuloksia. Tukholmassa ja Oulussa oli myös suurin piirtein saman verran apukouluoppilaita suhteessa koko oppilasmäärään, joten Oulun apukoulussa ei ollut ainakaan hänen mukaansa liikaa oppilaita. Tämä havainto on samanlainen, kuin Göteborgista vuodelta 1933. Retket Uppsalan Riekombergin tylsämielisten lasten laitokseen ja Tukholmassa olleeseen heikkolahjaisten tyttöjen päiväkouluun olivat Nikkisen mielestä erityisen mielenkiintoisia. Nikkisen mukaan Pohjoismaissa ymmärrettiin apukoulujen tärkeys ja

³¹² Kuosmanen toimi Oulun kansakouluntarkastajana vuosina 1922–1930.

³¹³ Hautala 1982, 345.

³¹⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 12.4.1934 § 38. Liite 45. OkkJ Ca:22. OKA.

³¹⁵ Suomen apukouluyhdistyksen tiedustelu 16.2.1935. OkkJ Ea:3. OKA; Hautala 1982, 345.

³¹⁶ Suomen apukouluyhdistyksen kirje 12.4.1937. OkkJ Ea:3. OKA.

se, että myös kehityksestä viivästyneille lapsille tuli antaa mahdollisuus koulutukseen ja elämään. Nikkisen mielestä Ruotsissa oltiin todella paljon edellä Suomea esimerkiksi apukoulun käyneiden jatko-opetuksessa.³¹⁷ Näin todennäköisesti on ollut, sillä monessa kertomuksessa ja tutkimuksessa korostetaan Ruotsin edelläkävijyyttä. Samanlaisesta kehityksestä Oulussa oppilaiden siirto apukouluun. Oululaisia kiinnosti myös pidempi oppivelvollisuus ja korkeampi älykkyystaso. Nämä heijastavat sitä, että Oulun apukoulussa saattoi olla oppilaita, jotka eivät olisi kuuluneet sinne, vaan vielä erilaiseen opetukseen.

Toisen opettajan matkakertomus puolestaan keskittyi huomattavasti enemmän kokouksen yleiseen puoleen. Opettaja kertoi paljon asumismuodoista ja ruokailuista, missä oululaiset olivat tekemisissä ulkomaalaisten kanssa. Opettaja mainitsi myös muutaman häntä kiinnostaneen esitelmän. Nikkisen tavoin myös tämä opettaja oli havainnut, että ulkomailla oli pyritty estämään heikkolahjaisten lasten syrjäytyminen. Jokaiselle ihmiselle oli löydettävä sopiva työ, jonka kautta hän olisi yhteiskuntaan sopiva.³¹⁸ Todennäköisesti näistä kahdesta kertomuksesta Nikkisen kertomus oli sisällöltään hyödyllisempi apukoulun kehittämisessä. Oulun apukoulut noudattivat pitkälti samaa kaavaa kuin Pohjoismaiden apukoulut. Oulussa oltiin jäljessä lähinnä oppilaiden jatko-opetuksen suhteen.

Oulussa jatkokoulun toteuttaminen oli vaikeaa, koska esimerkiksi Hautalan mukaan oppilaat eivät halunneet käydä koulua. Alkuvaiheessa opettajilla ei myöskään ollut varmuutta opetuksen sisällöstä ja koulun päämäärästä. Oulussa kansakoulujen jatko-opetus alkoi tytöille vuonna 1916 ja pojille vuonna 1920. Merkittävä tekijä jatko-opetuksen perustamiselle oli se, ettei kansakoulun tietomäärä enää riittänyt yhteiskunnan kysyntään. Jatkokouluun haluttiin Oulussa aineenopetusta, minkä vuoksi kouluun piti palkata aineenopettajia. Kaupunki kiinnitti kuitenkin suhteellisen vähän huomiota jatkokoulun kehittämiseen, koska koulun ylläpito oli vapaaehtoista. Vasta oppivelvollisuuslain siirtymäajan umpeutuessa vuonna 1931 oli pakko ryhtyä ylläpitämään kaksivuotista jatkokoulua.³¹⁹ Jatkokoulujen opetus oli käytännölliseen elämään valmistavaa. Erilaisia linjoja koulussa olivat esimerkiksi puutyö-, käsityö- ja

³¹⁷ Tyyne Nikkisen matkakertomus syksyllä 1937. Okk Ea:5. OKA.

³¹⁸ Nimetön matkakertomus syksyllä 1937. Okk Ea:5. OKA.

³¹⁹ Huttunen 1974b, 276; Hautala 1976, 532; Hautala 1982, 342-343.

kotitalouslinja. Helsingissä oli perustettu jatkoluokka vuonna 1882, ulkomaisia vaikutteita hyödyntäen, jota muut kaupungit seurasivat.³²⁰ Jatko-opetusta kehitettiin Helsingissä kunnolla 1890-luvun lopulla, sillä jatkokoulutuksen uskottiin parantavan työväestön asemaa. Jatkokoulutus painottui iltakouluihin, jotka olivat tarkoitettu työssä käyville oppilaille.³²¹ Oululaiset opettajat tekivät opintomatkoja muun muassa Helsinkiin selvittääkseen toimivia menetelmiä ja tuodakseen niitä Ouluun.

Ensimmäiset opintomatkat jatkokouluja ja -luokkia varten tehtiin vasta vuonna 1921. Matkalla opettaja Hilja Taimi havaitsi, että Helsingin jatkoluokilla tuntijako ja opetussuunnitelmaa noudattivat suunnilleen samaa kaavaa kuin Oulussa. Tampereella Taimi havaitsi, että jatkokoulu toimi kansakoulun läpikäyneiden nuorten henkilökohtaisten tarpeiden mukaisesti. Oppilaille annettiin opetusta yleissivistyksessä ja elämäntaidoissa sekä erityisesti aineissa, joissa he menestyivät hyvin.³²² Myös Hanna Hieta havaitsi Tampereen jatko-opetuksen olevan erityisen hyvällä mallilla. Tampereella jatko-opetuksessa oppilaiden yksilöllisyys pääsi paremmin oikeuksiinsa. Hieta näki arvokkaaksi sen, että lapsi sai harjoittaa käytännöllistä työtä, johon opinnot antoivat tukea. Hieta meni kommenteissaan jopa niin pitkälle, että näki tavallisten koulujen olevan lauman, ei yksilöiden, kehittämistä varten.³²³ Hieta on voinut pyrkiä kommentillaan ajamaan jatko-opetuksen lisäämistä Oulussa. Kommentilla on voitu myös pyrkiä saamaan yksilöllisempää opetusta tavallisiin kansakouluihin ja toimimaan siten ohjeena muille opettajille.

Oululaiset opettajat tekivät paljon erityisopetukseen ja jatko-opetukseen liittyviä havaintoja matkoillaan. Etenkin apukoulujen opettajien matkakertomukset olivat kattavia ja tarjosivat paljon uusia ideoita koululaitokselle. Muun muassa Anna Vapaasalon matkakertomusta käytettiin apukoulun järjestämisen pohjana. Oulun apukoulu oli joillakin osa-alueilla Suomen kärkeä ja jopa Pohjoismaiden tasolla, vaikka kehitettäväkin löytyi. Jatko-opetukseen liittyvät havainnot korostivat erityisesti oppilaiden yksilöllisyyden tukemista. Tätä onkin voitu hyödyntää myös tavallisissa kansakouluissa. Monet matkakertomusten esittämät havainnot opetusmetodeista ovat lähellä nykyisin käytettäviä menetelmiä.

³²⁰ Somerkivi 1985, 27; Ahonen 1992, 35.

³²¹ Ahonen 1992, 7-12; Niemi 1992, 129-132.

³²² Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

³²³ Hanna Hiedan matkakertomus 12.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

2.3. Oulussa tavoitteena saada parempia koulutiloja ja opetustarvikkeita

Todella monissa oululaisten matkakertomuksissa kiinnitettiin huomiota muiden kaupunkien koulurakennuksiin, luokkatiloihin ja opetustarvikkeisiin. Oululaisten opettajien koulurakennuksiin liittyvien havaintojen taustalla oli Oulun kansakoulutilojen heikko kunto. Toisaalta myös valtakunnallisella tasolla tehdyissä mietinnöissä todettiin opetustilojen ja -välineiden puutteellisuuden haittaavan etenkin käytännöllistä opetusta. Nämä havainnot ovat vahvasti sidoksissa koulutuksen taloudelliseen puoleen.³²⁴

Oulussa kansakoululaitos aloitti toimintansa Kajaanintullin ja Heinätorin kouluissa. Kajaanintullin koulussa oli aluksi kolme luokkahuonetta ja vuonna 1873 alettiin rakentaa lisärakennuksia. Vuonna 1897 valmistuneessa lisärakennuksessa oli neljä luokkahuonetta, voimistelusalit ja opettajainhuone. Heinätorin koululla oli kaksi luokkahuonetta ja vuosina 1874–1876 tontille rakennettiin päärakennus, joka oli aikansa parhaimpia koulutaloja koko Suomessa. Koulussa oli viisi luokkaa, voimistelusalit, käsityöhuone ja viisi opettajan asuinhuoneistoa, jotka muutettiin myöhemmin luokkahuoneiksi.³²⁵

Ulkomailta saadut vaikutteet, jotka levisivät ensiksi Suomen suurimpiin kaupunkeihin, saivat opettajat vaatimaan uudistuksia kouluihinsa. Keskeisenä ongelmana oli oppilasmäärän kasvusta johtunut opetustilojen vähyys. Oppilasmäärän kasvaessa Oulussa jouduttiin turvautumaan vuokratiloihin. Koiviston mukaan myös Tampereella koulut toimivat usein vuokrahuoneistoissa. Vallan mukaan kansakoulut rakennettiin usein alueelle, joka ei kelvannut muuhun käyttöön. Rakentamisen hoiti usein myös edullisin tekijä, mikä näkyi työn laadussa. Tästä seurasi, että koulut olivat alusta alkaen puutteellisia ja huonosti rakennettuja. Suomessa oli yleisesti kielteinen asenne kansakoulujen lisärakentamiseen.³²⁶ Koulut olivat huonon sisäilman takia oppilaille ja opettajille terveysriski. Tilannetta pyrittiin parantamaan Oulussa vuonna 1905 ehdotuksella, että luokkien lattioihin siveltäisiin öljyä, joka poistaisi pölyn. Ehdotus oli

³²⁴ Hovi et al. 1989, 98.

³²⁵ Lahtinen 1949, 27-28; Valta 1998, 40-41.

³²⁶ Lahtinen 1949, 28; Valta 1998, 40-42; Koivisto 2009, 36.

kuitenkin toteuttamatta vielä seuraavana vuonna.³²⁷ Koulurakennusten kunto oli vuosina 1875–1939 suurin ongelma Oulun kansakoululaitoksessa. Suomen kouluhallitus antoi Oulun kaupungille jopa uhkasakon, mikä pakotti kaupunkia kunnostamaan koulutaloja.³²⁸

Oululaisten matkakertomuksissa korostuu erityisesti ihailu Helsingin kansakouluja kohtaan. Vuonna 1913 Lilli Holmströmiin³²⁹ ja Lyydia Mannermaan teki vaikutuksen Kallion ja Tehtaankadun kansakoulujen tilojen tarpeenmukaisuus. Holmströmin ja Mannermaan mielestä muiden kaupunkien kansakoulut toimivat erittäin hyvissä oloissa ja puutteellisuuksia ei näkynyt.³³⁰ Niemen mukaan Helsingissä koulutaloihin alettiin kiinnittää huomiota 1900-luvun alussa. Syynä oli, että pääkaupungin tuli olla paikka, jossa ulkopaikkakuntalaiset voisivat tutustua kaikista moderneimpiin koulutiloihin.³³¹ Tämä näkyi selkeästi oululaisten matkakertomuksia tarkasteltaessa.

Syksyllä 1921 Lyydi Mannermaa vieraili uudelleen Helsingissä, jossa häneen oli tehnyt vaikutuksen Punavuoren vastavalmistuneen kansakoulun opettajahuoneet ja Tehtaankadun opetusvälineet. Tehtaankadulla oli käytössä 50 taikalyhtykuvaa, luokkien katoissa oli kartat ja luokissa oli suuret taulut, joiden ansiosta useampi lapsi pystyi tekemään töitä yhtä aikaa.³³² Hilja Taimen matkakertomus vuodelta 1921 korosti myös Helsingin koulurakennusten ensiluokkaisuutta. Oulun kansakouluja kuvailtiin ahtaiksi ja pimeiksi, kun taas Helsingin tiloja avariksi ja valoisiksi, joissa luokkahuoneiden seinät olivat iloisen värisiä ja niillä oli tauluja. Luokkien pulpetit olivat uusia ja lattia oli peitetty korkkimatolla. Helsingissä käytettiin opetuksessa lukukonetta, jollainen oli Taimen mielestä tärkeää hankkia myös Ouluun.³³³ Taimen ehdottama lukukone hankittiin Ouluun, sillä vuonna 1926 tehdyssä matkakertomuksessa mainitaan Perttulan kasvatustaloksessa käytettävän samanlaista konetta kuin Oulussa.³³⁴ Tämä on erinomainen esimerkki siitä, miten matkakertomusten kautta voitiin kehittää kouluoloja.

³²⁷ Opettajakokousten ptk. 18.11.1905 § 2. OkkJ Cb:1. OKA; Opettajakokousten ptk. 1.11.1906. § 4. OkkJ Cb:1. OKA; Niemi 1992, 120-121; Valta 1998, 61.

³²⁸ Huttunen 1974b, 275; Hautala 1982, 338; Valta 1998, 106.

³²⁹ Holmström teki opintomatkoja vuosina 1902–1913. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

³³⁰ Lilli Holmströmin ja Lyydi Mannermaan matkakertomus 12.11.1913 § 137. OkkJ Uf:1. OKA.

³³¹ Niemi 1992, 158-159.

³³² Lyydi Mannermaan matkakertomus 16.11.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

³³³ Hilja Taimen matkakertomus 10.5.1921. OkkJ Uf:1. OKA.

³³⁴ Aina Borgin ja Tyyne Nikkisen matkakertomus 8.5.1926. Okk Ea:5. OKA.

Suurimman viittauksen Oulun uuden koulutalon hankkimisesta teki vuonna 1927 Hanna Palo, joka matkakertomuksessaan sanoi, että: “Ouluunkin tarvittaisiin tällainen”, viitaten ajanmukaiseen kansakoulutaloon.³³⁵ Samaa sanoivat myös Aili Paasikangas ja Hilja Pohjola, jotka korostivat uuden koulurakennuksen tarvetta. Erityisesti Helsingissä sijainnut massiivinen Aleksis Kiven koulu olivat oululaisten ihailun kohteena. Aleksis Kiven koulun innoittajana oli todennäköisesti Euroopan suurkaupunkien koulutalot. Tavallisten luokkien lisäksi koulussa oli erikoisluokkia ja kokoelmahuoneita, kuten esimerkiksi oma laboratorio kemian opetusta varten.³³⁶

Aina Mattilan vuonna 1930 laatimassa matkakertomuksessa jatkettiin opettajien näkemyksiä Oulun koulurakennusten ja -välineiden puutteellisuudesta. Mattilan mielestä tamperelaiset ja helsinkiläiset opettajat olivat iloisia ja tyytyväisiä, kun saivat tehdä töitä ilman puutteellisuuksia. Matkalta tehtyjen havaintojen perusteella Tampereella otettiin mallia Helsingin kansakouluista, koska niiden opetusmenetelmät, -suunnitelmat ja -välineet sekä oppikirjat olivat samoja. Eeva Lylyn mukaan Tampereella oli myös ymmärretty panostaa kansakouluihin 30 vuotta sitten enemmän kuin Oulussa nykyisin.³³⁷ Vuonna 1935 Ouluun valmistui keskuskansakoulutalo, jonka rakentamiseksi varten oli asetettu komitea jo vuonna 1915. Vuonna 1932 perustettiin lautakunta selvittämään koulutalon rakentamista, joten ripeästä toiminnasta ei voida puhua.³³⁸ Keskuskansakoulun uskottiin helpottavan tilaontausta, mutta Oulun väkiluvun kasvaessa, kasvoi myös oppilasmäärä.³³⁹ Keskuskoululla jouduttiin turvautumaan vuoro-opetukseen, eli osa oppilaista kävi koulua aamuisin ja osa iltaisin.³⁴⁰ Oulun kansakoulujen tilannetta heikensi entisestään se, että lokakuussa 1939 puolustusvoimien käyttöön oton takia vain Hietasaaren kansakoulu jäi opetuskäyttöön. Lopulta koko Oulun kansakoulu jouduttiin sulkemaan talvisodan vuoksi 4.12.1939–6.5.1940 väliseksi ajaksi.³⁴¹

³³⁵ Hanna Palon matkakertomus 11.5.1927. Liite no 42 § 74/1927. OkkJ Uf:1. OKA.

³³⁶ Niemi 1992, 156; Syväoja 2004, 78.

³³⁷ Johtokunnan kokousten ptk. 6.3.1930 § 42. Aina Mattilan matkakertomus. OkkJ Ca:18. OKA; Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

³³⁸ Kansakouluntarkastajan kirje Kouluhallitukselle 6.4.1932. OkkT Db:3. OKA; Lahtinen 1949, 29; Huttunen 1974a, 100; Hautala 1982, 337.

³³⁹ Liite 1. Oulun kaupungin kansakoulujen oppilas- ja opettajamäärät vuosina 1874–1940.

³⁴⁰ Hautala 1982, 340; Valta 1998, 106.

³⁴¹ Valta 1998, 106-107.

Vuonna 1915 Kaarlo Roine teki matkan Helsingin kansakouluihin, joiden opetusvälineitä hän piti Suomen parhaimpina. Jokaisella kansakoululla oli kone, jolla voitiin esittää varjokuvia. Roinetta kiinnosti erityisesti Helsingin koulujen virallisuus. Opettajien piti täyttää erilaisia kaavakkeita saadakseen esimerkiksi opetuskuvia lainaan. Roine oli tehnyt ehdotuksen, että Oulussakin hyödynnettäisiin kaavakkeita, jos esimerkiksi oppilas jää luvatta koulusta pois.³⁴² Roineen kertomus oli sisältänyt ehdotuksen taikalyhty-koneen³⁴³ ja siihen soveltuvien kuvien hankkimisesta Ouluun.³⁴⁴ Turun kansakouluissa opetusvälineet olivat uudempia, mutta Oulun Heinätorin kansakoululla oli paremmat opetusvälineet luonnontieteessä kuin Turussa.³⁴⁵ Roine on maininnoillaan toivonut parempia opetusvälineitä, mutta on myös korostanut Oulun hyviä puolia. Oulun positiivisten puolien korostaminen on voinut olla Roineen käyttämä tehokeino saada esimerkiksi parempia opetusvälineitä kouluihin. Vuonna 1922 Mannermaan pitämän esitelmän innoittamana opettajakunta päätti keskustella opetusvälinehankinnoista.³⁴⁶ Mannermaa jätti opettajakunnan keskustelun pohjalta esityksen, että kouluille hankittaisiin uusia tauluja sekä voimistelu- ja muita opetusvälineitä, kuten esimerkiksi pitkiä liitutauluja nuottiviivoilla, hernepusseja leikkeihin ja opetustauluja.³⁴⁷

Turussa oululaiset vierailivat vuonna 1913 Kerttulin uudella koulutalolla, jonka kylpytilat olivat oululaisten mukaan tukholmalaisten koulujen tasolla. Vertailu Tukholmaan korostaa sitä, että Ruotsin kouluoloja pidettiin Suomen oloja parempina. Vuonna 1915 tehdyssä matkakertomuksessa turkulaiset opettajat pitivät koulukylpylöitä turhina, koska niiden käyttötarkoitus ei vastannut niistä aiheutuneita kuluja. Vuonna 1930 Turun koulukylpylät nähtiin jälleen kadehdittavana aiheena.³⁴⁸ Ouluun oli suunnitteilla koulukylpylä 1910-luvulla ja siksi niistä haettiin tietoa. Turkulaisten vaihtuva mielipide on mahdollisesti vaikuttanut Oulun hankintaan. Vuoden 1930 havainnot viittaavat siihen, ettei kylpylöitä hankittu tai että niitä ei ylläpidetty kunnolla.

³⁴² Kaarlo Roineen matkakertomus 28.9.1915 § 140. OkkJ Uf:1. OKA.

³⁴³ Eräänlainen diaprojektorin esiaste.

³⁴⁴ Johtokunnan kokousten ptk. 28.9.1915 § 140. OkkJ Ca:4. OKA.

³⁴⁵ Kaarlo Roineen matkakertomus 28.9.1915 § 140. OkkJ Uf:1. OKA.

³⁴⁶ Opettajakokouksen ptk. 2.2.1922. § 7. OkkJ Cb:2. OKA.

³⁴⁷ Opettajakokouksen ptk. 25.2.1922. § 3. OkkJ Cb:2. OKA; Opettajakokouksen ptk. 15.5.1922. § 5. OkkJ Cb:2. OKA.

³⁴⁸ Lilli Holmströmin ja Lyydi Mannermaan matkakertomus 12.11.1913 § 137. OkkJ Uf:1. OKA; Kaarlo Roineen matkakertomus 28.9.1915 § 140. OkkJ Uf:1. OKA; Eeva Lylyn matkakertomus 10.12.1930. OkkJ Uf:1. OKA.

Kansakouluntarkastaja Saarensivu tutustui vuonna 1933 Helsingborgin vapaa koulu - järjestelmään ja kansakoulujen kouluoloihin. Helsingborgin vapaa koulu -järjestelmä perustui ulkomailta saatuihin vaikutuksiin sekä koulun omiin kokemuksiin. Ilmeisesti koulumuoto oli onnistunut hyvin, sillä koulussa oltiin opetuksessa pidemmällä kuin tavallisissa kouluissa. Kööpenhaminassa vapaa koulujen kuluja oli pienennetty muun muassa korvaamalla pulpetit pitkillä pöydillä.³⁴⁹ Kertomuksen pohjalta tehdyn esityksen jälkeen kansakouluntarkastajalle annettiin lupa järjestää kahden alaluokan opetus vapaa koulun suunnitelman mukaisesti.³⁵⁰ Kustannuksiin viittaaminen toimi jälleen tehokeinona. Ruotsiin ja Tanskaan verrattuna Oulussa oltiin liian vähäisen rahoituksen vuoksi jäljessä koulu- ja luokkakirjastoista, Ruotsissa käytettiin radiota ja gramofonia opetusvälineinä ja Kööpenhaminassa puolestaan oltiin välttytty parakkien mallisilta kouluilta rakentamalla kaksi- tai kolmikerroksisia rakennuksia.³⁵¹ Ulkomaiset havainnot todentavat pitkälti sitä, että Oulussa oltiin jäljessä kansainvälistä kehitystä, mutta tavoitteena oli parantaa kouluoloja ja ottaa mallia muualta.

Helsingin Aleksis Kiven koululla oli myös vapaa luokka, johon Aino Keskitalo³⁵² tutustui vuonna 1938. Siellä oppilaat saivat liikkua rajattomasti luokkatilassa ja opetus oli pääasiallisesti ryhmä- ja yksilöopetusta, välillä perinteistä luokkaopetusta hyödyntäen. Opetusmetodia muokattiin sen mukaisesti, mikä metodi toi parhaimman oppimistuloksen. Keskitalo sai luokasta levottoman vaikutelman verratessaan sitä normaaliluokkiin. Samoin vapaa luokkaan myöhemmin tutustunut Aina Mattila totesi vuonna 1938 luokan olevan tulevaisuutta, jota vanhojen kasvattajien oli vaikea ymmärtää. Luokan ongelmana oli se, että moni oppilas käytti vapauttaan väärin.³⁵³ Syy, miksi Keskitalo ja Mattila tutustuivat viisi vuotta myöhemmin vapaa luokkiin ei selviä kertomuksista. Ainakin Mattila ymmärsi vapaa luokan mahdollisuudet, mutta samalla myös pohti sen toteuttamista koululaitoksessa.

Oululaisten matkakertomuksissa kiinnitettiin paljon huomiota kohdekaupunkien koulurakennuksiin, luokkatiloihin sekä opetustarvikkeisiin. Oulun kansakoulujen

³⁴⁹ Kansakouluntarkastajan Aarno Saarensivun matkakertomus 18.3.1933. OkkT Db:3. OKA.

³⁵⁰ Johtokunnan kokousten ptk. 28.9.1933. § 102. OkkJ Ca:21. OKA.

³⁵¹ Kansakouluntarkastajan Aarno Saarensivun matkakertomus 18.3.1933. OkkT Db:3. OKA.

³⁵² Keskitalo teki opintomatkan vain vuonna 1938. Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

³⁵³ Aino Keskitalon matkakertomus 23.4.1938. OkkJ Uf:1. OKA; Aina Mattilan matkakertomus 18.12.1938. OkkJ Uf:1. OKA.

keskeisimpänä ongelmana oli opetustilojen pienuus ja vähyys. Tilanne oli jopa niin paha, että kouluhallitus antoi Oulun kaupungille uhkasakon koulujen kunnosta. Kertomuksissa ihasteltiin muiden kaupunkien koulutilojen avaruutta, valoisuutta ja opetusvälineitä, kun Oulun kansakoulut olivat opettajien mukaan hämäriä ja huonokuntoisia sekä opetusvälineet olivat puutteellisia. Opettajien maininnat tiloista loppuivat, kun Oulun keskuskoulua alettiin rakentaa. Opetusvälineiden kohdalla matkakertomukset sisälsivät useimmiten hankintaehdotuksia, joita myös toteutettiin. Kaikkien toteutettujen hankintojen todentaminen tästä lähdeaineistosta on kuitenkin mahdotonta. Ulkomaiset vaikutteet kohdistuivat erityisesti vapaa luokka -järjestelmän toteuttamiseen ja koulurakennusten ulkomuotoon.

Loppulause

Aiempaa tutkimusta, joka olisi selvittänyt suomalaisten kansakoulunopettajien kotimaista opintomatkaa, ei tiettävästi ole. Oululaiset kansakoulunopettajat tekivät vuosina 1875–1939 yhteensä 415 opintomatkaa Suomessa ja ulkomailla. Eniten matkoja tehtiin erilaisiin kokouksiin, yhteensä 182 kappaletta, kurssimatkoja tehtiin 110 kappaletta ja kuuntelumatkoja 119 kappaletta. Kokousmatkojen lukumäärä oli korkeimmillaan 1890- ja 1900-luvuilla, mutta sen jälkeen lukumäärät alkoivat laskea. Kurssimatkat olivat suosiossa 1890-luvulta aina 1920-luvulle asti. Kurssimatkojen hiipuminen on selitettävissä kansakoulunopettajien koulutuksen parantumisella ja pätevien opettajien ottaessa virat haltuunsa. Tietysti myös kurssimatkat pätevöittivät opettajia ja tekivät siten itsensä turhiksi. Kuntien ja valtion rahallinen tuki siirtyi kurssimatkoista enemmän kuuntelumatkojen tekoon. Kuuntelumatkojen lukumäärä nousi rajusti 1920-luvulla, jolloin tehtiin 78 kuuntelumatkaa. Tähän on todennäköisesti vaikuttanut oppivelvollisuuslaki, joka pakotti Oulun kansakoululaitoksen opettajia tutustumaan kasvatuksen uusimpiin ideoihin ja tätä tukee matkakertomusten sisällöt.

Vuosina 1875–1939 opintomatkoihin lähti varmuudella 136 oululaista opettajaa. Lukumäärä oli kuitenkin todennäköisesti suurempi, sillä esimerkiksi opintoretkien kohdalla ei mainita erikseen jokaista opettajaa. Naisopettajia matkoille lähti 96 ja miesopettajia 34, kuuden opettajan kohdalla en pystynyt varmistamaan sukupuolta. Vuosina 1874–1917 77 opettajaa teki opintomatkan, eli arviolta 70 prosenttia opettajista. Vuosina 1918–1939 matkoja teki 72 opettajaa ja kun opettajien kokonaismäärä kasvoi, matkoja tehtiin prosentuaalisesti vähemmän.

Ensimmäiset opintomatkat Oulusta tehtiin vuonna 1875, jolloin opettajat osallistuivat Suomen kolmanteen kansakoulukokoukseen. Osallistumisen taustalla on todennäköisesti ollut tarve kehittää Oulun kansakouluja ja kokous oli paras vaihtoehto tähän. Kokouksissa nimittäin tapasi muiden kaupunkien opettajia ja niissä oli mahdollista tutustua muiden koulujen uudistuksiin. Ensimmäisenä kuuntelumatkana voidaan pitää Hilma Möllerin vuonna 1887 tekemää matkaa Helsinkiin, missä hän kuunteli luentoja kansa- ja tyttökouluissa. Oululaisten ensimmäisenä ulkomaisena

opintomatkana voidaan pitää osallistumista vuoden 1880 Pohjoismaiseen kansakoulukokoukseen Tukholmassa. Ensimmäinen ulkomaille suuntautunut kuuntelumatka tehtiin puolestaan vuonna 1891 Ruotsin kansakoulujen käsityöseminaareihin ja kansanopistoihin.

Yksi mahdollinen selitys 1890-luvulla lisääntyneelle opintomatkailemalle on piirijakoasetus, joka velvoitti voimakkaammin kuntia järjestämään kansan opetusta. Tuolloin Oulussa noudatettiin myös valtakunnallisia opetussuunnitelmia, jolloin oli todennäköisesti tarvetta hankkia uusinta informaatiota kansakoulujen asioista. 1900-luvulla tapahtui ensimmäinen nousu kuuntelumatkojen määrässä, mutta matka-apurahojen hakijamäärä pysyi alhaisena. Tämä voi selittyä sillä, että Suomessa ei ollut vielä oppivelvollisuutta eikä velvoitetta koulujen ja opettajien kehittämiseen. 1910-luvulla kuuntelumatkat kolminkertaistuivat ja kokousmatkat vähenivät. 1910-luvun vaihteessa opettajille alettiin tarjota entistä parempaa koulutusta, kun järjestettiin jatkokursseja ja kesäyliopiston kursseja. Kurssien ja Suomen kansakoulukokousten analysointi tutkimuksessa oli haastavaa, koska opettajien ei tarvinnut ilmoittaa Oulun kaupungille osallistuessaan niihin, sillä tapahtumat järjestettiin kesäisin. Ensimmäisen maailmansodan vaikutus oululaisten opintomatkailemaan oli vähäinen, sillä matkoja tehtiin muutenkin vain vähän ulkomaille. Sisällissota puolestaan lopetti kokonaan kotimaassa tehdyt opintomatkat ja ainoa maininta opintomatkasta oli aivan loppuvuodesta myönnetty apuraha.

Opintomatkojen lukumäärä pysyi suhteellisen samana 1890-luvulta aina 1930-luvulle saakka eli noin 80:ssä matkassa per vuosikymmen, poikkeuksena 1920-luku, jolloin matkoja tehtiin 106 kappaletta. 1920-luvun nousua voi osittain selittää oppivelvollisuuslain tulo. Laki pakotti kouluja tarkastelemaan omaa opetustaan ja kehittämään sitä. 1930-luvulla opintomatkaileminen hiipui edellisestä vuosikymmenestä. Matkoja tehtiin yhteensä vain 24 kappaletta, joista kolmesta oli kuuntelumatkoja. Syynä voi olla opettajakunnan pätevyyden nouseminen, mutta myös lamakausi ja maailmanpolitiikan kiristyminen vuosikymmenen aikana.

Vuosisatojen vaihteessa tapahtunut liikennevälineiden ja -yhteyksien kehittyminen helpotti matkustamista Suomeen ja ulkomaille. Opintomatkoihin tehtiin Suomen sisäisesti yhteensä 490 kappaletta. Kaikista matkoista 125 suuntautui Helsinkiin. Helsingin

kaupunki tarjosi selkeästi eniten opettajille, sillä siellä oululaiset pystyivät seuraamaan opetusta sekä osallistumaan erilaisiin kokouksiin ja kursseille. Matkoja, joiden kohde ei selviä lähdeaineistoista, oli yhteensä 90. Suuri lukumäärä selittyy lähteiden puutteellisilla tiedoilla, erityisesti opintojen jatkamisen sekä loma- ja jatkokurssien kohdalla. Uskallan olettaa, että näistä 90 matkasta suurin osa on tehty Helsinkiin ja muihin seminaarikaupunkeihin.

Seuraavaksi eniten oululaiset tekivät matkoja Tampereelle, jonne tehtiin yhteensä 49 matkaa. Yllättäen kolmanneksi suosituin matkustuskohde oli Raahe, jonka suosiota selittää vuonna 1926 tehty opettajakunnan opintoretki. Opintoretkiä tehtiin Raahen lisäksi myös Tampereelle, Viipuriin ja Kuopioon. Näiden retkien tarkoitus oli virkistää opettajia, mutta niiden ohjelmassa oli myös tutustumista paikkakuntien kouluihin. Opintoretkien suosiota saattoi lisätä se, että suuremman joukon kanssa myös epäröivät opettajat saattoivat lähteä mukaan. Opintoretken lisäksi oululaiset tekivät vain seitsemän matkaa Raahen, mikä on suhteellisen vähän huomioiden, että Raahessa oli Oulua lähin seminaari. Toinen Oulua lähellä sijainnut seminaari oli Torniossa, jonne tehtiin vain neljä matkaa. On kuitenkin mahdollista, että opettajat ovat tehneet omakustanteisia ja lyhyitä matkoja Raahen ja Tornioon, ja tällöin matkoista ei ole jäänyt merkintöjä arkistoihin.

Seminaarikaupungit Jyväskylä ja Sortavala korostuvat kohteina erityisesti 1800-luvun puolella siellä järjestettyjen koulukokousten kautta. Seminaareissa oululaiset opettajat saivat tietoa kasvatustieteen kansainvälisestä kehityksestä. Suurista kaupungeista Turkuun tehtiin vuosina 1910–1939 yhteensä 24 matkaa. Muita kohteita olivat esimerkiksi Vaasa, Viipuri, Hämeenlinna ja Kuopio, joihin tehtyjen matkojen määrät olivat vähäisiä. Lisäksi oululaiset tekivät yksittäisiä matkoja pienemmille paikkakunnille, jotka valikoituivat kohteiksi erityisen tarjonnan, kuten esimerkiksi koulupuutarhojen takia.

Ulkomaille matkoja tehtiin yhteensä 33 kappaletta ja näistä kaksi tehtiin Budapestiin. Loput matkat tehtiin Pohjoismaihin. Ruotsiin matkoja tehtiin yhteensä 23 kappaletta, joista 15 tehtiin Tukholmaan. Oulussa varattiin useana vuonna matka-apurahaa ulkomaanmatkoja varten, mutta useimmiten ne käytettiin kotimaan matkoihin. Oulusta tehtiin matkoja ulkomaille selkeästi vähemmän kuin suuremmista kaupungeista. Ruotsissa osallistuttiin koulukokouksiin ja käytiin jonkin verran tutustumassa

kouluoloihin. Haaparantaan oululaiset matkustivat vähän, joka voi olla Raahen ja Tornion tavoin selitettävissä sijainnin kautta. Haaparannassa vieraillessaan opettajien ei välttämättä tarvinnut hakea apurahaa tai anoa virkavapaata. Tanskassa ja Norjassa kohteina olivat kansakoulukokoukset, mutta Tanskassa tutustuttiin myös kansakoululaitoksiin. Unkarin matka tehtiin suomalais-ugrilaiseen kulttuurikokoukseen.

Erikoista on, etteivät oululaiset tehneet yhtään opintomatkaa Venäjälle tai Saksaan. Saksa ja sen lähimaat olivat keskeisiä vaikutteiden antajia Suomen kansakoululaitokselle, mikä tekee erikoiseksi matkojen puuttumisen. Saksalaisia vaikutteita saatiin kuitenkin esimerkiksi Jyväskylän seminaarista ja Helsingistä. Oululaiset eivät myöskään tehneet matkoja Venäjälle, mikä saattoi johtua venäläistämistoimista. Sortavalan seminaari joutui erityisesti toimien kynsiin ja oululaiset lopettivatkin sinne matkustamisen kokonaan 1900-luvulle tultaessa. Ylipäätään muiden ulkomaiden vaikutus oululaisiin opettajiin on ollut välillinen. Opettajat vierailivat ja olivat todennäköisesti tekemisissä muissa maissa käyneiden henkilöiden kanssa, mutta heiltä saatujen vaikutteiden todentaminen on vaikeaa.

Oululaisten opettajien matkakertomusten sisällöt olivat pääsääntöisesti tarkoitettu kansakoululaitoksen kehittämiseen. Sisällöt käsittelivät oppiaineita, opetusmenetelmiä, erityis- ja jatko-opetuksen järjestämistä, koulurakennuksia ja opetusvälineitä. Oululaisten matkat vastasivat usein opettajien omia toiveita, ne olivat virkistäviä ja antoivat uusia ideoita työhön. Opintomatkat saattoivatkin tarjota opettajalle paljon enemmän kuin asioita käsittelevät teokset. Matkakertomuksia alettiin kirjoittaa säännöllisesti 1910-luvulla ja opettajia veloitettiin niiden kirjoittamiseen 1920-luvulta lähtien. Lukumäärällisesti arkistoituja kertomuksia oli todella vähän matkoihin nähden. Matkakertomusten sijaan opettajat saattoivat pitää opettajakunnan ja johtokunnan kokouksissa esitelmiä matkoistaan ja niillä tekemistään havainnoista. Oppiaineisiin liittyen erityisesti havainnot taitoaineista ovat pääosassa. Taitoaineita käsittelevien kertomusten määrä selittyy sillä, että kouluja pidettiin liian akateemisina ja kouluihin haluttiin enemmän käytännön työtä. Kaikkia taitoaineita ja niistä tehtyjä havainnoita yhdistää pyrkimys käytännön hyötyyn. Lukuaineiden kohdalla korostuu erityisesti havainno-opetukseen liittyvät havainnot.

Oululaisilla opettajilla oli selkeää kiinnostusta koulupuutarhatoimintaa kohtaan, mistä kertovat matkoilta tehdyt matkakertomukset. On havaittavissa, että Oulu oli valtakunnan kärkijoukossa koulupuutarhojen suhteen. 1920-luvulla toiminta lisääntyi ja se oli aktiivisempaa kuin suurimmissa kaupungeissa. Havainnot piirustuksen opetuksessa painottuivat aineen käyttämiseen muiden oppiaineiden apuna. Oulussa kansakoulun liikuntaan alettiin kiinnittää huomiota vuonna 1917. Kesällä 1917 pidettyjen leikki-iltojen myötä Ouluun pyrittiin saamaan parempia liikuntavälineitä ja samaa jatkettiin myöhemmin tehdyillä kertomuksilla. Käsitöihin liittyneet havainnot painottuivat lähinnä muiden kaupunkien parempiin työvälineisiin. 1910-luvulla Oulussa oltiin veistonopetuksessa muita kaupunkeja jäljessä, mutta 1930-luvulle tultaessa opetus oli suurimpien kaupunkien tasolla. Musiikin opetuksessa havainnot keskittyivät soittimien hankintaehdotuksiin ja laulamisen opetusmetodeihin.

Lukuaineista tehdyt havainnot ovat vähäisemmässä roolissa kuin taitoaineiden. Eniten havaintoja tehtiin lukemisen ja kirjoittamisen opetuksen kohdalla, johon liittyvät havainnot keskittyvät erityisesti opetuksen toteuttamiseen ja oppiaineen tekemiseen mielenkiintoiseksi. 1930-luvulle tultaessa lukemisen ja kirjoittamisen opetus oli Oulussa samanlaista kuin Helsingissä ja Tampereella, vaikka lukutaito oli Oulussa heikompi. Oulussa toteutettiin selkeästi opetuksessa muun Suomen tasoa. Lukuaineista pyrittiin tekemään havainto-opin kautta mahdollisimman mielenkiintoisia oppilaille sekä niissä pyrittiin käyttämään käytännön elämää hyödyttäviä esimerkkejä ja työtapoja. Aiheita käsiteltiin usein aiemmin opitun tai oppilaita kiinnostavien asioiden kautta. Esimerkiksi historiassa lähdettiin liikkeelle oppilaiden omasta historiasta ja oppikirjoissa seurattiin yhtä tarinaa, luonnontieteissä puolestaan tehtiin tieteellisiä kokeita. Laskennossa Oulussa noudatettiin 1920-luvulta lähtien pitkälti samoja opetusmetodeja ja kursseja kuin muualla Suomessa. Opetusvälineissä Oulu oli kuitenkin jäljessä suurimpia kaupunkeja, mikä toistui kaikissa oppiaineissa.

Oulussa oltiin opettajien kommenttien perusteella hieman jäljessä suurimpia kaupunkeja opetuksen järjestämisessä, mutta pyrkimyksenä oli noudattaa samoja opetustapoja. Opettajien matkakohteina olivat toisaalta todennäköisesti Suomen huippukoulut, joten olot ovat voineet vaikuttaa korostetusti paremmilta. Opettajilla oli myös omat motiivinsa mainita matkakertomuksissa juuri tiettyjä kehityskohteita, kuten

opetusvälineitä. Todennäköisesti jatkuvilla hankintaehdotuksilla pyrittiin takaamaan edes muutama uusi opetusväline omalle koululle.

Oulun kansakoululaitos oli kiinnostunut kehittämään opetusmetodeja ja tästä kertoo vuonna 1919 perustettu kokeiluluokka, jossa käytetyt opetustavat tulivat käyttöön oppivelvollisuuslain myötä kansakouluissa. 1920-luvulta lähtien matkakertomuksissa todettiin useasti Oulun opetussuunnitelmien ja -menetelmien olevan samoja kuin muissa kaupungeissa, vaikka pieniä eroja löytyi myös myöhemmin. Ulkomaihin verrattuna Oulussa oltiin kuitenkin jäljessä. Monet 1920-luvun havainnot ovat nykyisinkin arkipäivää peruskoulussa, kuten esimerkiksi liikkuva tunti, jossa oppilaat opiskelevat itselleen haastavia aineita. Muualla Suomessa ymmärrettiin oululaisia paremmin oppilaiden yksilöllisyyden korostaminen ja opettajan persoonan vaikutus työhön.

Erityisopetuksessa oululaisten kommentit keskittyvät erityisesti apukoulun järjestämiseen, mutta kertomuksissa on muutamia mainintoja myös jatko-opetuksen järjestämisestä. Jatko-opetuksen kohdalla oululaiset opettajat korostivat matkakertomuksissaan erityisesti oppilaiden yksilöllistä ohjausta. Etenkin Tampereen jatkokoulu oli oululaisten mielestä toimiva. Jatko-opetukseen liittyvien havaintojen tavoitteena on voinut olla yksilöllisemmän opetuksen saaminen myös tavallisiin kansakouluihin. Ulkomaisia vaikutteita erityisopetukseen saatiin vieraillemalla Helsingissä ja Tampereella. Oulussa oltiin kokeiltu jo vuonna 1896 eräänlaista apukoulun esiastetta, mutta se oli epäonnistunut. Tanskassa vuonna 1905 oululaiset seurasivat esitelmää heikkokikyisten lasten sijoittamisesta erillisiin kouluihin, mikä helpotti opettajien työtä tavallisissa kouluissa. Oulussa yritettiin perustaa apukoulu tuloksetta vuosina 1907 ja 1912. Lokakuussa 1918 kansakouluntarkastaja ehdotti apurahan myöntämistä opettajalle, joka tutustuisi muiden kaupunkien apukouluihin. Matkalle lähti Anna Vapaasalo, jonka esitelmän ja matkakertomuksen myötä apukoulu aloitti toimintansa Oulussa lokakuussa 1920, mikä oli suhteellisen myöhään muihin kaupunkeihin verrattuna.

Apukoulussa opetus oli käytännönläheistä ja siellä toteutettiin monialaista opetusta, mikä helpotti heikkolahjaisten oppimista. Perttulan kasvatuslaitoksessa toteutetut liikkuvat luokat, joissa oppilaat järjestettiin taitotasoaan vastaaviin ryhmiin, kiinnostivat erityisesti oululaisia. Oululaisten mielestä apukoulunopettajien työssä korostui

innokkuus työhön ja opetettaviin aineisiin. Oululaiset opettajat mainitsivat, että muiden paikkakuntien opettajien ulkomaiset opintomatkat olivat vaikuttaneet paikallisten opettajien työhön. Oululaiset pääsivät itse ulkomaille vuonna 1937 osallistuessaan Sigtunassa järjestettyyn apukoulukokoukseen. Kokousmatkan havaintona oli, että etenkin Ruotsissa oltiin Suomea edellä apukoulun käyneiden jatko-opetuksessa. Tavallinen apukoulu puolestaan toimi suhteellisen samalla tavalla kuin muualla Suomessa ja Pohjoismaissa. Monia apukoulun opetusmenetelmiä otettiin myöhemmin käyttöön myös tavallisissa kansakouluissa. Apukoulujen opetusmenetelmissä oli myös paljon samankaltaisuutta nykyisin käytettävien menetelmien kanssa.

Opettajien koulutiloihin ja opetusvälineisiin liittyvät havainnot korostavat lähinnä Oulun kansakoulujen puutteita. Oulun kansakoulurakennukset olivat oppilaille ja opettajille terveysriski ja Oulun kaupunki sai kouluhallituksella uhkasakon huonokuntoisista koulutaloistaan. Oulun kansakoulujen tiloja kuvailtiin useissa kertomuksissa ahtaiksi, pimeiksi ja epäkäytännöllisiksi. Helsingin koulujen tiloja puolestaan kuvailtiin avariksi ja valoisiksi, luokkatilojen seiniä koristivat iloiset värit ja taulut eikä opetusvälineissä ollut puutteita. Vasta vuonna 1935 valmistunut keskuskansakoulu lopetti opettajien maininnat uusien opetustilojen rakentamisesta. Opetusvälineiden kohdalla oululaiset pyrkivät saamaan Ouluun uusimpia tarvikkeita, joita myös todistettavasti hankittiin kouluille. Luultavasti erilaista lähdemateriaalia käytettäessä olisi useampikin hankintoja noussut esiin. Ulkomaihin verrattuna Oulussa oltiin rahoituksen vuoksi auttamattomasti jäljessä ainakin Ruotsin ja Tanskan koulutiloja ja -välineitä. Koulutiloihin liittyy myös Oulussa kokeiltu vapaa koulu - järjestelmä, jossa oppilaat saivat liikkua luokkatiloissa vapaasti. Havaintoja tästä järjestelmästä tehtiin Helsingissä ja Pohjoismaissa. Opetus koostui ryhmä- ja yksilöopetuksesta ja opetusmetodeja muokattiin sen mukaisesti, mikä toi parhaan oppimistuloksen.

Jatkotutkimuksena voisi mahdollisesti tutkia, tehtiinkö Ouluun opintomatkoja muualta Suomesta. Toki käyttämäni aineisto antaa yksisuuntaisen kuvan siitä, että Oulu olisi pelkästään ottanut vaikutteita, eikä antanut niitä. Käyttämäni lähdeaineiston luonteen vuoksi siitä korostuu Oulun omat kehittämistarpeet ja muiden kaupunkien ihailu. Oulussa oltiin etenkin erityisopetuksen kehittämisessä ja koulupuutarhatoiminnassa jopa suurimpia kaupunkeja edellä, joten vaikutteiden antaminen on ollut mahdollista. Lisäksi

Oulun sijainnin ja koon vuoksi olisikin odotettavissa, että Ouluun tehtiin matkoja lähiseudulta. Toinen mahdollinen aihe olisi tarkastella seminaarikaupunkien, kuten Raahen ja Tornion, tai minkä tahansa alueen kansakoulun opettajien opintomatkailua ja vertailla sitä Ouluun. Tietysti voisi tarkastella myös oululaisten oppikoulunopettajien tai Oulunsuun alueen opettajien tekemiä opintomatkoja. Mielenkiintoista olisi esimerkiksi tutkia, käytiinkö muista kaupungeista Oulua enemmän ulkomailla.

Neljäntenä aiheena voisi hyödyntää lähteinä esimerkiksi kaupunginvaltuuston pöytäkirjoja, joista voisi saada tarkempaa tietoa siitä, mitä hankintoja kouluihin toteutettiin opintomatkojen myötä. Opettajien saamien vaikutteiden toteutumista voisi mahdollisesti tutkia opettajien henkilökohtaisista materiaaleista, kuten päiväkirjoista, kirjeistä tai opetussuunnitelmista. Ehdottomasti myös oppiaineiden kehitys Oulun kaupungin kansakouluissa voisi olla kiinnostava jatkotutkimusaihe.

Lähdeaineistoa kerätessäni törmäsin ongelmaan, ettei Suomen yleisistä kansakoulukokouksista ole tehty lainkaan kattavaa tutkimusta. Pöytäkirjoista voisi tutkia esimerkiksi kokouksen keskustelua ja sisältöä sekä verrata sitä muutoksiin kansakoululaitoksessa. Toinen vaihtoehto olisi tarkastella kokouksiin osallistuneiden opettajien kotipaikkoja ja katsoa, korostuiko osallistujissa maaseudun kansakoulunopettajat. Myös kansakoulunopettajien yliopistollisista jatko- ja lomakursseista sekä jatko-opinnoista on vain lyhyitä mainintoja aiemmissä tutkimuksissa. Näidenkin kohdalla voitaisiin tutkia esimerkiksi kurssien sisältöä ja vertailla sitä kansakoululaitoksen kehitykseen tai tarkastella niihin osallistuneiden opettajien kotipaikkoja.

Lähteet

I Painamattomat lähteet

OULUN KAUPUNGINARKISTO (OKA)

Oulun kaupungin kansakoulut (Okk)

Ab:1a-c Heinätorin kansakoulun päiväkirja 1906–1907, 1920–1922.

Ea:5 Selostuksia apukoulun opettajien tekemistä tutustumismatkoista 1926 ja 1937.

Ef:1 Laanilan kansalaiskoulu ja Hintan kansakoulu, hakemukset virkoihin 1900–1936.

Gc:1a Palkkakortit 1892–1932.

Oulun kaupungin kansakoulujen johtokunta (OkkJ)

Ac:2 Koulukasvitarhan päiväkirja 22.5.–10.9.1920.

Ac:3 Päiväkirja koulupuutarhasta kesällä 1921–1922.

Bc:1 Opettajien matrikkeli 1893–1909.

Bf:1a Oulun kansakouluopettajain matrikkeli 1892–1973.

Ca:1-27 Johtokunnan kokousten pöytäkirja 1875–1939.

Caa:1-3 Pöytäkirjojen liitteet 1914–1916.

Cb:1-4 Opettajakokousten pöytäkirja 1903–1944.

Ccg Heikkolahjaisten lasten luokkia alustavasti toimikunnan kokousten pöytäkirjat 4.5.1931.

Ea:3 Kouluhallituksen kirjeet 1925–1973.

Eb:1 Kansakoulutarkastajan kirjeet 1931–1961.

Ec:2a Oulun kaupungin viranomaisten kirjeet 1936–1946.

Ec:3-4 Oman kunnan viranomaisten kirjeet 1874–1950.

Ed:1 Muiden viranomaisten kirjeet 1874, 1917–1970.

Egl:1-4 Hakemukset 1874–1939.

Gaa:1 Kansakoulujen johtokunnalle myönnettyjen anniskeluyhtiön voitovarojen tili 1910–1917.

Gba:1-2 Oulun kansakoulujen kassakirja 1884–1886, 1896–1910

Gba:3 Suomen juomalakkolaisten keskushallinnon kassakirja 1899–1900.

Ge:1 Tilitositteet 1880–1914.

Hb:1 Suomen juomalakkolaisten keskushallinnon asiakirja 1898–1901.

Hc:1 Oulun Opettajayhdistyksen 50-vuotiskertomus.

Uf:1 Matkakertomuksia 1905–1960.

Oulun kaupungin kansakouluntarkastaja (OkkT)

Db:1-3 Kansakouluntarkastajan lähettämien kirjeiden toisteet 1916–1958.

Ea:1 Kouluhallituksen kirjeet ja kiertokirjeet 1909–1920.

Ea:2 Kouluylivaltuutuksen kirjelmät vuosilta 1914–1919.

Ea:3 Apukoulu yhdistykseltä saapuneet kirjeet vuosilta 1935–1942.

Ea:4 Kouluhallituksen erikoiskirjeet yleisistä asioista vuosilta 1931–1957.

Eb:1-2 Valtion viranomaisten kirjeet vuosilta 1918–1970.

Ec:1-2a Kaupungin viranomaisten kirjeet 1903–1946.

Ed:5a-5c Yksityiset kirjeet 1898–1969.

II Painetut lähteet

Aminoff, K. G. 1914: *Kansakouluasiain tietokirja: Sisältää voimassa olevat asetukset, kiertokirjeet y.m., ennakkopäätöksiä, selityksiä ynnä kaavoja*. Valistus, Helsinki.

Metsikkö, J. O. 1943: "Suomen kansakoulunopettajain liiton toiminta puolen vuosisadan aikana". *Suomen kansakoulunopettajain liitto: Piirteitä 50-vuotisesta toiminnasta*, s. 9-208. Toim. J. O. Metsikkö & Niko Oksanen. Suomen Kansakoulunopettajain Liitto, Helsinki.

Kalervo, Kalle 1913: *Koulupuutarha-aatteen kehitys meillä ja muualla*. Kustannusosakeyhtiö Kirja, Helsinki.

Suomen yleisten kansakoulukokousten pöytäkirjat

Keskustelut Suomen ensimmäisessä julkisessa Kansakoulukokouksessa 11.–12.6.1869.

Pöytäkirjan laatinut N. Järvinen. Husmudstadsblad kirjapaino, Helsinki.

Keskustelut Suomen kolmannessa julkisessa Kansakoulukokouksessa 17.–19.6.1875.

Pöytäkirjan laatinut O. Wallin. Weilin ja Göösin kirjapaino, Jyväskylä.

- Keskustelut Suomen neljännessä julkisessa Kansakoulukokouksessa 17.–19.6.1878.
Pöytäkirjan laatinut Gustaf Lönnbeck. Weilin ja Göösin kirjapaino, Jyväskylä.
- Keskustelut Suomen viidennessä julkisessa Kansakoulukokouksessa 16.–18.6.1882.
Pöytäkirjan laatinut Gustaf Lönnbeck. J. Simeliuksen perillisten kirjapaino, Helsinki.
- Keskustelut Suomen kuudennessa julkisessa Kansakoulukokouksessa 16.–18.6.1884.
Pöytäkirjan laatineet O. D. Forsström ja K. Raitio. Sortavalan kirjapaino, Sortavala.
- Keskustelut Suomen seitsemännessä yleisessä Kansakoulukokouksessa 16.–18.6.1887.
Pöytäkirjan laatinut A. G. Hovilainen. J. Simeliuksen perillisten kirjapaino osakeyhtiö, Helsinki.
- Keskustelut Suomen kahdeksannessa yleisessä Kansakoulukokouksessa 17.–19.6.1890.
Pöytäkirjan laatineet K. Raitio & A. Haapanen. Sortavalan kirjapaino, Sortavala.
- Keskustelut Suomen yhdeksännessä yleisessä Kansakoulukokouksessa 13.–15.6.1893.
Pöytäkirjan laatinut A. Haapanen. Sortavalan kirjapaino, Sortavala.
- Keskustelut Suomen kymmenessä yleisessä Kansakoulukokouksessa 15.–17.6.1896.
Pöytäkirjan laatinut A. Haapanen. Helsingin sentraalipaino, Helsinki.
- Keskustelut Suomen yhdennessätoista yleisessä Kansakoulukokouksessa 15.–17.6.1899.
Pöytäkirjan laatinut A. Haapanen. Helsingin sentraalikirjapaino, Helsinki.
- Keskustelut Suomen kahdennessätoista yleisessä Kansakoulukokouksessa 12.–14.6.1902. Pöytäkirjan laatinut A. Haapanen. Osakeyhtiö Kuopion uusi kirjapaino, Kuopio.
- Keskustelut Suomen kolmannessatoista yleisessä Kansakoulukokouksessa 13.–15.6.1905. Pöytäkirjan laatinut Hjalmar Basilier. Suomalaisen kirjall. seuran kirjapainon osakeyhtiö, Helsinki.
- Keskustelut Suomen neljännessätoista yleisessä Kansakoulukokouksessa 11.–13.6.1908.
Pöytäkirjan laatinut A. Haapanen. Helsingin sentraalikirjapaino Helsinki.

Oulun kaupungin kunnalliskertomukset

- Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1918. Oulun kaupunki, Oulu.
- Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1919. Oulun kaupunki, Oulu.
- Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1920. Oulun kaupunki, Oulu.
- Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1921. Oulun kaupunki, Oulu.
- Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1922. Oulun kaupunki, Oulu.

Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1923. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1924. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1925. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1926. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1927. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1928. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1929. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1930. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1931. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1932. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1933. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1934. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1935. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1936. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1937. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1938. Oulun kaupunki, Oulu.
Oulun kaupungin kunnalliskertomus vuodelta 1939. Oulun kaupunki, Oulu.

III Sanakirjat ja hakuteokset

Apukoulu. Suomisanakirja. <https://www.suomisanakirja.fi/apukoulu>. Haettu 20.2.2019.

IV Tutkimuskirjallisuus

Ahonen, Kirsi 1992: "Sivistystä ja kasvatusta työväestölle. Ulkomaiset mallit ja niiden soveltaminen". *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta: Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. 3, henkistä kasvua, teknistä taitoa*, s. 7-91. Toim. Kirsi Ahonen, Marjaana Niemi ja Jaakko Pöyhönen. Suomen historiallinen seura, Helsinki

Ahonen, Sirkka & Jukka Rantala 1996: *Sata vuotta oppikoulua varten: Valmistava koulu 1870-luvulta 1970-luvulle*. Kirjayhtymä, Helsinki.

Ahonen, Sirkka: "Millä opeilla opettajia koulutettiin?" *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 239-252. Toim.

- Anja Heikkinen & Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Arola, Pauli 2007: "Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma ja yhteiskunnan rakennemuutos". *Koululaitos itsenäisen Suomen rakentajana*, s. 26-45. Toim. Jyrki Männistö et al. Suomen kouluhistoriallinen seura, Helsinki.
- Autio, Ari & Niskanen, Jarmo 1986: *Käytännöllisyys piirustuksen opetuksessa kansakouluaikana Suomessa*. Kasvatustieteen syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma. Oulun yliopisto kasvatustieteiden tiedekunta Oulun opettajankoulutuslaitos, Oulu.
- Buchardt, Mette; Markkola, Pirjo & Valtonen, Heli 2013: "Introduction: Education and the making of the Nordic welfare states". *Education, State and Citizenship*, p. 7-30. Edited by Heli Valtonen, Mette Buchardt and Pirjo Markkola. Nordic Centre of Excellence NordWel, Helsinki.
- Floud, Roderick 1979: *An Introduction to Quantitative Methods for Historians*. 2. ed. Methuen, London.
- Halila, Aimo 1949a: *Suomen kansakoululaitoksen historia: 1. osa, kansakouluasetuksesta piirijakoon*. WSOY, Porvoo.
- Halila, Aimo 1949b: *Suomen kansakoululaitoksen historia: 2. osa, kansakouluasetuksesta piirijakoon*. WSOY, Porvoo.
- Halila, Aimo 1949c: *Suomen vanhin kansakoulunopettajisto*. Yhteiskuntahistoriallinen tutkielma. Kauppalehti Oy:n Kirjapaino, Helsinki.
- Halila, Aimo 1985: "Suomen kansakouluväen ulkomaisista opintomatkoista 1880- ja 1890-luvulla". *Koulu ja kulttuuri – Koulu ja menneisyys XXIII, Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja 1985*, s. 61-79. WSOY ja Suomen kouluhistoriallinen seura, Porvoo.
- Halila, Aimo & Aurola, Eelis 1986: "Koulun historian kirjoittamisesta". *Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirja 1986: Koulu ja menneisyys XXIV*, s. 23-41. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hautala, Kustaa 1976: *Oulun kaupungin historia: 4, 1856–1918*. Oulun kaupunki, Oulu.
- Hautala, Kustaa 1982: *Oulun kaupungin historia: 5, 1918–1945*. Oulun kaupunki, Oulu.
- Henttonen, Antti 1985: "Opettaja kulttuurityön tekijänä". *Koulu ja kulttuuri – Koulu ja menneisyys XXIII, Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja 1985*, s. 107-128. WSOY ja Suomen kouluhistoriallinen seura, Porvoo.

- Hietala, Marjatta 1987: *Services and Urbanization at the Turn of the Century: Diffusion of Innovations*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Hietala, Marjatta 1992: *Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet. Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Hietala, Marjatta 2003: "Tutkijoiden verkostoista yliopistojen vaihtosuhteisiin – kansainvälisten yhteyksien kehittyminen". *Suomen tieteen vaiheet*, s. 127-142. Toim. Päiviö Tommila ja Aura Korppi-Tommola. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka 1983: *Kasvatustieteen käsitteistö*. Otava, Helsinki.
- Hovi, Raimo; Kivinen, Osmo & Rinne, Risto 1989: *Komitealaitos, koulutusmietinnöt ja koulutuspolitiikan oikeutus: ammatillisen ja akateemisen koulutuksen oikeutusperustelujen muutokset suomalaisissa koulutusmietinnöissä 1860-luvulta 1980-luvun lopulle*. Turun yliopiston koulutussosiologinen tutkimusyksikkö, Turku.
- Huttunen, Pertti 1974a: *Oulun kaupungin kansakoulu 1874-1974: 1, kansakoulun perustamisesta oppivelvollisuuskouluun 1874–1921*. Oulun kaupungin kansakoulu, Oulu.
- Huttunen, Pertti 1974b: *Oulun kaupungin kansakoulu 1874-1974: 2, kansakoulun perustamisesta oppivelvollisuuskouluun 1874–1921*. Oulun kaupungin kansakoulu, Oulu.
- Huuhka, Kosti 1955: *Talonpoikaisnuorison koulutie: Tutkimus talonpoikaisnuorison koulunkäynnistä ja siihen vaikuttaneista sosiaalisista tekijöistä Suomessa 1910-1950*. Suomen historiallinen seura, Helsinki.
- Högnäs, Sten 2001: "The Concept of *Bildung* and the Education of the Citizen". *Nordic lights: Education for nation and civic society in the Nordic countries, 1850–2000*, p. 29-50. Edited by Sirkka Ahonen and Jukka Rantala. Finnish Literature Society, Helsinki.
- Iisalo, Taimo 1969: "Yleiset kansakoulukokoukset vuosina 1869–1881". *Kasvatusopillinen aikakauskirja*, s. 16-21. Suomen kasvatusopillinen yhdistys kasvatustieteellinen tutkijaneuvosto, Helsinki.
- Jauhiainen, Annukka 2002: *Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset: Kansakoulun jatko-opetuskysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle*. Turun yliopisto, Turku.

- Jauhiainen, Annukka 2011: "Työläis- ja maalaisnuorison pidentyvä koulutie". *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 111-119. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kantasalmi, Kari 2012: "Yliopistot ja aikuiskoulutus". *Tiedon ja osaamisen Suomi: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, s. 261-271. Toim. Pauli Kettunen ja Hannu Simola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kauranne, Jouko U. 1985: "Kulttuurin vaikutus alakansakoulun opetussuunnitelmiin". *Koulu ja kulttuuri – Koulu ja menneisyys XXIII, Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja 1985*, s. 29-62. WSOY, Porvoo.
- Kauranne, Jouko 1994: "Oppiaineiden ja tuntimäärien vaihtelu Suomen oppivelvollisuuskouluissa". *Koulu ja menneisyys XXXII. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosijulkaisu 1994*, s. 50-72. Yliopistopaino, Helsinki.
- Ketola, Kari 2007: *Ryssän koulussa: suomalaiset Venäjän stipendiaatit autonomian aikana 1812-1917*. Finemor, Helsinki.
- Kirjasampo: "Tuomikoski, Erkki".
https://www.kirjasampo.fi/fi/kulsa/kauno%253Aperson_12317597175914.
Haettu 21.2.2019.
- Kiuasmaa, Kyösti 1982: *Oppikoulu 1880–1980: Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*. Pohjoinen, Oulu.
- Kivinen, Osmo, 1988: *Koulutuksen järjestelmäkehitys: Peruskoulutus ja valtiollinen kouludoktriini Suomessa 1800- ja 1900-luvuilla = The systematisation of education: Basic education and the state school doctrine in Finland in the 19th and 20th centuries*. Turun yliopisto, Turku.
- Kivinen, Osmo & Kinos, Sirpa 1990: "Suomalainen oppiaika". *Koulu ja menneisyys XXVIII, Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 1990*, s. 106-146. Yliopistopaino, Helsinki.
- Kivirauma, Joel 2012: "Koulutuksen marginaalissa". *Tiedon ja osaamisen Suomi: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle*, s. 345-366. Toim. Pauli Kettunen ja Hannu Simola. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Koivisto, Jussi 2009: *"Paljonhan siellä oli nähtävää" - Tampereen kansakoulun- ja oppikoulunopettajien ulkomaiset opintomatkat vuosina 1900–1930*. Historian

- pro gradu -tutkielma. Historiatieteen ja filosofian laitos. Tampereen yliopisto, Tampere. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-19618>. Luettu 3.10.2018
- Koppa 2015: "Laadullinen analyysi". Viimeksi muokattu 10.4.2015. Haettu 15.2.2019. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/laadullinen-analyysi>.
- Koppa 2015: "Määrällinen analyysi". Viimeksi muokattu 10.4.2015. Haettu 15.2.2019. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/maarallinen-analyysi>.
- Koppa 2015: "Tyypittely", Viimeksi muokattu 21.4.2016. Haettu 15.2.2019. <https://koppa.jyu.fi/avoimet/hum/menetelmapolkuja/menetelmapolku/aineiston-analyysimenetelmat/tyypittely>.
- Korpinen, Eira 2010: "Uno Cygnaeuksen Keski-Eurooppaan suuntautunut opintomatka". *Ajankohtainen Uno Cygnaeus*, s. 182-192. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2010. KOULU JA MENNEISYYS XLVIII. <http://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/koulu-ja-menneisyys/ajankohtainen-uno-cygnaeus>.
- Kosonen, Erja 2012: "Kansakoulunopettajat kulttuurikasvattajina - Seminaarien musiikinopetus kansakoulun laulunopetuksen esikuvana". *Opettaja yhteiskunnallisena ja kulttuurivaikuttajana: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2012*, s. 69-91. Toim. Pauli Arola, Jouko Kauranne, Erkki Merimaa, & Jukka Rantala. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, Helsinki.
- Kosonen, Erja 2014: "Laulukirjat koulun arvokasvatuksen ytimessä". *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2014: Oppikirjat oman aikansa ilmentymänä*, s. 33-65. KOULU JA MENNEISYYS LII. <http://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/koulu-ja-menneisyys/oppikirjat-oman-aikansa-ilmentymin%C3%A4>
- Kotkanoja-Kesonen, Raija 1988: *Aapisten esittämät sukupuoliroolit. Sisällönanalyttinen tutkielma eräistä 1930-luvulla ja 1980-luvulla ilmestyneiden aapisten välittämistä sukupuolirooleista*. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, Kasvatustieteiden tiedekunta Kajaanin opettajankoulutusyksikkö.
- Kuikka, Martti T. 2010: "Opettajankoulutus eilen, tänään ja huomenna". *Ajankohtainen Uno Cygnaeus*, s. 1-18. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2010.

<http://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/koulu-ja-menneisyys/ajankohtainen-uno-cygnaeus>

- Kujala, Jukka 1990: *Oulun kaupungin kansakoululaitoksen toiminta vuosina 1939–1945*. Kasvatustieteiden syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma. Oulun yliopisto kasvatustieteiden tiedekunta, Oulu.
- Laaksoharju, Taina 2012: ”Koulukasvitarhatoiminta 1900-luvulta nykypäivään Helsingissä”. *Kasvatus 1/2012, n:o 43*, s. 63-71. <http://urn.fi/URN:NBN:fi:ELE-1564083>. Luettu 3.10.2018.
- Lahtinen, Aarne 1949: “Oulun kansakoululaitos 75-vuotias. Sen pääpiirteistä esittelyä”. *Aakkosista alettiin: Oulun kansakoulujen 75-vuotisjuhlajulkaisu*, s. 9-40. Kirjapaino-osakeyhtiö Kanta, Oulu.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja 2011: “Yhteiskunta ja koulutus”. *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 16-33. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Lindström, Aslak 2001: “Tie oppivelvollisuuden säätämiseen”. *Koko kansan koulu - 80 vuotta oppivelvollisuutta*, s. 15-100. Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirja 2001. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä. s. 15-100
- Lück, Edwin 1938: “Anna Vapaasalo 50-vuotias”. *Kuuromykkäin lehti N:o 3 maaliskuu 1938*, s. 32-33. http://tkm.fi/Kuurojen_Lehdet/1930-1935/fk03366_1933-03_3.pdf. Haettu 21.2.2019.
- Merimaa, Erkki 2011: “Erityistä tukea tarvitsevien oppilaiden opetuksen järjestämisen ja siihen liittyvän lainsäädännön kehitys”. *Koulutus yhteiskunnallisen muutoksen airueena*, s. 171-197. Suomen kouluhistoriallisen seuran vuosikirja 2011, KOULU JA MENNEISYYS XLIX. <http://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/koulu-ja-menneisyys/koulutus-yhteiskunnallisen-muutoksen-airueena>
- Mäkelä, Riitta 2013: “Olga Slotsberg - opetusta, musiikkia, teatteria ja yhdistyksiä kaiken ikää”. <http://www.naistenaani.fi/olga-slottsberg-opetusta-musiikkia-teatteria-ja-yhdistyksiä-kaiken-ikää/> Haettu: 21.2.2019.
- Niemi, Marjaana 1992: “Uudistuva kansakoulu. Opettajien kansainväliset yhteydet muutosvoimana”. *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta: Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917. 3, henkistä kasvua, teknistä taitoa*, s. 93-182. Toim.

- Kirsi Ahonen, Marjaana Niemi, ja Jaakko Pöyhönen. Helsingin kaupungin tietokeskus, Helsinki.
- Niemi, Marjaana 1999: "Valtion, ammattikunnan ja oman edun nimissä. Suomalaisten opintomatkat ulkomaille 1500-luvulta 1900-luvulle. In the public interest and for private gain. Finns' study trips abroad from the 16th to the 20th century". *Matkalla!: Suomalaiset arkkitehdit opintiellä = En Route!: Finnish Architects' Studies Abroad*, s. 10-29. Toim. Timo Tuomi, Hildi Hawkins, Nicholas Mayow, Maija Kärkkäinen ja Jouko Vanhanen. Suomen rakennustaiteen museo, Helsinki.
- Nilivaara, Anja 1994: *Kansakoulun ja peruskoulun ala-asteen opetussuunnitelmallisissa asiakirjoissa (vv.1881–1985) ilmenevistä oppimis- ja tiedonkäsitteistä erityisesti luonnontiedon kannalta tarkasteltuna*. Kasvatustieteen syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma. Oulun yliopisto kasvatustieteiden tiedekunta Oulun opettajankoulutuslaitos, Oulu.
- Numminen, Jaakko 2001: "Suomen kansanopetuksen historia". *Koko kansan koulu - 80 vuotta oppivelvollisuutta*, s. 101-110. Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirja 2001. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Nurmi, Veli 1979: *Opettajan koulutuksen tähänastinen kehitys*. WSOY, Porvoo.
- Ojakangas, Mika 2004: "Pedagoginen vallankumous". *Suomen kulttuurihistoria: 4, koti, kylä, kaupunki*, s. 186-193. Toim. Tutta Palin et al. Tammi, Helsinki
- Paksuniemi, Merja 2012: "Monitaitureiksi opettajankoulutuksessa - taitoaineet Tornion opettajaseminaarissa". *Opettaja yhteiskunnallisena ja kulttuurivaikuttajana: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2012*, s. 193-206. Toim. Pauli Arola, Jouko Kauranne, Erkki Merimaa ja Jukka Rantala. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura, Helsinki.
- Palola, Eero 1989: *Kansakoulun voimistelunopetuksen synty ja kehittyminen Suomessa*. Oulun yliopisto Kasvatustieteiden tiedekunta Oulun opettajankoulutuslaitos, Oulu. Kasvatustieteen syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma.
- Pirttiniemi, Juhani 1979: *Oulun kaupungin kansakoulunopettajisto 1874–1917*. Yleisen historian pro gradu -tutkimus. Oulun yliopiston historian laitos, Oulu.
- Rantala, Jukka 2011: "Kansakoulunopettajat". *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 266-299. Toim. Anja Heikkinen ja Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Rinne, Risto 1986: "Kansakoulunopettajien rekrytointi Suomessa ennen toista maailmansotaa". *Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirja 1986: Koulu ja menneisyys XXIV*, s. 128-158. Yliopistopaino, Helsinki.
- Saari, Antti 2013: "Suomalaisen koulupedagogiikan kasvatustieteellinen perusta 1900-luvulla". Esitys Kasvatus sosiaalisena ja yhteiskunnallisena toimintana -seminaarissa Helsingissä 4.4.2013. *Kasvatus ja aika 4/2013*. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=585.
- Saine, Harri 2011: "Erityisopetuksen osallistuvien määrä kasvaa perusopetuksessa - mitä on tapahtunut?" *Koulutus yhteiskunnallisen muutoksen airueena*, s. 198-219. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja 2011. KOULU JA MENNEISYYS XLIX. <http://www.kasvhistseura.fi/julkaisut/koulu-ja-menneisyys/koulutus-yhteiskunnallisen-muutoksen-airueena>.
- Sarjala, Jukka 2001: "Ainoakaan lapsi ei jää huomaamatta". Suomen Koulutushistoriallisen Seuran vuosikirja 2001: *Koko kansan koulu - 80 vuotta oppivelvollisuutta*, s. 11-14. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Somerkivi, Urho 1985: "Kansanopetuksen opetussuunnitelmat kulttuurin siirron kuvastajina". *Koulu ja kulttuuri – Koulu ja menneisyys XXIII, Suomen kouluhistoriallisen seuran julkaisuja 1985*, s. 7-28. WSOY ja Suomen kouluhistoriallinen seura, Porvoo.
- Syväoja, Hannu 2004: *Kansakoulu - suomalaisten kasvattaja: perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. PS-Kustannus, Jyväskylä.
- Tuomaala, Saara 1999: "Poista vetelyys ja basillit - vahvista itsenäistä kansakuntaa! Koululaisen kuva 1920- ja 30-luvun terveysopissa". *Suomalainen koulu ja kulttuuri*, s. 161-179. Toim. Tarja Tolonen et al. Osuuskunta Vastapaino, Tampere.
- Tuomaala, Saara 2003: "Katekismuksesta päästötodistukseen". *Suomen kulttuurihistoria: 3, oma maa ja maailma*, s. 327-337. Toim. Leena Ahtola-Moorhouse et. al. Tammi, Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Tähtinen, Juhani 2011: "Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä". *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*, s. 184-216. Toim. Heikkinen, Anja, and Pirkko Leino-Kaukiainen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Valta, Juha 1998: *Pahantapaiset ja heikkolahjaiset oppilaat Oulun kansakoulutoimen ongelmana vuosina 1874–1950 sekä Pohjolan poikakotiin vuosina 1915–1939 sijoitetut oululaiset lapset*. Lisensiaatintutkimus kasvatustieteiden tiedekunta. Oulun yliopisto, Oulu.
- Valtonen, Heli 2013: “How did popular educators transform into experts of the Finnish welfare state from the 1860’s to the 1960’s”. *Education, State and Citizenship*; p. 160-185. Edited by Heli Valtonen, Mette Buchardt, and Pirjo Markkola. Nordic Centre of Excellence NordWel, Helsinki.
- Vehkalahti, Kaisa 2015: “Mihin kasvatuksen ja koulutuksen historiaa tarvitaan?” Pääkirjoitus. *Kasvatus ja aika* 2/2015. http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=702
- Vilka, Hanna 2007: *Tutki ja mittaa: määrällisen tutkimuksen perusteet*. Tammi, Helsinki.
- Vinovskis, Maria A. 2014: “Using knowledge of the past to improve education today: US education history and policy-making”. *International Journal of the History of Education Volume 51, 2015 - Issue 1-2: Education and Power: Historical Perspectives*, p. 30-44. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/00309230.2014.997758>
- Wuolio, Eija-Leena 1970: *Suomen Liikuntahistoria*. Liikuntatieteellisen seuran julkaisu n:o 17, Helsinki.

Liitteet

Liite 1. Oulun kaupungin kansakoulujen oppilas- ja opettajamäärät vuosina 1874–1940.

Lukuvuosi	Opettajien lukumäärä	Oppilaiden lukumäärä
1874–75	5	190
1875–76	5	182
1876–77	8	331
1877–78	8	365
1878–79	9	442
1879–80	10	560
1880–81	15	752
1881–82	14	715
1882–83	15	748
1883–84	16	755
1884–85	17	798
1885–86	17	827
1886–87	18	872
1887–88	20	895
1888–89	20	923
1889–90	20	930
1890–91	21	932
1891–92	21	933
1892–93	24	998
1893–94	26	1064
1894–95	26	1159
1895–96	-	1248
1896–97	28	1291
1897–98	29	1282
1898–99	29	1304
1899–1900	30	1361
1900–01	33	1387
1901–02	34	1421
1902–03	35	1425
1903–04	35	1414

1904-05	36	1426
1905-06	37	1499
1906-07	39	1541
1907-08	50	1567
1908-09	53	1585
1909-10	52	1874
1910-11	53	1532
1911-12	54	1594
1912-13	56	1646
1913-14	57	1692
1914-15	59	1766
1915-16	62	1818
1916-17	64	1835
1918-19	66	1701
1919-20	69	1890
1920-21	66	1993
1921-22	69	1940
1922-23	67	1917
1923-24	68	1856
1924-25	65	1762
1925-26	59	1819
1926-27	60	1752
1927-28	58	1667
1928-29	64	1668
1929-30	60	1707
1930-31	64	1852
1931-32	65	1936
1932-33	66	2052
1933-34	66	2094
1934-35	68	2162
1935-36	67	2193
1936-37	67	2238
1937-38	83	2221
1938-39	81	2682
1939-40	82	2849

Lähde: Oulun kaupungin kunnalliskertomukset v. 1918–1939; Pirttiniemi 1979, 5-6; Hautala 1982, 544; Valta 1998, 42-62.

Liite 2. Opintomatkojen määrät ja tarkoitukset vuosittain 1869–1939.

Vuosi	Opintomatka	Kurssit	Kokous	Määrittämätön	Matkoja yhteensä
1869			1		1
1870					0
1871					0
1872					0
1873					0
1874					0
1875			6		6
1876					0
1877					0
1878			2		2
1879					0
1880			5		5
1881					0
1882			5		5
1883					0
1884			5		5
1885		1			1
1886		1			1
1887		2	8		10
1888		1			1
1889					0
1890		2	15		17
1891	1	2			3
1892		1			1
1893			5		5
1894		1			1
1895		10			10
1896		1	11	4	16
1897		1			1

1898	1	12			13
1899	3		16		19
1900	2	6	2		10
1901	2				2
1902	2	5	10		17
1903	1				1
1904	3				3
1905	1	1	18		20
1906		9			9
1907	1	2			3
1908		2	17		19
1909		3			3
1910	2	4	5		11
1911	2	3			5
1912					0
1913	4	1			5
1914		1			1
1915	2	1			3
1916		2			2
1917		4			4
1918					0
1919	1	11	32		44
1920			2		2
1921	3	2			5
1922		2			2
1923	6				6
1924	1	1	1		3
1925	3	5			8
1926	43	2			45
1927	15	2	1		18
1928	3		3		6
1929	4		7		11
1930	2	1			3
1931	2	1			3
1932			1		1

1933	1				1
1934	1				1
1935		2	1		3
1936					0
1937	2	1	2		5
1938	3	1	1		5
1939	2				2
Yhteensä	119	110	182	4	415

Lähde: Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.

Liite 3. Matkojen lukumäärät kaupungeihin kymmenvuosittain vuosiväillä 1869–1939.

	1869–79	1880–89	1890–99	1900–09	1910–19	1920–29	1930–39	Yht.
Helsinki		1	7	33	46	27	11	125
Tampere				13	7	26	3	49
Raahe					3	45		48
Sortavala		5	32			3		40
Jyväskylä	9	5	6		5	6	1	32
Turku					6	14	4	24
Kuopio				8		13		21
Vaasa			14		2			16
Tammisaari		8					3	11
Hämeenlinna						3	4	7
Viipuri					2	1	4	7
Tornio				2	1	1		4
Perttula						3		3
Kotka				2				2
Lauste						2		2
Lepaa						2		2
Mikkeli			2					2
Baxhaeka						1		1
Lohja					1			1
Naantali					1			1
Nummela					1			1
Pori						1		1
Ei määritetty		4	26	21	20	13	6	90

Tukholma		5	1		5	1	3	15
Kööpenhamina				5			1	6
Budapest						2		2
Göteborg			1				1	2
Kristiania						2		2
Haaparanta						1		1
Helsingborg							1	1
Näås			1					1
Sigtuna							1	1
Stenttorp			1					1
Uppsala							1	1
Yhteensä	9	28	91	84	100	167	44	523

Lähde: Oulun kaupungin kansakoulujen arkistot. OKA.